

PÉCS ÉS KÖRNYÉKE.

VEZETŐKÖNYV

A VÁROSBAN ÉS ANNAK KÖRNYEKÉN.

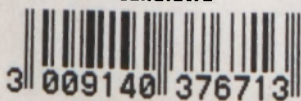
A MECSEK-EGYESÜLET MEGBIZASABÓL

OSSZEÁLLITOTTA

KISS JÓZSEF

egyesületi titkár.

Csak helyben
használatra

37671

PÉCS, 1894.

A MECSEK-EGYESÜLET TULAJDONA.

PÉCS ÉS KÖRNYEKE

VEZETŐKÖNYV

A VÁROSBAN ÉS ANNAK KÖRNYEKÉN

Ex libris
Prof. Csékey

Pécsett, 1894. Nyomatott Engel Lajos könyvnyomdájában.

ELŐSZÓ.

Mecsek-Egyesület választmánya az egylet fennállásának már második évében elhatározta egy — a várost és vidékét ismertető — kalauz kiadatását, hogy tagtársainak s a Pécssett megforduló idegeneknek ezzel egy biztos vezetőt nyújtson.

Mielőtt azonban e terv megvalósítására került volna a sor, sok teendő várt az egyesületre s ezek közül különösen az útjelzések voltak azok, melyeknek foganatosítása nélkül a könyvecske feladatát meg nem oldhatta. S bár e körülmény a kalauz megjelenését bizonyos időre elodázta is, mégis az egyesület választmánya évi beszámoló jelentéseiben ismételten fölkerlte a tagtársakat és érdeklődőket, hogy a kiadandó munka anyagát, az általuk ismert részletek leírásával, történelmi adatok és népmondák beszolgáltatásával gyarapítani — s ezzel ennek értékét emelni sziveskedjenek, mert csak ily módon remélte a kalauzt teljessé tehetni. Sajnos azonban, hogy ezen fölhívások mindannyiszor eredménytelenek maradtak s ez az oka annak, hogy a könyvecskében itt-ott hiányok mutatkoznak.

Ez évben a kalauz kiadása végleg elhatározottat s mikor a választmánynak belém helyezett bizalma következtében annak szerkesztését magamra vállaltam, éreztem a föl adattal járó nehézségeket, melyeket csakis többek szives támogatásával lehetett legyőzni. S hálával emlékszem meg e helyen dr. Ágh Timót, Bokor Dénes, Cseh Bertalan, dr. Gerecze Péter, Gianone Virgil, Gyenes János,

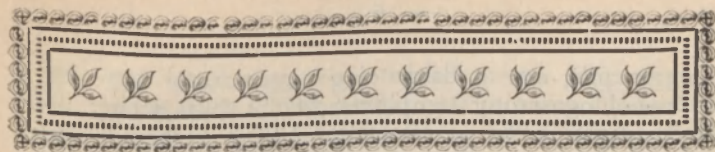
dr. Heller József, Juhász László, Németh Béla, Requinyi Géza, Szigriszt Lajos és Trstyánszky László urakról, kik részben adatok gyűjtésével, részben azoknak földolgozásával a teher egy részét magukra vállalván, engem föladatom megoldásában elősegítettek. Köszönettel tartozom még a főtiszteendő Káptalannak, a Dunagőzhajózási társulat tek. igazgatóságának, Gyűd és Siklós községeknek azért, hogy a képek clichéit a M. E. részére díjtalanul elkészítették, úgy Engel Lajos urnak, ki a tulajdonát képező metszvényeket sziveségből rendelkezésemre bocsátotta. Szívesen emlékszem meg Patz Hermin, Zelesny Károly, Koharics János és Goldberger Rezső urakról, kik fényképi fölvételeik átengedésével a munka érdekességét emelték.

S mikor a szíves olvasókat fölkérem, hogy a könyvecske netáni hiányait, egy esetleges új kiadásban leendő kiigazítás céljából, velem közölni sziveskedjenek, azon óhajjal bocsátom e kalauzt útnak, hogy az érdeklődők fogadják azt oly szívesen, mint a mily előszere-ttel dolgoztam annak összeállításán.

Pécs, 1894. évi július hó 1-én.

Kiss József

M. E. titkár.

Pécs földrajzi fekvése.

Magyarország összes részei közt tagadhatlanul legkiesebb a Dunántúl. Szép az Alföld végtelen rónája, főséges a Kárpátok borította éjszaki felföld, a görbe ország, hol meredek sziklaormok tesznek tanuságot a föld hatalmas erejéről, de hasonlíthatlanul bájosabb a Dunántúl, hol szelid hajlásu magányos halmok, erdőkoszoruzta hosszú dombsorok és viruló gazdag völgyek változatos egymásutánban gyönyörködtetik a természet kedvelőjének szemét. E szép vidéknek talán legszebb, legregényesebb, de egyúttal legáldottabb része Baranya megye, mely hegyháti s pécsváradi járásában kicsiben a hegyvilág minden báját egyesíti, középső vidékein a széles völgyek és hullámzatos síkságok képeivel gyönyörködtet, mohácsi és baranyavári járásában pedig a vízi élet változatos panorámáját tárja a szemlélő elé.

A megye főhelye Pécs, szabad királyi és törvényhatósági joggal felruházott város, mely nemcsak hazánk egyik legrégebb, hanem 35,000-nyi lakosával az egész Dunántúl legnépesebb s legfejlettebb városa s nem érdemtelenül viseli a »Pannonia metropolis» büszke nevet.

Pécs az éjsz. szél. $46^{\circ} 5'$ s a kel. hossz. $35^{\circ} 54'$ alatt (Ferrótól) fekszik, a megyének majdnem közepén, egyenlő távolságban a Dunától s a Drávától, s épen ott, hol az éjszaki hegyes-dombos vidék a Dráva felé lejtősödő hullámzatos síkságba megyen át. Ezen kettős domborzati alakulat a város egész elhelyezésére befolyást gyakorolt, míg éjszaki részei 200 méterné. magasabbra emelkednek

a tenger fölé, így a Bányatelep egyes részei 250—260, a Haviboldogasszony temploma 247, a felső sétatér 210 méter magas. addig a sátoztábor 133, a vashámor csak 119 méternyire emelkednek, úgy hogy a város közepes magassága gyanánt 160—170 métert vehetünk föl.

A kép, melyet Pécs a távolból nyújt, akár a mohácsi, akár a barcsi vasuton közeledünk feléje, igen szép; még szebb a kép, mert egyenesen szembe esik, ha Siklós felől, vagy a Görcsöny-pellérdi országoton közeledünk a város felé. Ugyanis a várostól éjszakra fekvő dombor meredek oldalú fokozatos fensikot képez, melyet éjszak felől a 612 méternyi erdős Mecsek zár el. Dél felé a terraszok mindinkább alacsonyodnak, de a sátoztáboron túl ismét hullámos földhátta duzzadnak, s így ez utóbbi a legalkalmasabb állóhely, a honnan az egész várost kanyarodó, fölfelé kúszó utcáival, magasan kiemelkedő templomaival, szőlős s gyümölcsös kertjeivel és fészkek gyanánt a hegyoldalba épített borházaival, nemkülönbén a dombok tetejére épített kápolnáival (Haviboldogasszony, Kálvária, Donátus stb.) egyszerre áttekinthetjük.

Hogy a város lakossága mennyire szívéhez nőtt a Mecseknek, elhelyezésében is meglátszik. Az ó- és középkorban, a mikor a védelem volt a községek tömörülésének főcélja, a városok a hegyek oldalain épültek; azonban az újkorban, mikor az ipar és kereskedelem hozta össze az embereket, azok mindjobban elhagyják a magaslatokat és lefelé terjeszkednek s így az ilyen hullámzatos vidékeken épült városokban rendszerint egy felső vagyis ó- s egy alsó vagyis új várost különböztünk meg. De a pécsiek szívósan ragaszkodnak Mecsekjókhoz s nem költözködnek a síkságra. Eltekintve a siklósi- és az indóház-utcától, a vasut felé eső déli lapály, a hol egyenes és széles utcák keletkezhetnének, még többnyire üres, csak rétek és faraktárak terület el rajta; ellenben a Mecsek oldalán vagyis éjszak felé folyton új és új utcák keletkeznek, a melyek 10—15° hajlásszögük miatt a könnyű és gyors közlekedésnek színhelyeivé soha sem válhatnak, s így gátolják a nagyvárosi színezet gyarapodását. Ezen ragaszkodásból magyarázható,

hogy Pécs háztömege nem képez tömör négyszöget, hanem a Mecsek dombsorával párhuzamosan hosszan elnyulik kelet-nyugati irányban. Még ha el is tekintünk a majdnem különálló Bányateleptől s a Ráczvárostól, melyek közül az egyik éjszakkeletre, a másik nyugatra terül el az igazi várostól, mégis azon távolság, mely a keleti szélen épült Zsolnay-gyártól a nyugati határon fekvő Lakits kaszárnyáig terjed, több mint kétszer akkora, mint azon vonal, mely a város észak-déli végpontjait összeköti.

Azon természeti tényezők, melyek városok fejlődésére szükségesek, Pécsen nagyszámban megvannak. Nemcsak az, hogy hegyvidék és síkság találkozásánál fekszik, hanem az is előmozdítja fejlődését, hogy földje igen termékeny s úgy kitünő szőlő és nemes gyümölcsfajok, mint lisztadó és hüvelyes növények termesztésére egyaránt igen alkalmas. A közelfekvő szénbányák és erdők bőven ellátják tüzelő, illetőleg építő anyaggal, a környező hegyek közelből szolgáltatják az építő követ, a Tettye forrása, habár nem elegendő a gyáripár igényeihez, de bőven ellátja egészséges, üde ivóvízzel, és habár csatornázás hiánya miatt azon másfélezer év alatt, mióta a Mecsek alján város keletkezett, a talaj nem maradt ment a fertőző anyagoktól, mégis Pécs az egészségesebb városok közé tartozik, annál is inkább, mert környékén semminemű mocsaras, posványos területek nincsenek, a melyek betegség csiirának melegágyai lehetnének.

Mindezen előnyöket összefoglalván s egyesítvén a tájképi szépségekkel, szinte természetesnek tűnik föl, hogy a Mecsek alja mindig vonzotta és vonzani fogja az embereket, s hogy a város nemcsak a múltban volt fontos középpont, hanem még a jövőben is nagy szerepre van hivatva.

A város multjából.

Pécs és környéke történelmi tekintetben Magyarországon legérdekesebb helyei közé tartozik, s alig van még egy város is, mely oly régi időben lett volna a kulturának melegágya, mint Pécs. Már a történelmet megelőző időben is sűrűn volt lakva s úgy a legprimitívebb, mint a legműveltebb népeket jellemző kultúra nyomát számos helyen megtaláljuk.

E vidék őslakóinak a történetírók az illireket tartják, a kiket az 590-ben Kr. e. Galliából erre özönlő keltáknak azon törzse nyomott el, a melyet a Rajnán át Sigovár vezetett volt a Duna mellékére, a hol állandóan letelepedtek. Ezek magukat állítólag pannonoknak nevezték s a műveltségnek éppen nem azon az alacsony fokán állottak, a melyet rendszeren érteni szoktunk, valahányszor a rómaiak által barbaroknak nevezett népekről olvasunk.

Római provinciává e tartományt csak Kr. e. 4-ik évben Tiberius rendezte be, miután Batho pannon vezér fölkelését leverte. Az egész vidéket Hadrian császár osztotta két részre u. m. keleti és nyugoti Pannoniára, s minthogy ez földművelésre igen alkalmas volt, a nemzetgazdászatiilag kimerült Itália pórnépe nagyszámban telepedett le az új provinciában s így nemsokára számos részint földműves, részint a castrumok körüli iparos gyarmat keletkezett. Főhelyök Sopianae, a mai Pécs. Itt lakott a dux és itt székelt az egész tartomány polgári kormányzója is. Innen jeles hadiutak vezettek a tartomány sőt a birodalom minden nevesebb városába.

A műveltség és főképp a kereszténység igen korai elterjedését semmi sem bizonyítja e vidéken jobban, mint az az ó keresztény sirkamara, mely a pécsi székesegyház tőszomszédságában a múlt században jött nap-

fényre. A keresztény hitélet elevenségét bizonyítja továbbá Pécsen az is, hogy Constantin idején Pécsen püspökség volt, sőt az arianusok terjedése igen heves viták színhelyévé is tette e vidéket.

Attila világverő hatalma adta meg a rómaiak panonniai uralmának a kegyelemdőfést. 441 táján, mikor látták a rómaiak, hogy a hatalmas csapásoknak ellent nem állhatnak, a tartományt maguk kizsákmányolták, építményeiket, áldozati oltárait lerombolták, szétzúzták, s ezzel saját sorsára bízták a vidéket, melyet Attila hunjai özönlöttek el, hogy az ő halála után helyet engedjenek a gepidák, góthok és longobárdoknak. A góthok aránylag leghosszabb ideig tanyáztak itt, 453—526-ig. A longobárdok pedig 526—568-ig, mikor e vidéket az avarok foglalták el s a római és a keresztény műveltségnek bizonyosan utolsó maradványait is megsemmisítették. Az avarokat 796-ban törte meg Nagy Károly császár, ki egy részöket keresztény vallásra térítette, más részök pedig elszoródva más népek közé olvadt be. 803-ban N.-Károly e vidéket Arno salzburgi érsek hatósága alá rendelte. Ujból keserves csapást mért Pécs vidékére 828-ban a bolgárok betörése, melyet II. Gerold határgrof nem tudott megakadályozni.

A magyarok e vidéket Béla király névtelenje szerrint 899-ben foglalták el. Pécsnek még ekkor, mint haddan is, előkelő városnak kellett lennie, mert különben Szent István nem tette volna püspöki megye központjává. — A püspökséget már valószínűleg az 1000-ik évben megalapította; habár a püsp. megye határait csak 1009-ben kiadott oklevelében erősíté meg vég eg.

1046-ban sokat szenvedhetett a megye a Vathaféle lázadás idején, 1064-ben itt koronáztatott meg másodszer Salamon király Géza magyar herczeg által. 1367-ben Nagy Lajos ide tudományos egyetemet állított, mely sokáig virágzott s csak akkor szünet meg végleg, mikor a törökök a várost elfoglalták.

Véres lázadás és szörnyű itélet végrehajtásának volt tanuja Pécs a nagy király halála után. Ugyanis mikor Kis Károly megöletett, Bálint pécsi püspök Mária pártján lévén, a macsói bán által szított lázadók betör-

tek a városba, annak nagy részét fölgyújtották s a lakosság közt kegyetlen vérengzést vittek végbe. Elérte azonban őket a nemezis, mert a foglyul esett Horváthy Jánost, Zsigmond parancsára, Pécsset kegyetlen módon kivégezték és testét fölnégyelve a város négy kapujára kifüggesztették. Kedvencz tartózkodási helye volt Pécs Mátyás királynak, s fia Corvin János is ide menekült a szerencsétlen végü sárvizi ütközetből

A mohácsi vész után a török három nap rabolt és gyujtogatott a megyében, miközben Pécsset is felgyujtotta. A várat azonban nem tudta bevenni, sőt nem sikerült ez neki 1541-ben sem, mikor Szolimán 50,000 emberrel vette ostrom alá, mert a hős Athinay Simon és vitéz őrsége minden támadást visszavert. 1543. július 20-án azonban kardcsapás nélkül török kézre került s 143 évig hordta az igát.

Pécs és Baranya a török idők alatt rendkívül sok viszontagság és vérontás színhelye volt. Népét dulta és ölte nemcsak a török, hanem az idegen német zsoldosok és magyarok hada is. — Lotharingiai Károly, Buda megvétele után, Lajos badeni örgrófat küldte Pécs elfoglalására, ki október hóban megérkezvén, a várost 1686. okt. 14-én rohammal bevette. 1692-ben a város kimondotta, hogy határában nem katolikus embert nem fog tűrni, minek folytán a zsidók és rácok kiűzettek s Ürög határában telepedtek le, mely hely maig is Ráczárosnak nevezetik.

1704 elején Rákóczy csapatai szállották meg a várost s árulás által annak uraivá lévén, a lakósokat leölték s vagyonukat elrabolták. 6 hét mulva Herberstein 12,000 ráczzal sietett a város segítségére, de ezek még nagyobb kegyetlenséggel pusztították a lakosságot, elhordva annak utolsó ruhadarabjait is.

1770-ben II. József császár látogatta meg a várost, melyet Maria Terézia szab. kir. várossá emelt. 1849-ben Jellasich csapatai tartották megszállva. Az absolut kormány alatt sokat kellett szenvednie és fejlődésében erőszakosan visszatartották, míg végre az új korszak beálltával, mint törvényhatósági joggal felruházott város, cselekedeteinek ura lett s fejlődése hatalmasan előre haladt.

Forgalmi eszközök.

a) Vasuti közlekedés.

Az indóház a város déli részén, az indóház-utca végén van.

Pécs, a magyar államvasutak budapest-pécsi vonala által Dombováron át Budapesttel, Zágrábbal és Fiumével, Eszéken át Bróddal és Nagyváráddal van összekötve, míg a pécs-barcsi vasut fölhasználásával Mohácscsal s a dunai hajóállomásokkal léphet érintkezésbe.

A vonatok következőképen közlekednek:

Pécsről indul:

I. Budapest felé:

Az 1801. sz. gyorsvonat d. e. 8 óra 24 perczkor. Csatlakozik Sárbogárdon Szegzárd felé és Hidegkut-Gyöngön Tamásiba.

Az 1805. sz. személyvonat d. e. 11 óra 34 perczkor. Csatlakozik mint az 1801. sz. vonat s ezenkívül Uj-Dombováron Zákány és Báltaszék felé.

Az 1803. sz. személyvonat éjjel 11 óra 40 perczkor. Csatlakozik mint az 1801. sz. vonat és ezenkívül Dombovárnál Zákány-Fiume felé.

2. Barcs—Bécs felé:

A 6311. sz. vegyesvonat reggel 8 óra 29 perczkor.

A 6301. sz. személyvonat este 6 óra 32 perczkor.

3. Eszék—B.-Bród felé:

Az 1804. sz. személyvonat reggel 5 óra 35 perczkor.

Az 1806. sz. személyvonat d. n. 4 óra 20 perczkor.

Az 1808. sz. személyvonat este 8 óra 13 perczkor.

4. Dombóvár felé:

A Budapest felé indulókon kívül még az 1853. sz. vegyes vonat d. u. 2 óra 44 perczkor. Csatlakozik Dombóváron a Zákány-fiumei gyorsvonathoz és a budapesti vegyesvonathoz.

5. Mohács felé.

Az 1804. sz. személyvonat reggel 5 óra 35 perczkor. Csatlakozik az Orsovára induló pósthajóval.

A 6302/1822. sz. személyvonat reggel 9 óra 39 perczkor.

Az 1806. sz. személyvonat d. u. 4 óra 20 perczkor. Csatlakozik a Budapestre induló posthajóval.

Az 1803. sz. személyvonat este 8 óra 13 perczkor.

Pécsre érkezik:

I. Budapest felől:

Az 1804. sz. személyvonat reggel 5 óra 12 perczkor.

Az 1842. sz. vegyesvonat reggel 8 óra 23 perczkor.

Az 1806. sz. személyvonat d. u. 4 óra 08 perczkor.

Az 1802. sz. gyorsvonat este 7 óra 44 perczkor.

2. Bécs—Kanizsa—Barcs felől:

A 6302/1822. sz. személy-vegyesvonat d. e. 9 óra 39 perczkor.

A 6312. sz. vegyesvonat este 8 órakor.

3. B.-Bród—Eszék felől:

Az 1807. sz. személyvonat délelőtt 8 óra 01 perczkor.

Az 1805. sz. személyvonat d. e. 11 óra 18 perczkor.

Az 1803. sz. személyvonat éjjel 11 óra 02 perczkor.

4. Mohács felől:

A 3/1807. sz. személyvonat reggel 8 óra 01 perczkor.

Az 5/1805. sz. személyvonat d. e. 11 óra 18 perczkor. Csatlakozik a Budapest felől Mohácsra érkező pósthajóval.

Az 1/1821. sz. személyvonat d. u. 5 óra 50 perczkor.

A 11/1803. sz. személyvonat este 11 óra 02 perczkor. Csatlakozik az Orsova felől Mohácsra érkező pósthajóval.

Az érkező vonatokat bérkocsik és társas kocsik várják.

Vasuti menetjegyeket és körutazási kártyákat a városi menetjegyvirodában (Főkai-tér 3. sz.) is lehet váltani.

Ezen jegyeket a vasuti pénztárnál nem kell lebélyegeztetni s azért az utas kikerüli a kellemetlen tolakodást

és várakozást, mely a vasuti pénztárnál való jegyváltással van összekötve.

Pécs első vasutja, mely egyuttal Magyarország egyik legelső pályája volt, a D. G. H. T. által 1854-ben kizárólag szénzáállítás céljából építtetett a pécsi bányatelepektől egész Mohácsig. Két évvel később. engedve a közóhajnak, a társulat személyzáállításra is berendezte e vonalat s Úszög képezte Pécs állomását. 1865-ben egy részvénytársaság alakult a Pécs-barcsi vasut kiépítésére s 1867. június havában az új vonal már át is adatott a forgalomnak. Ezzel Pécs belekerült az országos vasuthálózatba, miután a déli vaspálya vonalain Bécs, Budapest és Triest felé közlekedhetett. 1882-ben a Budapest-pécsi vasut adatott át a közhasználatnak s ez időtől számítható Pécs forgalmának nagy mérvű emelkedése, mit ezen vonalnak 1889-ben történt államosítása s a zóna dijszabás életbe léptetése még inkább fokozott. Ha a Pécs-barcsi vasutnak külsőben álló államosítása is bekövetkezik, akkor mintegy fel millió költséggel ki fog épülni Pécs új pályaháza, mely hivatva leendő mai szűk indóház hiányait megszüntetni. A mi a forgalmat illeti: 1893-ban napokint átlag 700 személy- és 200 kocsirakomány érkezett és indult a pécsi állomásra. A forgalmi tárgyak nagy részét bor, fa és gabona teszi. A személyforgalom tulnyomó része a szomszédos forgalomra esik, úgy hogy hetivásárok napjain gyakran 1000 ember érkezik a szomszédos falvakból.

b) Posta és táviró.

A főposta és táviró hivatal a Nepomuk-utczában van. Hivatalos órák minden osztályban d. e. 8—12, d. u. 2—6, utalványok kifizetése d. e. 8—12, d. u. 2—5, vasárnapoként d. e. 8—12. Táviró-szolgálat minden nap reggel 8-tól éjjeli 12 óráig; májustól—októberig reggel 7-től éjjeli 12 óráig. Vasárnapoként délután az ajánlott levelek a táviró hivatalban vétetnek föl 2—6-ig; katonai és poste restante levelek kiadása reggel 8—12 és d. u. 3—6.

Mellék postahivatalok: Kossuth-utczában, a Scitovskytéren, a Zsolnay-gyárban és összpontosítások alkalmával a sátoztáborban.

c) Posta-dijszabás.

Levelekért Magyarország, Ausztria, Bosznia és Hercegovinába 20 grammig 5 kr., 250 grammig 10 kr. Németországba 15 gr.-ig 5 kr. 250 gr.-ig 10 kr. Szerbiába 15 gr.-ként 5 kr.

Belgium, Bulgária, Dánia, Franciaország, Görögország, Hollandia, Luxemburg, Málta, Nagybrittania, Norvégia, Novibazár, Olaszország, Oroszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svajcz, Svéd- és Iorokországokba 15 gr.-ként 10 kr.

Montenegróba 15 gr-ként 7 kr.

Utalványokért Magyarország és Ausztriában 10 ftig 5 kr., 50 ftig 10 kr., 150 ftig 20 kr., 300 ftig 30 kr., 500 ftig 50 kr.

Bosznia, Hercegovina és Novibazárba 20 ftig 10 kr., 50 ftig 20 kr., 150 ftig 40 kr., 300 ftig 60 kr., 500 ftig 100 kr.

Bulgária, Dánia, Franciaország, Hollandia, Malta, Nagybrittánia, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Svajcz, Svédország és Amerikába 200 ftig 10 forintként 10 kr.

Németország, Törökország és Luxemburgba 200 ftig 10 forintként 5 kr.

Csomagokért Magyarország, Ausztria és Németországban:

75 km.	150 km	375 km	750 km	1125 km.	1125-ön felüli kmrig
5 kgig 15 kr.	30	30	30	30	30 kr.
10 „ 30 „	60	90	120	150	1 80 „
15 „ 45 „	90	150	210	270	3.30 „
20 „ 60 „	120	210	300	390	4.80 „
25 „ 75 „	150	270	390	510	6.30 „
30 „ 90 „	180	330	480	630	7 80 „

d) Távirati díjszabás.

Magyarország, Ausztria, Bosznia, Hercegovina, Németország és Szerbiába egy szó 3 kr., de legalább 10 szó legyen.

Belgium, Dánia, Hollandia és Luxemburgba alapidij 30 kr., egy szó 11 kr. (legalább 6 szó.)

Bulgáriába alapidij 30 kr., egy szó 9 kr (legalább 6 szó.)

Francia- és Olaszországba alapidij 30 kr., egy szó 8 kr. (legalább 6 szó.)

Görögországba (szárazföld) alapidij 30 kr., egy szó 21 kr. (legalább 6 szó.)

Máltába alapidij 30 kr., egy szó 19 kr. (legalább 6 szó.)

Montenegró és Svajczba alapidij 30 kr., egy szó 4 kr. (legalább 6 szó.)

Nagybrittániába alapidij 30 kr., egy szó 13 kr. (legalább 6 szó.)

Norvégiába alapidij 30 kr., egy szó 16 kr. (legalább 6 szó.)

Orosz- és Svédországba alapidij 30 kr., egy szó 12 kr. (legalább 6 szó.)

Portugáliába alapidij 30 kr., egy szó 17 kr. (legalább 6 szó.)

Romániába alapidij 30 kr., egy szó 6 kr. (legalább 6 szó.)

Spanyol- és Törökországba alapidij 30 kr., egy szó 14 kr. (legalább 6 szó.)

Pécs új pósta-palotájának fölépítése már csak rövid idő kérdése, mert a rendkívül megnövekedett forgalom következtében, a mai épület a folyton szaporodó hivatalnoki karnak és mindig tömegesebben érkező küldeményeknek alig adhat helyet. Alig 25 éve egy postamester, ennek

egy hivatalnok és egy kézbesítő látták el az összes szolgálatot, ma pedig 49 személy végzi a munkát. Különösen emelkedett a forgalom 1887 óta, mikor a posta és táviró egyesítettvén, Pécsen öválló posta-táviró igazgatóság állított föl, melynek hatásköre Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék 357 posta és 73 posta-táviró hivatalára terjed ki. A forgalom tetemes részét a hírlapok teszik ki; nem kevesebb, mint 3000 lap érkezik Budapest és Bécs felől. A posta-utalvány forgalma évenként meghaladja a 10 milliót s a postatakarékpénztár évi forgalma is 2 millió felé jár, míg az igazgatóság pénztári forgalma a múlt évben 130 millió fölül összeget tett ki.

e) Telefon.

Központi hivatal: gyár-utca 6. szám alatt; hivatalos órák reggel 7-től esti 9-ig.

Nyilvános beszélő állomások Széchenyi tér 8. sz. Zach Károly üzletében és indoház-utca 1. sz. a. a vasuti tőzsdében. 5 percet túl nem haladó beszélgetésért 10 kr. fizetendő.

Pécs Magyarország ötödik városa volt, mely folismerve e legmodernebb közlekedési eszköz nagy fontosságát, a telefon használatát élvezte. Koharics N. János takarékpénztári tisztviselő 1885-ben rendezte be saját házában a központi hivatalt s az akkor még csak 10 előzetűt bíró hálózat, ma 100-at meghaladó előfizetőt számlál.

f) Bérkocsik.

A bérkocsik a Széchenyi-téren, s vonatérkezéskor a pályaháznál állomásoknak. Megrendelhetők ezenkívül a Széchenyi-tér 10. sz. a. lévő irodában s Zach K. kereskedésében, Széchenyi-tér 8 sz. a.

Díjszabály a 2 lovas bérkocsik számára.

1. Nappal egy óra	—	frt 80 kr.
2. „ fél „	—	„ 50 „
3. Éjjel egy óra	1	„ 20 „
4. „ fél óra	—	„ 70 „
5. A vasuti állomáshoz a háztól, vagy a bérkocsi-állomás helyéről várakozás és visszajövetel nélkül, vagy a vasuti állomástól a városba a házhoz	—	frt 80 kr.
6. A vasuti állomáshoz és onnét vissza ugyanazon személyek részére	1	„ 50 „
7. Tettyére fel vagy onnét	1	„ — „
8. Uszögbe vagy onnét	1	„ 50 „
9. Rácvárosba vagy onnét	1	„ — „

10. Sátortárba vagy onnét	1	frt	—	kr.
11. Bányatelepre vagy onnét	2	"	—	"
12. Az itt 7—11 sorszám alatt jelzett helyekről tartozik a bérkocsi az utazót 15 percnyi várakozási időn belül díj nélkül visszaszállítani.				
13. Keresztelés, esküvés és temetkezés	2	"	—	"
14. A 15 percnél tovább tartó késés óra szerint fizetendő.				
15. Szőlőhegyekben az				
a) I-ső kerületben. Tamási- és Schapringer-féle szőlőig	—	"	50	"
b) II-ik kerületben alku tárgya;				
c) III-ik kerületben:				
Fábry-féle szőlőig	—	"	70	"
Vasváry-féle szőlőig	—	"	60	"
Cziszterczita szőlőig	1	"	—	"
d) IV-ik kerületben:				
Zsolnay-féle szőlőig (Kardos-uthoz)	—	"	50	"
e) V-ik kerületben:				
Szamárkutig	—	"	60	"
Fekete hegy tövéig	1	"	—	"
János-kutig	1	"	—	"
f) VI. és VII. kerületben alku tárgya.				
16. Ha azonban a kocsi várakozás mellett visszamenetelre is használtatik, akkor a fuvar egész tartamára nézve az időszrinti vitelbér fizetendő.				
17. Kettős fogatra 4 személy ülhet, a többiért személyenkint 30 kr. fizetendő.				

g) Közszolgák.

Rendesen a Széchényi-téren s vonatérkezéskor a pályaháznál találhatók.

Dijszabály:

1. Az állomástérről vagy a háztól a belvárosba bárhová:				
20 kiló teherig	—	frt	20	kr.
21—50 kiló teherig	—	"	30	"
azon felül	—	"	40	"
2. Az állomástérről vagy a háztól a külvárosokba bárhová:				
1—20 kilóig	—	"	30	"
21—50 kilóig	—	"	40	"
50 kilótól föl	—	"	50	"
3. A városban bárhol minden munka nélkül várakozás óránként	—	"	20	"
4. A városban kereskedővel boltról boltra jární, óránként 20 kilón alul	—	"	30	"

Mátyás király szálloda siklósi-utcza 26. sz. a., 9 szobával, személyneknt 80 kr., külön ágy 40 kr., gyertya 20 kr., társaskocsi személyenként 20 kr. Étterem

Szórakoztató helyek.

a) **Éttermek, sörcsarnokok.**

A szállodák éttermein kívül a
Hattyu étterme és sörcsarnoka a király-utczában kerthelyiséggel.

Hirczi Ferencz vendéglője, Király-utcza 2 sz. a.

Sillay József sörcsarnoka, Perczel-utcza 2. sz. a.

Nick A. K. Pilseni sörcsarnoka a Nemzeti Casino épületében a Király-utczában. Csemegék és hideg foltvágottak.

A Scholz-féle sörház étterme a sörház-utczában.

A Nemzeti Színház mellett épülő Schwarz-féle bérházban és a Nemzeti Casino új palotájában is egy-egy elsőrangú sörcsarnok lesz berendezve.

b) **Kávéházak.**

Bedő kávéház, az országut és irgalmasok utczája sarkán, fényesen berendezett elsőrangú helyiség; jó kiszolgálás, hetenkint többször zene.

Központi kávéház, a Széchenyi-téren, szépen berendezett helyiség; hetenkint többször zene.

Nemzeti kávéház, a Széchenyi-téren, emeleti tágas terrasseval.

Nádor kávéház, a Széchenyi-téren.

Europa kávéház az országut és siklósi-utcza szögletén, szép nagy kerthelyiséggel. Többször zene és daltársulat.

Magyar király kávéház, a király-utczában.

A Nemzeti Színház mellett, a dr. Schwarz épülő bérházában is lesz egy elsőrangú kávéház berendezve.

c) Czukrászok.

Oroszy Sándor udvari czukrász, Jókai-tér 3. sz. a.,
(Ősztől a nemzeti kaszinó palotájában.)

Benczenleitner Sándor a bazár-épületben.

Castisch Kristófné, király-utca 30. sz. a.

Murányi J., király-utca 45 sz. a.

Könyvkereskedések, könyvnyomdák, hírlapok.

a) Könyv és papirkereskedések.

Engel Lajos könyvkereskedése, király-utca 4. sz.

Valentin Károly könyv- és hangjegyek kereskedése
a Széchényi-téren.

Waidinger utódja Domján J. könyvkereskedése a
Széchényi-téren. (A Mecsek-Egylet tagjai 10% kedvez-
ményben részesülnek.)

Wolf Miksa könyv- és hangjegy-kereskedése a ki-
rály-utczában.

Hochrein J. papirkereskedése a Ferencziek-utczában.

b) Könyvnyomdák.

Engel Lajos könyvnyomdája, király-utca.

Feiler Mihály könyvnyomdája, Lyceum.

Taizs József könyvnyomdája, Széchényi-tér.

Taizs Mihály könyvnyomdája, Széchényi-tér.

Pécsi Ujság nyomdája, Jókai-tér.

c) Hírlapok.

Pécsi Nabló, napilap.

Pécsi Ujság, napilap.

Pécsi Figyelő, hetenkint 3-szor jelenik meg.

Pécsi Közlöny, hetenkint 3-szor jelenik meg.

Fünfkirchner Zeitung, hetenkint 2-szer jelenik meg.

Néptanoda, tanügyi lap.

Jogi közlöny.

Fényképészek.

Hamedli Gyula a király-utczában. (A Mecsek-Egyesület tagjai kedvezményben részesülnek.)

Nagy Ferencs az iskola-utczában.

Papp L. Széchenyi-tér 2. szám.

Patz Hermin a bazár-épületben.

Zelesny Károly udv. fényképész, Anna-utcza 4. szám.

Pénzütezetek és bankházak.

Pécsi takarékpénztár, (Széchenyi-tér) a legrégebb és a hazai vidéki intézetek között csaknem a legelső helyen áll. Alapított 1845-ben s fölvirágzását legjobban bizonyítja azon körülmény, hogy részvényeseinek a befizetett részvények 90°/_v-át fizeti évenként osztalékképen. Jótékony czélokra az utolsó negyven év alatt 100 ezer forintnyi összeget adományozott.

Pécsi kölcsönös segélyző-egylet, (Király-utcza) alapított 1866-ban s ma már 20 ezeret meghaladó résztvevői vannak a 6—6 évre terjedő egyesületi ciklusoknak.

Központi takarékpénztár, (Szechenyi - tér) alakult 1872-ben

Baranyamegyei hitelintézet, (király-utcza) alakult 1893-ban.

Osztrák-magyar bank pécsi fiókja, (király-u.) megnyilt 1887-ben.

Magán bankházak: *Schapringer és Ullmann* bankházai a király-utczában.

Közegészségügy.

a) Kórházak.

Városunk területén 4 jól berendezett kórház van. A városi közkórház legnagyobb a négy között s úgy rendkívüli tisztasága és sebészeti irányban mintaszerű felszerelése, mint modern berendezése miatt kiváló. A főépületben 14 kórszoba, felvételi szoba, irodák, fürdők, orvosi szoba és az ápoló irgalmas nénék lakhelyei vannak elhelyezve. A 400 emberre mért főző- és mosókonyha, mely a budapesti Erzsébet-kórház konyhájának mintájára épült, érdemes a megtekintésre. A kórházi személyzet 1 igazgató főorvosból, 3 osztály- és 3 másodorvosból, 16—20 irgalmas néniből és 12 világi ápolóból áll. Az adminisztratívális ügyeket egy kórházi gondnok és egy írnök végzik. A kórház 300 ágyra van berendezve s 1893-ban a betegforgalom 3062 beteget és 80494 ápolási napot tüntet ki. Most bővítik ki a kórházat nagy költséggel 400 ágyra s az épülő új kórház egyike lesz az ország legnagyobb és legszebb kórházainak.

A kórház és a Rudolfineum közötti kis templom megtekintésre érdemes régiség, mert egy csinos minarettel ellátott moschéból lett keresztény imaházzá átalakítva.

Az irgalmasok kórháza. A Széchényi-téren fekszik az irgalmasrend négyszöget képező tágas telke, körül szegélyezve kelet, dél és nyugatról csinos bérházakkal. Éjszokról a szerzet temploma tekint a főtérré, míg a szerzet háza és kórháza befelé nyulik a telek udvarára és kertjére. A telek és zárda épület azelőtt a kapuczinusoké volt s a kórház 1797-ben építettett hozzá. Kezdetben a kórház 24 ágyra építettett, mely szám azonban időközben 40-re szaporodott. A szerzet a betegeket kórházi ruhával, étkezéssel, gyógyszerrel és orvosi segélylyel ingyen látja el. A betegek rendelkezésére egy könyvtár áll. Kezelő személyzet: egy fő- és egy alorvos. 1893. évi beteg-forgalom: 774 beteg 9244 ápolási nappal.

Katonai csapatkórház. Építetett 1889-ben a város nyugati részén a hegyoldalon. A kórház 3 elkülönített épületből áll s külön vízvezetékekkel bír. Orvosi személyzete 1 törzsorvos és 1 ezredorvos; betegforgalma 1893-ban 840 beteg 15280 ápolási nappal.

A D. G. H. T. bányatelepi kórháza, egészséges vidéken, egy szép kert közepén fekszik. 4 kórszobája 40 ágyra van berendezve. Kórházi személyzet: egy orvos és egy ápoló. A kórházban csak a társulati munkások vétnének föl; 1893-ik évi betegforgalom: 175 beteg 4494 ápolási nappal.

b) Gyakorló orvosok.

- Dr. Blau Adolf.
- Dr. Bohula József, ker. orvos.
- Dr. Bokor Emil, kórházi másodorvos.
- Dr. Czirer Elek, városi főorvos.
- Dr. Erreth Lajos, kórházi igazgató.
- Dr. Folly Hugó.
- Dr. Goldberger Ignác.
- Dr. Gubicza Péter.
- Dr. Jellasich István, törvényszéki orvos.
- Dr. Johan Béla, megyei tb. főorvos.
- Dr. Kaufer Mór, kórházi tb. főorvos.
- Dr. Kelemen Mihály, nyug. honv. főtörzsorvos.
- Dr. Kornis Benő.
- Dr. Loewy Lipót, megyei tb. főorvos.
- Dr. Löwy Ignác.
- Dr. Ludwig Ferencz, ker. orvos.
- Dr. Mendl Lajos, megyei főorvos.
- Dr. Paunz Lipót.
- Dr. Pick Ignác, kórházi tb. főorvos.
- Dr. Pataky Lucidus, irgalmasrendi kórházi főorvos.
- Dr. Schmidt Antal, kórházi másodorvos.
- Dr. Schwarz Frigyes, kórházi főorvos.
- Dr. Trixler Rudolf, járásorvos.
- Dr. Wajdits Alajos tb. ker. orvos.
- Dr. Wallerstein Bódog.

c) Fogorvosok.

Dr. Löwy Ignác.
Dr. Paunz Lipót.
Dr. Wallerstein Bódog.
Girardi József.

d) Gyógyszertárak.

Erreth János gyógyszertára a király-u'czában.
Göbel Kálmán gyógyszertára a szizeti-országúton.
Sipőcz István gyógyszertára az apácza-utczában.
Zsiga László gyógyszertára a Széchenyi-téren.

A Mecsek Egyesület tagjai mindegyikben 20% engedményben részesülnek.

Irgalmasok gyógyszertára a Széchenyi-téren.

e) Gőz- és kádfürdők.

Ferencz József gőzfürdő (országút 36—38. sz.) kényelemmel és csinnal berendezett új gőz- és kádfürdő, meleg és hideg tükörfürdőkkel, kitűnő zuhanyokkal; tágas öltözők és pihenőterem; fenyőillat, meleg levegő; porcellán kádak stb. A város legszebben berendezett fürdője.

A gőzfürdő nyitva van férfiak részére d. e. 5—fél 12-ig; d. u. 5 óra után zuhanyfürdő. Nők részére d. u. 2—5-ig. — Árak: gőzfürdő 60 kr., kádfürdő 50 kr. 25 gőzfürdőjegy egyszerre váltva 10 frt; a városban azonban több kereskedésben lehet 40 kr-ával gőzfürdőjegyet váltani. A Mecsek Egyesület tagjai úgy a gőz- mint a kádfürdőjegyeket 40 kr-ával válthatják az egyleti pénztárosnál.

Engel-ferle gőz- és kádfürdők (országút 50. szám.) meleg és hideg fürdőkkel, zuhanyokkal. Ugyanitt van a dr. Loewy Lipót egészség-tanár vezetése alatt álló *hidegvízgyógyintézet is.*

A gőzfürdő férfiaknak d. e. 5—12-ig, nőknek d. u. 1—5-ig van nyitva. Gőzfürdő 40 kr., zuhanyfürdő 25 kr., I. oszt. kádfürdő 45 kr., II. oszt. kádfürdő 35 kr.

f) Nyári fürdők.

Balokanyi fürdő a budai külvarosban, forrásvízből táp'álva. A mintegy 50 m. hosszú és 20 m. széles tükör-

fürdőt kőből épült öltözők veszik körül. A fürdőhöz nyáron át társaskocsik közlekednek.

A fürdő férfiak részére d. e. 5— $\frac{1}{2}$ 8 és $\frac{1}{2}$ 11—12-ig, d. u. $\frac{1}{2}$ 4-től estig, nők részére d. e. $\frac{1}{2}$ 8— $\frac{1}{2}$ 11 és d. u. 1— $\frac{1}{2}$ 4-ig van nyitva. Egy fürdőjegy ára 15 kr. 10 jegy egyszerre váltva 1 frt, lepedő 5 kr., fürdőruha 3 kr. Társaskocsi a fürdőhöz vagy vissza személyenként 6 kr.

A *Madarász-féle uszoda* az indóház-ut mellett nyugotra elterülő réten van, szép fák árnyékától védve. Nagysága az előbbivel körülbelül egyenlő, árak ugyanazok.

Vasfürdő a Madarász-féle uszoda mellett. Kádfürdő.

Színház és zene.

a) Színház.

A király-utczában Steinhardt és Lang budapesti építészek tervei szerint most készül Pécs új nemzeti színháza, melyben a jövő évtől kezdve a téli idényen át elsőrangú színtársulat fogja mulattatni a közönséget.

Magyarország vidéki városaiban alig van színház, mely ilyen árért úgy fényes berendezés és czélszerű beosztás, mint megkapó szép külső tekintetében a pécsivel versenyezhetne. A színház 1200 személy számára épül s a földszinten 210 ülőhely, a két emeleten pedig 40 páholy van elhelyezve. A színház díszét a földszinti gyönyörű tágas előcsarnok és pompás lépcsőház képezi. Az előcsarnok fölött tágas czukráshelyiség lesz berendezve, — s ezen kívül ruhatár, öltözők, tűzoltótanya stb. vannak az épületben elhelyezve. Az egész épület légfűtés és villanyvilágítással van ellátva s a színpad fölött vas födélszerkezet van emelve. Tűzbiztonsági szempontból vízvezetékekkel s színházi esőkészülékkel lesz felszerelve. Érdekes, hogy magára a színpadra is kocsival lehet fölmenni. Az építési és díszítési költségek 250,000 forintra rúgnak, mihez még a díszlettár és öltözők berendezési költségei (mintegy 30,000 frt) járulnak. A nagy kupolán elhelyezett géniusz szobrot Kiss György jónevű szobrászunk mintázta.

b) Zenei élet.

Pécs városa mindig otthona volt a zene műzsájának. Századunk első felében zenei életünk bölcsőjét a pécsi székesegyház ének- és zenekarában találjuk, mely a templomi zene mellett a classikus zenét is művelte.

Kiváló egyén volt e téren Likl György karnagy, (szobra a belvárosi elemi iskola zenetermében van) s utódja Hölzl Ferencz, nemkülönben Amtmann és Weidinger (a két utóbbinak emlékoszlopa a sétatér fölötti téren van elhelyezve), kik a zeneművészet terén buzgó tevékenységet fejtettek ki. A zenének ma is sok hivatott művelője van városunkban, kik vagy filharmonikai hangversenyek rendezésével, vagy az egyházi zene maradandó szép alkotásainak előadásával szereznek gyönyört a zenekedvelő közönségnek.

A zenének és dalnak terjesztése körül kiváló tevékenységet fejt ki a

»*Pécsi Dalárda*«, mely nemcsak a dalt művelte és emelte művészi magaslatra, hanem zeneiskolákat tartva, ott díjtanulmányokat adott és műkedvelő zenészeket képezett. Az egyesület kebelében alakult meg a ma már megszűnt zeneegylet is. — A P. D. 1861-ben alakult s azóta 6 versenyben vett részt, elnyervén öt első- és egy második díjat. — Évenként 3 estelyt rendez pártoló tagjai részére s ezenkívül több nyilvános előadást, nagyjobb szabású hangversenyt és vigalmat tart. A jótékonyág terén is mindig első sorban találjuk s már eddig is ezrekre megy az összeg, mit a jótékonyág oltárára áldozott.

A »*Polgári Daloskör*« évenként szinte több fellépéssel szerez szórakozást a városi lakóknak.

A *katonai zenekar* hetenként egyszer a sétatéren tart nyilvános sétatangversenyt, s azonkívül többször a mulatóhelyeken is játszik.

A *czigány zenekarok* naponta más-más kávéházban és vendéglőben mulattatják a vendégeket.

Ezeken kívül gyakran neves művészek keresik föl a várost egy-egy hangverseny alkalmával.

Egyesületek.

a) Társaskörök.

Nemzeti kaszinó a király-utczában, alapított 1838-ban. Könyvtára ezrekre menő köteteket számlál s folyton gyarapittatik.

A kaszinó mindig a magyarosodás előharcosa volt s sokat fáradozott a magyar nemzeti színészet föllendítésén és már 1839 telén egy előkelő színésztársulatot gyűjtött Pécs falai közé, mely a pesti nemzeti színház művészeinek támogatásával majdnem 6 hónapon át szakadatlanul szórakoztatta a közönséget. Ezután is minden évben tartattak színelőadások, eleinte bérházban, a 40-es évek elején pedig a mai kir. táblai palota helyén épült színházban. E mellett a magyarosítás egy másik tényezőjéről, a kisededóvásról sem felejtkezett meg s 1843-ban egy bizottságot küldött ki, mely az óvintézetek gyámolítására ünnepevényeket és vigalmakat rendezett. 1860-ban 4—4 aranyból álló Széchenyi és Báró Eötvös József pályadíjakat alapított főgymnáziumi illetőleg főreáliskolai tanulók pályamunkáinak jutalmazására. Hazafias és jótékony célokra több ezer forintot áldozott.

Polgári kaszinó, Kazinczy-u. 4 sz. a., alakult 1883-ban. Könyvtára közel 1000 kötetet számlál.

Katholikus kör, alapított 1894-ben.

Kereskedelmi kaszinó alakulóban van.

b) Turista és sport egyesületek.

Mecsek-Egyesület, alakult 1891-ben s ma már 600-on felüli tagot számlál. Működésének ismertetése e kalauz lapjain található. Rendes tagsági díja évenként 2 frt.

Athletikai klub, hivatalos helyisége a városi tornacsarnok. Alakult 1887-ben.

Pécsi kerékpár-egyesület, helyisége a Bedő kávéházban van. Alakult 1892-ben.

Korcsolyázó egyesület.

c) Jótékony intézetek és egyesületek.

Városi szegényház, a kórház-teren.

Megyei árvaház.

Püspöki árvaház, a kert-utczában.

Matessa lelenczház, a papnövelde-utczában.

Gyermekkert a kert-utczában.
Pécsi jótékony nőegylet.
Izraelita nőegylet.
Vörös-kereszt egylet.
Betegsegélyző egyletek.
Közegészségi egyesület.

Hatóságok.

a) Polgári hatóságok.

Kir. ítélőtábla a Széchényi-téren. Ide tartozik a pécsi, szegvárdi, kaposvári es nagy-kanizsai törvényszék.

Kir. törvényszék az irgalmasok bérházában.

Kir. járásbíróóság az irgalmasok bérházában.

Kir. telekkönyvi hatóság az irgalmasok bérházában.

Kir. ügyészség a fogház épületében.

Kir. pénzügyigazgatóság a király-utczában.

Kir. adóhivatal a király-utczában.

Kir. posta és távirtda igazgatóság a király-utczában.

Kir. tanfelügyelőség a belvárosi népiskolában.

Államépítészeti hivatal.

Allamvasutak forgalmi főnöksége a ferencziek-utczájában.

Harmadik sz. helyszinelési felmérési felügyelőség a malom-utczában.

Hatodik sz. kataszteri helyszinelési felügyelőség a Széchényi-téren.

Kir. erdőfelügyelőség az apácza-utczában.

Megyei hivatalok a megyeházán.

Városi tanács a városházán.

Főkapitányság a városházán.

Ugyvédi kamara a Majláth-téren.

Közjegyzői kamara a Széchényi-téren.

Kereskedelmi és iparkamara a király-utczában.

Pénzügyőri főbiztossági hivatal.

b) Egyházi hatóságok.

Pécs egyházmegyei hatóság.

Püspöki szentszék.

Egyházmegyei tanfelügyelői hivatal.

Pécs egyházi kerület esperesi hivatala az Ágoston-téren.

Székesegyházi plébánia hivatal a székesegyház-téren.

Belvárosi plébánia hivatal a plébánia-utczában.

Budai külvárosi plébánia hivatal az Ágoston-téren.

Szigeti külvárosi plébánia hivatal a Ferencziek zárdájában.

Ev. ref. egyházközség.

Ág. hv. egyházközség.

Izraelita hitközség.

c) Katonai hatóságok.

Magy. kir. honvéd állomás parancsnokság.

Cs. és kir. katonai állomás parancsnokság.

Magy. kir. 82-ik honvéd gyalogdandár parancsnokság.

Magy. kir. 3-ik honvéd lovas dandár parancsnokság.

Magy. kir. pécsi 19-ik honvéd gyalogezred parancsnokság.

Magy. kir. pécsi 19-ik honvéd kiegészítő parancsnokság.

Magy. kir. pécsi 8-ik honvéd huszár ezred parancsnokság.

A cs. és kir. 52-ik gyalogezred hadkiegészítő parancsnoksága a malom-utczában.

A cs. és kir. 44. gyalogezred parancsnoksága.

A cs. és kir. hadmérnöki igazgatóság, a bazár-épületben.

A cs. és kir. helyőrségi hadbiróság.

A 60-ik és 61-ik népfölkelő járás parancsnokságok.

A 8-ik huszár népfölkelő járás parancsnokság.

A cs. és kir. étellemezési osztály és parancsnoksága.

A m. kir. 6-ik sz. csendőrkerület 3-ik szárny-parancsnoksága.

Köz- és magánépületek, gyűjtemények.

a) Tanintézetek.

Püspöki theologia.

Püspöki jogakadémia a lyceum-épületben.

Allami főreáliskola, Hunyady-u. 24 sz. a.

Zircz. Ciszt. rend főgimnáziuma a Széchenyi-téren.

Püspöki p. p. növelde.

Kereskedelmi középiskola a Mária-utczában.

Városi polgári leányiskola a Mária-utczában.

Apáczák polgári és elemi leányiskolája a zárdában.

Városi elemi fiu- és leányiskolák a Széchenyi-téren,

Ágoston-téren, felső vámház-utczában és Makár-utczában.

Izraelita népiskola, az izr. templom mellett.

Bányatelepi népiskolák.

Ipariskolák.

b) Templomok.

Részletes leírás a Körséták a városban cz. pont alatt.

A székesegyház. Nyitva áll reggel 6—12-ig, d. u. 2—6-ig. Mivel azonban délelőtt az istentisztelet 10 óráig, délután pedig a zsolozsma $\frac{3}{4}$ -ig tart, a templom megtekintése hétköznapon 10—12-ig és 4—6-ig ajánlatos. Vasárnap 11—12-ig és 4—6-ig szintén megtekinthető. Istentisztelet alatt körüljárni tilos. Ki a falakat és diszitéményeket megérinti, a megszólítás kellemetlenségének teszi ki magát. Ajánlatos a vezető könyvecske használása. Ilyenek: Gerecze: Vezető a pécsi székesegyházban fűzve 40, kötve 60 kr. Gerecze: A pécsi székesegyház XXI. tábla 134 kép. Ára fűzve 8 frt, diszkötésben 10 frt, kapható a könyvkereskedésekben és a székesegyház portájánál.

Földalatti sírkamara. Falfestmények maradványa az V. századból. Megtekinthető a székesegyházi szertáros, ft. Goetz káplán úr külön engedélyével. Lakik a szomszédos várplebánia-épület első emeletén.

Belvárosi templom a Széchenyi-téren, egykor török mecset. Merész boltozatu magas kupolája figyelemre méltó.

Torok minaret, a városi közkórház kápolnája.

Irgalmasok temploma a Széchenyi-téren. Szép ol-tárkép.

Szt. Ferencziek temploma a hasonló nevű utca végén.

Miasszonyunkról nevezett nőzárda és templom a sétatéren.

Fogakademiái templom, kettős tornyu épület a király-utczában, mellette van a Pálosok által épített egykori zárda; ma jogakademia.

Mindenszentek temploma a Tetye-utczában.

Szt. Agoston templom az Ágoston-téren.

X. Szt. Ferencz kápolna a Makár-utczában.

Havi boldogasszony temploma a hasonló nevű hegyen.

Bucsujáró hely.

Káivária kápolna följárata a hasonló nevű utczából.

Ev. reformátusok ideiglenes imaháza ország-uton.

Lutheránások temploma a kert-utczában.

Izraelita imaház, csinos mórizlésű épület a Majláth-téren.

Könyvtárak és gyűjtemények.

Az állami főreáliskola és főgymnásium gazdag könyv-és szertárai. Megtekinthetők az intézeti igazgatók engedélyével.

Fuhász László ügyvéd becses *régiséggyűjteménye* minden korszakból. A tulajdonos szívesen szolgál utmutatással és felvilágosítással a hozzá forduló érdeklődőknek.

Püspöki könyvtár és régiséggyűjtemény a Szepesy utczában, megtekinthető naponta d. u. 4—5-ig. Az előbbiben néhány becses incunabulum és eredeti oklevél van. A régiségtár eddig csak éremgyűjteményből áll, de a székesegyházban talált szobrászati művek számára most készül az egyházi archeologiai muzeum.

Vasváry György műgyűjteménye a szőlők közt fekvő szép nyaralójában, az u. n. Vasvary telepen. Megtekinthető a tulajdonosnak kikért beleegyezésével.

Viertl Béla cs. és kir. nyug. kapitány szakértelemmel rendezett *gagyszerű rovargyűjteménye*.

Katonai laktanyák.

1. A cs. és kir. közös hadsereg csapatai számára :

Frigyes laktanya a budai vásártéren ;

Littke laktanya ugyanott ;

Krajczáros laktanya a Makár-utczában ;

Mayer laktanya a Xaver-utczában.

2. A m. kir. honvédség csapatai részére :

Fehérváry laktanya a hasonló nevű utczában.

Lakits laktanya a szigeti országuton.

Ennek kiépítése 100 ezer forint költséggel folyamatban van.

Batthiányi laktanya a hasonló nevű utczában.

A honvéd sátoztábor a siklósi országút mellett.

1880-ban épült s 128 tiszt és 5700 legényre van berendezve. Van benne 4 tiszti és 28 legénységi épület, egy kórház 56 ágygyal, vendéglők, raktárhelyiségek, istállók stb. A nagy költséggel járó ártézi kútfúrás munkálatok még semmi eredményre sem vezettek. Szépen be-fá-itott területét a városi lakók gyakran fölkeresik.

Körséták a városban.

 etáinkat kezdjük meg a *Széchenyi-térről*, mely habár nem is tartozik a legszabályosabb terek közé, mégis meglepi az idegent szép házsoraival, a tér közepén emelkedő Szt.-Iláromság szobrával, az északi részen elhelyezett *belvárosi* templommal s a déli részt elzáró *irgalmasrendiek* templomával. Különösen hetivásárok napjain érdekes e tér, mikor a környék különböző nemzetiségű lakói töltik meg azt.

A *belvárosi templom*, mely azelőtt török mecset volt s 27,5 m. magas kupolájával köti le figyelmünket, a város egyik legérdekesebb épületét képezi. Egy pár festménye figyelemre méltó.

A hagyomány szerint a törökök egy halálra ítélt keresztény rab által fölfedezett kincsből építették, miért a basa a fölfedezőnek megkegyelmezett. A templomtól keletre fekvő királyi tábla épülete felé, körülbelül a térség közepe tájáig terült el a hajdani szt.-Bertalan plébánia templom, melynek félköralakú szentély alapfalai 1891-ben a vízvezető csövek lerakása alkalmával jöttek napfényre. E régi templomot a törökök rombolták le s részben annak helyén építették mecsetjüket, miből ket szárny, szentély és torony hozzáépítésével a jezsuiták alakították a mai templomot.

A *belvárosi templomtól* nyugoti irányban találjuk a *zirczi-biszterczi rendiek főgymnásiumát* és házát, melyet a jezsuiták építettek.

A jezsuitáknak már a 17-ik század első éveiben volt Pécssett missziójuk, s a misszionáriusok különböző helyről vett adományokkal

Széchenyi-tér és városháza. Zelesny Károly fényképe után.

a 33. laphoz.

Széchenyi-tér és plébánia templom. Zelesny Károly fényképe után.

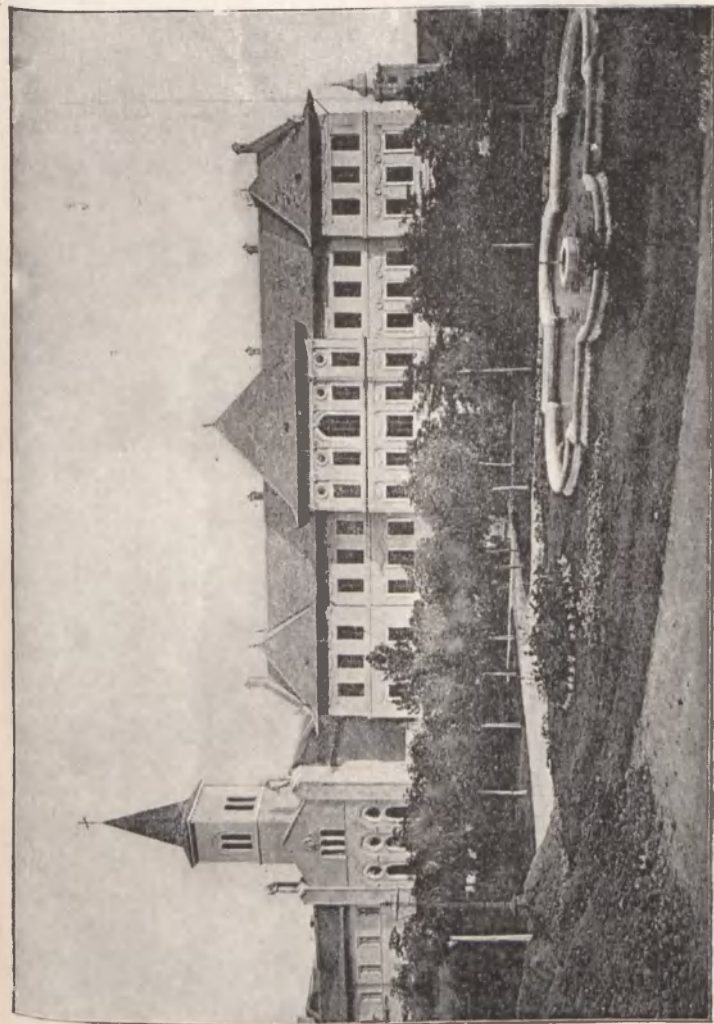
Irgalmasok temploma. Zelesny Károly fényképe után.

a 33. laphoz.

A székesegyház déli oldala Zelesny Károly fényképe után.

a 34. laphoz.

Apáczazárda (leányiskola.) Zeclesny Károly fényképe után.

A székesegyház főhajója. Zelesny Károly fényképe után.

a 34. laphoz.

A Szepegy-szobor aombornivel. Kiss György v.

Zelensky K. fényk. u.

a 34 laphoz.

gyarapodtak, míg 1694-ben Széchenyi György gróf, esztergomi érsek a rend számára társház és iskola építésre 50 ezer frtot adományozott. A kanizsai kincstári uradalom igazgatósága, báró Tullius Miglio de Brumberg, átengedte nekik a szigeti kapu előtti török temető köveit, melyekből a mecset mellé egy Mária kápolnát, sekrestyét s tornyot, nemkülönben a mai gymnasiumot képező papnevelő intézetüket építették. A rend megszűntével javaik a tanulmányi alaphoz csatoltattak.

A templommal szemben, keleti irányban, a Mária-utca sarkán találjuk a *királyi tábla* palotáját, melyet a régi színház helyére, majdnem alapjából építettek nagy költséggel újra. Az épület czélszerű beosztása s fényes berendezésénél fogva méltó csarnoka az igazságszolgáltatásnak. (Lásd 27. lap.)

A Széchenyi tér éjszaknyugoti szögletén találjuk a *belvárosi népiskolát*, déli részén pedig az *irgalmasrendi szerzet templomát*, mely 1890-ben lett ujjalakítva s hol egy jeles oltárképet találunk. A templom mellett van az irgalmasok csinos bérházcsoportja, beteléd pedig a rend épülete. (Lásd 21. lap.) A tér nyugoti oldalán, a királyi tábla palotája alatt a *Nádor* szálloda, majd a *Központi takarékpénztár* és *Pécsi takarékpénztár* szép épületei emelkednek, s ezek alatt a király-utca szögletén találjuk a *városi széképületet*, melynek ujjaépítése már csak rövid idő kérdése. A beérkezett tervek szerint ez lesz a városnak egyik legszebb épülete s régi óhaj fog teljesedésbe menni, ha a mai czélszerűtlen s szűk városházát egy modern új palota váltja fö'. — A mostani városház 1832-ben épült 44 ezer forint költséggel. Archivumában ma is meg van azon márványláda, melyben a szabad kir. várossá avatásról szóló okmányt nagy ünnepélyességgel Pécsre hozták. — A városház alatt a Loewy dr. palotája s vele átellenben szép bérházak, feljebb a gymnasium alatt a Nemzeti kávéház veszik körül a tért.

Első sétánkat vegyük a belvárosi népiskola mellett nyugotra vezető iskola-utczán át a szép *sétatérre*, mely mellett éjszakra egy kis térségen Amtmannak, a jeles fuvolaművésznek és Weidinger kiváló fagottistának emlékszobra emelkedik. E helyre a sétatér most folyó kibővítési munkálatainak befejeztével egy kioszkot terveznek. A sétatér közepén találjuk br. Szepesy Ignác volt pé-

csi püspök (1828—1838.) szobrát, melyet Kiss György mintázott. A szobrot 1893-ban Pécs jótévdjének, a joglyceum alapítójának, halála jeléül emelte a közönség. A szobor talapzatán elhelyezett egyik dombormú azt a jelenetet ábrázolja, midőn a joglyceum alapját megveti, a másik pedig, midőn a város előljárói nagylelkű alapítványaiért neki hálát mondanak. A székesegyháztér nyugoti oldalán van a *püspöki palota*, melynek kertjében a régi körbástya és Zsigmond meg Szathmáry Gy. püspökök czimerei láthatók. A tér keleti oldalát a *vár plébánia épület* zárja el, s ennek hátsó része alatt van a káptalani kriptá, a püspökök és kanonokok temetkezési helye.

A tér északi oldalán emelkedik a város legszebb ékessége: a *székesegyház**, melyet a legtisztább román stýlben dr. Dulánszky Nándor megyés püspök restauráltatott mintegy másfél millió költséggel. — Építés tekintetében a dom egyike a legsikerültebb ujabbkori restauratióknak s méltó megörökítője úgy az ujjaépített püspök, mint Schmidt Frigyes báró építész neveinek. A festés és Kiss György modern szellemű, Zalának pedig szigoruan stýlszerű s oborművei közt nincs ugyan meg a teljes harmonia, de még emellett is domunk restauratiója mind a figurális, mind a díszítő festés és szoborművei tekintetében egyaránt a mai legkiválóbb művészi ujjaépítéseket lényeges elvi jelentőségű dolgokban fölülmúlja.

Azon a helyen, hol e nevezetes épület áll, minden valószínűség szerint már az ősidőkben egy vagy több egyház állott, sőt csaknem bizonyos, hogy a római Sopianae középpontja is e kis terület lehetett. E tért egész a múlt század végeig a római castrumok alakjának megfelelő várfalak és négy szögletén köralakú bástyák övezték s ez a pécsiek által ma is várnak nevezett terület, a fennálló északi és nyugoti falaktól délre, illetőleg keletre csak a sétatéri vasrács és a plébánia-épület tájáig terült el, s míg falai állottak, árkok vették körül.

A székesegyház eredete ma is vitás kérdés. A legujabb restauratiót megelőző bontás alkalmával annyi megbizonyosodott, hogy az épület már a XI. században, sőt az altemplom talán már Péter király idejében elkészült, aki a hagyomány szerint ide temetkezett. De viszont az is valószínűnek látszik, hogy e helytől kissé délre, s részben a püspöki palota helyén álló ősi templom az 1064-iki nagy tűz által végkép

* A megtekintésre vonatkozó utasításokat lásd 29. lapon.

megsemmisült s a mai épület a XII. században jött létre. Amnyi áll, hogy 1303-ban már ismét leégett, s ekkor a már változott izlésnél fogva, a hajdani lapos mennyezet helyett csicsives boltízetot építettek rá, s ez annyira szétnyomta a falakat, hogy azok kidőlésének megakadályozására a főfalakon kívül a két-két toronypár közé, részben már a XIV. században, részben később két sor kápolnát kellett építeni. A török időkben Szalágyi szerint eleinte szénaraktár, sőt istálló, később török iskola volt, mint ezt a mostani nyugati ajtó béllés eredetijére vésett és írott koránbeli idézetek bizonyítják. Az épület ez időből épségben maradt ránk, sőt az egész tornyot a törökök a villámcsapás által szenvedett rombolás után kijavították. Nagy átalakításon ment át a templom a törökök kiűzetése után, amikor a hajdani alttemplomi lejáratoakat, és ezek régi kőképeit szétrombolták, s végre a folyó század elején, mikor az egészet értelmetlenül restaurálták, s régi alakjából végkép kiforgatták. Az épület sok javítás mellett is összedüléssel fenyegetett, ezért Dulánszky N. püspök 1882-ben megkezdte a restaurációt, mely 1891-ben fejeződött be. A mostani templom külsején a déli oldalt Kiss Györgynek tizenkét apostola és egy domborműve díszíti, mely „*A magyar szentek hódolatát Magyarország patronája előtt*“ állítja elénk. Nyugoti homlokzatán *Peter apostol, Szt. István és Mór*, Pécs második püspökének, s a pelikán és phönix madarának domboru képei, Krisztus odaadó szeretetének s az üldözésekből kiemelkedett kereszténységnek jelképei látha'ók. Belsejében építés tekintetében figyelemre méltók: a szép *lépcsőház*, mely az énekkarba vezet, továbbá a *népoltár* s főkép a négy zöld márvány monolit oszlopon nyugvó pompás *oltársátor, ciborium*, melynek az ő keresztény templomokban az volt a rituális rendeltése, hogy az itt is látható aranyozott rudakra alkalmazott függönyök segítségével a kenyér és bor átváltozása alatt a miséző papot a nép elől elfűdje. A *népoltár* hajdan is, ma is, a nép áldoztatására, — a két oldalt alkalmazott igen *diszes szószékek* (ambok) pedig az epistola és evangélium felolvasására szánvák, mert az ő keresztény, sőt még a korai román izlés korában is egyedül a püspöknek lévén a prédikálás fenntartva, — ennek széke előre hozott, és a püspök onnan ülve prédikált. Így a két ambo mellett még a román izlésű templomokban sem találunk sehol, későbbi értelemben vett külön *szószéket*. Az architectura legfestőibb képét nyújtja a felső templomba vezető két oldal lépcső legfelső fokáról. Kiválóan szép itt a márványoszlopos és igen változatos díszményu *két arkád sor*, mely a presbiteriumot (kizáróan a papságnak föntartott helyet) az oldalhajóktól elválasztja. A főfülkében a szürke karrarai márványból faragott, s igen értékes onix kővel díszített aranyos püspöki trón áll, ahonnan a nyílt oltársztalhoz, az úgynevezett *víz episcopális* vezet. A miséző pap itt ő keresztény szokás szerint az oltár asztalon át tekintve éneklé a misét. Az architecturánál jóval inkább leköli itt a figyelmet a különben díszítő természetű, tehát az architecturának alárendelt falképek és faldíszítmények, amelyeknek egytől-egyig elvont jelképes értelmök van s így csakis összefüggésben érthetők meg. És pedig röviden a néphajó déli képsora, mely a Messias eljövételét megjövendölő próféták képe alatt húzódik hátulról elé felé: *a hímbe esés, Káin és Abel, Nóé, a vízözön, Abraham és Izrák* jeleneteiben a Messiasra vonatkozó, Mózes törvényhozása előtti előképeket, az éjszaki fa-

Ion pedig *József, Mózes, Dávid és Salamon* jeleneteiben az ugyanarra czélzó Mózes utáni (Post legem) eseményeket és vonatkozásokat tünteti fel. Ezeknek az előképeknek megvalósulása az *igéretnek teljesedése*ként a felső templomban látjuk az *Angyali üdvözlés* és *Kéleti bölcsék ináadásában* Kristus istenségét, a *Jordan vízi jelenetekben* az ő szentségszerzőségét, a következő képen mint *tanítót* és a déli oldalon mint *királyt* és *főpapot*, végre mint *szenvedő Messiást*, a főfülkében pedig mint *Világtító bírót* feltüntetve. Itt az ablakok között az egyházatyák megfelelnek a néphajóbeli prófétáknak, a négy evangelista képe pedig az ottani négy ó-szövetségi papi fejedelemnek. A presbiterium négy főpillérét a négy magyar szent álló alakja, a főfülkében pedig a mennyei paradicsom közepén trónoló *Krisztus* körül *Magyarország első szt. királya és patronája* (ki a magyar koronát ajánlja az isteni Birónak), s végre a *templom két védőszentje, Péter és Pál* képei foglalják el. E két utóbbinak életét a mellékhajók hosszu képsorai beszélik el. A pápák medaillon képei, melyek a közép hajók kiemelkedő falain az iven köréin láthatók, a pécsi püspökség és székesegyház történetével állnak kapcsolatban. E képek mind *Andrea Károly* és *Becker stb.* német festők csetei alól kerültek ki. A felső templomból jobbra nyílik a pompás Mór kápolna, melyhen *Székely Bertalan*nak Mór püspök életéből vett képei láthatók. Kivált az oltárképül szolgáló *Mór prédikálása* plasztikus voltánál fogva leginkább leköti a nézők figyelmét. Ugyanez oldalon, de a néphajóból nyílik az *Úr-teszté-kápolnája*, melyben kiváló becstiek a *Szathmáry György* pécsi püspök által eredetileg szentségháznak emelt renaissance márványoltár és *Lotz Károlynak* bibliai falképei. A templom északi oldalain hátul terül el a *Mária kápolna*, melyet *Székelynek* következő tárgyú falképei tesznek hecsessé. Oltárkép: *Szt. István felajánlja a koronát Máriának, Imre herczeg látomása és fogadalma* a veszprémi templomban, *Szt. László átkelése a Dráván*, hogy *Horvátországot* Mária országához csatolja. A 12 éves *Szt. Margit* a *Nyulak-szigeti zárdába lép*, s végre *Capisztran tábori miséje a belgrádi győzelem előtt*. A negyedik kápolna, melyet szintén *Lotz* képei díszítenek, *Jézus szíve tisztelgetés* és *Alcoque Margit* apáca *Letzd* dombját állítja elénk.

Nagy hecsü része domunknak az altemplom és a két lejárath elhelyezett 12—14 száz éves, jelenleg muzeumba helyezett dombornó kép-törödékek csalódásig hű utánzata, és részben új szoborművei. Ezek is jelképes módon szintén az ó és új szövetség összefüggő képeit tüntetik fel és pedig az északi lejárathon *nyolcz magán álló alak* a képtalaj fenekén látható jelképek (világosság, levegő, föld és víz, nap és hold, halak, madarak, csuszó-mászó állatok és az emberi elbeszéli a világ teremtését). A csoportképek pedig *Eva teremtéstől Izrael átmeneleteleg a vörös tengeren* tüntetik fel az *Ante legem* kornak nevezetesebb tényeit. A lejárát homlokfalán a bűn és gonoszságok sárkányán diadal-maskodó *ítülő Krisztus*, a déli lejárathban pedig *Sámson élete* mint a *Post legem* kornak *Krisztusnak* legkiválóbb előképe, a két felső sorban a *Sub gratia*, vagyis a *teljesülés*, maga a *megváltás* tárul elénk, a lehető legnaivabb XII-ik százévi kőkép csoportokban.

Az altemplom a dóm legrégibb részlete. Ha igaz az, hogy Péter király Pécsét temetkezett el, akkor csakis ebben az altemplomban feleltetik, nem pedig mint az a téves, de már száz évvel ezelőt megczá t

nézet tarlja, hogy ő a déli lejárati lépcsőzete helyén volna eltemetve, es Sámson megvakításának jelenetei az ő megvakítását jelképezvén. Fájdalom, e gyerekes föltevés még maig is mint bizonyos tény szerepel kézikönyveinkben. Az altemplom ma a halotti és nagypénteki istentisztelet tartására szolgál. A két oldalon levő mellékhelyiségekben a felső templom, főkép a sekrestye és a Mór kápolna fűtésére szolgáló készülékek nyertek helyet.

Itt van ma is még a dóm előtti keleti obelisk tövében az a IV. századbéli *ó keresztény sirkamara*, mely Olaszországon kívül egész Európában ritkítja párját. Egy néhány lépésnyi, újabb időben épített boltozatos folyosó vezet egy szűk félköríves ajtón át egy igen kicsiny és alacsony, innen pedig egy nagyobb dongaboltozatu kamrába. A mult század folyamán jött napfényre ez a másfélezeréves sirkamara, mely egy fölötte emelkedett kápolnának lehetett alsó része.

Koller szerint téglának jegyei szerint 441. előtt épült, s midőn a mult században rábukkantak, előcsarnokának szűk ajtó nyílása volt befalazva, belsejében pedig csontvázat találtak, mely bizonyosan az (lve eltemetett) mátyr csontváza lehetett. Már Koller az ősi keresztények földalatti gyülekező helyének tartja. Körülötte tizenhárom, római téglából rakott sírűreget, s ezekben ugyanannyi csontvázat, kettőben üveg edényt stb. találtak, a mi bizonyítja, hogy e földalatti kápolna temető közepén állott.

Nagybecsű talfestményei egy-két nyom kivételével már egészen megsemmisültek. E falképek Péter és Pál apostolok medaillon képei, Krisztus monogramja és igen díszes virágfonadékokon kívül, a nyugati falon a *bárkából galambot eresztő Noét*, a három keleti *bölcset*, s talán *Jézus születését*; a keleti falon pedig a megmaradt kép a *szenthal szontrából menekülő Jónást*, vagyis az ő és új szövetségi jeleneteknek jelképes kapcsolata által a Messiás megigérését és eljövételét ábrázolta. (Lásd bővebben: Henslmann: Pécsnek régiségei III. 78. l.)

Az alsó sétatér keleti oldalát a *Litke-fele passzgyár* (részletesen lásd a gyártelepek között) és parkszerű kertje foglalja el, míg a tér déli oldalán emelkedik a Miasszonyunkról címzett *nőzárda és templom*, emellett pedig a zárdai e emi és polgári *leányiskola* stílszerű pompás palotája, melyet Kirchstein Agoston a pécsi székesegyház restaurációjának művezetője tervezett.

Hagyjuk el nyugoti irányban a sétatért s a folytatását képező, s Pécs jeles püspöke emlékére Radonainak nevezett utcát átszelő Klimó-utcán északi irányban tartva, az ebbe torkolló Arpád-utcán át pár perc alatt kiérünk a szőlőskertek közé, hol az új *katonai kórház* (részl. le-

írása 22. lap) s pár lépéssel odább a *megyei árvaház* ötlenek szemünkbe.

Az utóbbit a megye közönsége 1890-ben alapította, s az épület Szankovits György kir. mérnök tervei szerint 1892--93-ban épült 55 ezer frt költséggel. — Az intézet, melynek vezetésével 4 irgalmas nővér van megbízva, 100 árvára lett készítve, de ez idő szerint csak 50 árva részére van berendezve, s a felszerelési költségek mintegy 10,000 forintra ruznak. — Az intézetben külön fürdő-, beteg-, lakó-, háló, vendég- és nappali szobákon kívül díszterem és kápolna is van.

A kifáradt szemnek és elmének jól esik a szabad természet zöldje és csendje, azért a sétáló, ha ideje enged, ne ugyanazon úton térjen vissza a városba, hanem az árvaház keleti oldala mellett elvezető, jó karban tartott úton tegyen egy sétát a szőlők között, hogy ily módon megismerkedjék a várost környező szép hegyekkel is. Útközeben szép nyaralókat találunk, s rövid fél órai séta után elérjük a *Vasvári telepet*, melynek tulajdonosa, a remek fekvésű pompás nyaralóban, valóságos műkincs gyűjteményt halmozott össze. — A vaskerítéssel övezett telep északi végén álló kereszt mellett egy kis gyalogösvényen a bálicsi völgybe jutunk, honnét pár percz alatt a város nyugoti szélén fekvő *Hirschfeld-félc sörházat* érjük el. — A sörház szép kerthelyisége s árnyas fái jó pihenőt nyújtanak a séta után. A sörházból keleti irányban, a Makár-utczán át a *Xaver kápolna* és a *szigeti külvárosi népiskola* mellett eljutunk a kórházterre, melyen a *városi közkórház* fekszik. (Részl. ismertetése a 21. lapon.)

Itt a ferencziek utczája és országút sarka irányában állott a város nyugoti vagy szigeti kapuja, míg a *kórházter és a kórház helye török temető* volt, s mint említők, ennek köveiből épült a gymnázium épülete. A kórházterttől keletre a ferencziek utczája elején találjuk a *ferencziek templomát és zárdáját*, melynek kertjében a város régi falai láthatók. A kerítésnek a kórházterre eső nyugoti falában, szemben a minarettel, ma is látható egy a római időből származó kapuiv.

A zárdát 1501-ben a Körödi család alapította a Minorit-ferencziek részére, kik azonban 1543-ban a török elől elmenekülvén, a zárda is elpusztult. A mostani zárda és templom helyét, — melyet Vécsey Gábor gróf 1701-ben kibővített — a szt. Lászlóról címzett Ferencziek

1687-ben Tüngen János Károly tábornok térparancsnok bőkezűségéből nyerték. Az itt volt ólomfödélű török mecset helyén kezdték építeni a templomot, a on 1036 frtnyi összegből, melyet az ólomfödélnek 1701-ben történt eladásánál azért bevettek. Később a hivek áldozatkészségéből fejezték be. 1760-ban pedig kibővítették s plébániává szervezték.

Ehhez tartozik a Nesselrode püspök által 1720 körül török mecsetből átalakított *Szt.-János kápolna* a kórház mellett. Ez az egyetlen mecset, mely a Pécsseti fennállott tizenkettő közül minarettjével együtt máig is fennmaradt.

A Ferencziek utcáján át visszatérünk a Széchényi térre. Aki nem akarja a várost elhagyni és sétát tenni a szőlők közt, az a sétaterről déli irányban pár lépés után lemehet a ferencziek temp'omához s onnét a Széchényi-térre.

Második körséta. A Széchényi-térről északra a Szepes-utczában találjuk a br. Szepes Ignác püspök által alapított *püspöki könyv- és éremtár* derportikussal ellátott épületét, (lásd 30. lapon) odább pedig a *székcseszyházi énekiskola* stylszerű palotáját.

Innét keletre fekszik a *papnövelde* nagyterjedelmű épülete, melynek déli szárnya 1742-ben, a nyugoti pedig 1883-ban épült, — kissé tovább a *vármegye székháza*, mely 1731-ben épült s csak pár éve bővítették ki. A megyeház mellett emelkedik a mintaszerűen berendezett *állami fogház* hatalmas épülete.

A papnövelde-től északra haladva, a kaposvári-utczába érünk, melynek északi torkolatánál találjuk a régi Vaskapu helyét. Ézen át vonult Szolimán fényes seregével Szigetvár ostromára s itt állt Zrínyi Miklós a költő és hadvezér seregével, midőn a téli hadjárat idején Pécs városát a törököktől visszavették. — A kaposvári-utczán át eljutunk a Kardos-utra. (Lásd a kirándulások közt.)

Ha azonban nem akarjuk a várost elhagyni s a szabadban tölteni az időt, akkor a megyeháza előtt elhaladva tovább megyünk a papnövelde-utczán, miközben a *Matessa* árvaházat találjuk és délnek kanyarodva a Flórián-térre érünk, honnét pár lépésnyire találjuk az Agoston-teret s ennek közepén az *Agoston-templomot*. A templom 1702-ben épült; háta mögött van a plébánia-

lak, mely azelőtt az Ágostonrendü szerzetesek zárdája volt. A térről föltünik a *Havi Boldogasszony kápolna* szép látképe a város fölött emelkedő hegyen.

A kápolnát az 1709—1710. években pusztított dögmirigy megszünte után hálaadásköpen emelték, az építő anyagot tisztán emberi erővel hordva fel a hegykúpra, 1780-ban a templom belseje elégvén, nagy oltára Mária képe Rómából (megáldva) hozatott.

Az Ágoston-térről a sörház-utcán át a király-utczába jutunk, s itt mindjárt szemünkbe ötlk a *lyceum kéttornyu temploma*, s a jogakadémia épülete, melynek közelében állott a város keleti, budai kapuja.

A templom helyén a török időkben mecset állt, mit előbb az ó-hitűek foglaltak el, majd pedig kórházzá lett. Helyére 1741-ben kezdtek építeni a Pálosok nagy zárdájukat és templomukat, míg a rend föloszlása után az egész vagyon a tanulmányi alaphoz csatoltatott. Ezután a zárda és templom pusztán állott; később 1818 táján a zárdát mulató helynek és színháznak, a templomot pedig szénaraktárnak használták, míg Szepesy Ignác püspök 1832-ben Baranya vármegyétől megvette és nagy költséggel mai alakjában helyreállította.

A király-utcán át nyugoti irányban újra a Széchenyi-térre jövünk, miközben a Mór-utca sarkán a *költsönös segelyző egyletnek* egy régi török fürdő helyén épült palotáját hagyjuk el, hol a *posta-távirda-igazgatóság* és a *kereskedelmi és iparkamara* van elhelyezve. A király-utczában találjuk az *uj színházat* (részletesen l. a 24. lapon), mely a hajdani Domokos-rendűek zárdája helyén épült, kiknek volt temploma a kelet felé eső szomszédos házban, lakóházzá átalakítva, maig is fennáll. A színházzal átellenben látjuk a *nemzeti Casino* épületét, hol hajdan török fürdők voltak. A Casino ez épületet 1837-ben vette meg Illegedüs György németbolyi praefektustól. Újjáépítése most van folyamatban. Mellette találjuk a *pénzügy-igazgatóság* kétemeletes épületét, hol az adóhivatal és dohányraktár is elhelyezve vannak.

Harmadik körséta. A Széchenyi-térről nyugotra a ferencziek utcája elejét képező Jókai-téren át a Deák-utczába megyünk, honnét jobbra nyilik a Hunyady-utca, melyben az *állami főreáliskola* épülete áll. Az intézet gazdag szertárai s pompás könyvtára megtekintésre érdemesek. — A Deák-utca déli végén, a kert-utca sarkán találjuk a jótékony nőegylet *gyermek-kertjét* s

mellette a városi *tornacsarnokot*, melyek a N. Lajos által 1367-ben alapított hajdani egyetem helyén épültek. Ezek mögött még láthatók a város régi falai, melyek azonban már több helyen be vannak építve. A tornacsarnokkal átellenben van a *lutheránusok* temploma s mellette kerttel körülvéve a *kath. árvaház*. A kert-utcán keresztül a gyár-utczába jutunk s innét pár lépésnyire délre az országutat találjuk. Forduljunk itt keleti irányba s elhagyva a vasuti fasort, a Pintér-féle *Ferencz-József gőzfürdő* (leírása a 23. lapon) mellett, az országut és siklósi utczák által képezett útkereszthez jutunk, melynek négy sarkán a Bedő és Európa kávéházak, a Vadember és Mátyás király szállodák épültek. Itt volt a város déli, siklósi kapuja, mely fölött még a mult században torony emelkedett. A Bedő kávéház mellett éjszakra fordulva, pár lépésre jobbra találjuk a *Majláth-teret*, melynek keleti oldalát a mór stylben épült szép *izraclita templom* diszesíti, míg északon az irgalmasrendüek szép bérháza emelkedik. Az izr. templom mellett van az *izr. népiskola* s vele átellenben a *törvénytársasági palota*, mindkettő modern berendezésével. Az izr. templom mellett déli irányban a *haltéren* át az *Engel-féle gőztürdőnél* újra az országutra megyünk le s keleti irányban folytatva utunkat, a budai *vásártérre* érünk, hol a *gázgyár* és *villamos telep* épületeit találjuk. A tér nyugoti oldalát a *Littke, Frigyes* és *Fehérváry* lakatanyák épületcsoportjai foglalják el, ezekkel átellenben pedig a *budai külvárosi temető* siremlékei látszanak ki a fák sűrű lombjai közül. — A vásártér északi oldalán volna el a király-utczá folytatását képező Kossuth-utczá, melyen át visszatérhetünk a Széchényi-térre.

E harmadik körsétát össze lehet kapcsolni a *negyedik sétával*, mely a király- és Kossuth-utczákon át a *temetőbe* vezet. Ha végigmegyünk a temetőn, mely gazdag a szép siremlékekben, s hol a kápolna déli oldalán csinos emlékkövel s jól talált szobrával Lickl György, a jeles zeneszerző hamvai nyugosznak, az éjszaki oldalon elvonnul kripták egyikében pedig Hölzl Ferencznek tetemei pihennek értékes sírkő alatt, melyre Kiss György művészi keze véste a nyugovónak domborművü képét, akkor kiérünk a *balokányi tóhoz*, mely mellett egy kis vendéglő

és a *városi uszoda* (lásd 23. lapon) vannak építve. Az uszoda mögött egy kisebb népkert ültetvényeit találjuk. A kis ligettől balra van a világhírű *Zsolnay-féle majolika gyár* (részletes ismeretése a gyártelepeknél), *melynek meglátását senki el ne mulassza.* A gyáron túl elhagyjuk a várost s jobbra kanyarodva, jó karban tartott uton a *Scholz-féle új sörgyárhoz* érünk (részl. a gyártelepeknél), mely modern berendezésével kelti föl a figyelmet s egyik legkedveltebb kiránduló helye a közönségnek. A sörgyártól délre $\frac{1}{4}$ órányira van az *üssögi kis erdő*, mely szinte kedvencz kiránduló helyet képez.

Mezőgazdaság és gyárpar.

Mezőgazdasági termelés tekintetben Pécs nem foglal el számottevő helyet, a minek okát abban lelhetjük, hogy 11486 kt. hold területből 4285 h. erdő- és 2207 hold szőlőre esik, míg szántóföldre csak 2595 h., kertre 286 h., rétre 1578 h. és legelőre 535 hold jut.

Szántóföldjei szelid lejtőjűek s egyes részeiben sikok; benne a kalászosok szépen diszlenek, nemkülönb a tengeri, burgonya, takarmány és hüvelyes vetemények is. Alkalmas lenne egyik-másik nyugoti és déli dülő a dohánytermelésre is, mint azt a török is tette, míg Pécsét birta.

Rétjei páratlan jóságuk, s a városhoz való közeli fekvésük értéküket rendkívül emeli, úgy hogy áruk holdankint 500- és 1000 frt közt váltakozik. Legnagyobb részük kétszer, sőt jó időjárás mellett háromszor is kaszálható.

Pécs híres izletes és szép gyümölcséről, melyek közül kiválik a francia baraczk, mit különösen Fekete Mihály tiszti főügyész művel kiváló sikerrel, s gyönyörű gyümölcssei hazánk határain túl is ismeretesek.

A város aranybányája azelőtt a jó bortermő szőlőhegyek voltak, de a phylloxera letarolta városunk koszoruját s a hajdani jólétről csak a palotaszerű nyaralók és prэшázak tanuskodnak. Egykori évi termése átlag 300,000 hl-re tehető, melynek értéke mintegy 3 millió forint volt, mig ma annak csak morzsáit veszik be. E tekintetben

azonban javulásnak nézünk elébe, mert a szőlők recon-
structionja folyamatban van s csak idő kérdése, hogy ismét
boldogság és jólét találja ott tanyáját.

Gyárípar tekintetében Pécs büszke lehet meglévő
ipartelepeire, mert ezeknek egyike-másika világszerte jó
hírnévnek örvend. Kiváló helyet foglalnak el a *Duna-
gőzhajósági társaság bányatelepei*, melyeknek részletes is-
mertetése a bányatelepi kirándulásnál van megírva.

A Zsolnay-gyár.

A budai külvárosi vám mellett terül el ez a vilá-
hírű telep, melynek *megtekintését nem lehet eléggé aján-
lanunk*. A gyártelep hetenkint rendszerint szerdán van a
látogatók részére megnyitva, de idegenek más *napokon
is megtekinthetik azt*. A tulajdonos szívesen ad kalauzt a
látogatók mellé.

Mikor Zsolnay Vilmos, jelenlegi gyártulajdonos 1868-ban bátyjától
a telepet átvette, nem volt ott más, mint egy téglavető és egy kezdet-
leges berendezésű fazekas műhely. Zsolnay V. az építkezési kedv föllen-
dülésével a téglagyártást, terracotta disztárgyak készítését és jobb minő-
ségű háziédények előállítását fejlesztette. Gépeket szerzett be, a telepet
fásította, egyengette s mai világhírű telepének alapját megvetette. Az
edények díszítésére alkalmas motívumokat s színes rajzokat leányai raj-
zolták, kik ebben ma is páratlan sikereket mutatnak föl, míg a tulajdo-
nos az edények anyagát finomította s azoknak alakját nemesítette. — Az
1873-iki bécsi világkiállításon már föltűntek Zsolnay készítményei s ez
alkalommal a Ferencz József rend lovagkeresztjét kapta. A diszedények
anyagát sok kutatás és kísérletezés után oly összetételű alapanyagból és
mázból sikerült előállítani (porcellántűz hőfokban), melynek sajátos ele-
fántcsontszíne s majdnem porcellánkeménysége van. A kontinens legtöb-
b keramikai gyárai igyekeztek hasonzinü edényeket gyártani, de ez maig
sem sikerült. — A bécsi siker után mind keresettebbek lettek Zs. ké-
szítményei s a gyár mind nagyobb mérvben állította elő a disz- és házi
edényeket, de felkarolta egyúttal a majolika előállítását építészeti disz-
títményeken és kályhákön. (Ily disztítmények első ízben Budán a vár alatti
bazárban s belvárosi templomunk külsején nyertek alkalmazást.)

1878-ban a párisi világkiállításon a Zs.-féle ivoir
diszedények valódi szenzációt keltettek s leghiresebb
szakemberek elismerésével találkoztak, kik is azokat »por-
cellán-fayence« edényeknek nevezték. Itt kapta meg a
tulajdonos a francia »Becsületrendet«, gyártmányai pe-

dig az aranyérmét. Oly nagy mértékben kapott ezután Zs. megrendeléseket, hogy daczára megnagyobbított gyáranak, 8 évig volt szorgos munkával ellátva. Ekkor kötött 10 év időtartamára szerződést a bécsi Wahliß-féle céggel, mely gyártmányainak kizárólagos vevője és terjesztője volt a kontinensen, Magyarországot kivéve, mert ezt Zsolnay magának tartotta fenn. Miután így a kereskedelmi gondok nem aggasztották, egész tevékenységét a gyárra fordította. 1881-ben telepét nagyította ; 3 nagy porcellánégető kemenczét és műtermeket épített, a festő és korongos munkások számát tetemesen szaporította, szobrászokat és mintázókat alkalmazott. A nyers anyagok iszapolására és előkészítésére új szerkezetű gépeket szerzett be s 15 lóerejű gépe mellé egy 60 lóerejű gépet állíttatott be. Mindjobban fejlesztette a gyakorlati czikkek gyártását, különösen a terracotta és majolika diszitményeket, de emellett az electrotechnikának szolgáló porcellán tárgyak készítésére is kiterjeszté figyelmét. 1884 ben egy külön kőanyagcső-sajtoló gyárat rendezett be s így a külföldről importált elszigetelők és kőanyag csövek beözönlését némileg ellensúlyozta. Az 1885-iki budapesti kiállítás alkalmával a III. oszt. vaskoronarenddel tüntettetett ki. Gyártelepe folyton fejlődött s művészi tekintetben a legmagasabb színvonalra emelkedett. 1886-ban régi spódiumgyárat lerontatta s helyébe kályha- és terracotta gyárat építtetett 7 égető kemenczével. 1891-ben épült egy nagy 3 emeletes porcellán égető kemencze, mely csak elszigetelők kiégetésére szolgál. 1893-ban építészeti szobrász czikkek kiégetésére új szerkezetű kettős kemenczét állított föl, s jelenleg is építés alatt van 4 porcellán égető kemencze és egy terjedelmes raktár.

A gyár emelkedésével a munkaerő fokozatos beszerzése vált szükségessé. A rajzolásban, mintázásban, formázásban és korongolásban jártas munkások nagyrészen külföldről voltak csak beszerezhetők. Ennek ellensúlyozására már 1883-ban gondoskodott Zs. egy külön rajziskola felállításáról, hol tanoncjai s munkásainak gyermekei kiképzést nyertek ; 1886-ban a telepen egy alsófoku agyagipar-iskolát létesített, melynek fentartási költségeit a tulajdonos viseli. Ennek eredménye lett aztán

az, hogy ma a munkások majdnem kizárólag magyarországiak s a gyárban nyertek kiképzetésüket.

A nyers terményeket, (kaolin, földpát stb.) melyeket azelőtt külföldről kellett hozatni, igyekezett honival pótolni s azért gyárában több mint 300 hazai agyagmintát próbált ki. Költséges és fáradhatatlan kísérleteit siker koronázta; most már nagyban gyártja a porcellánt hazai nyers anyagokból, mert habár a kizárólag gránit-, gneisz- vagy porphir málladékainak termékét képező kaolin hazánkban alig ismeretes is, de a riolitkőzet és riolittufa kellőképp előkészítve teljesen pótolhatja a cseh vagy khinai kaolint.

Házi edényei szürke és rózsaszinben készíttetnek és igen kedveltek.

Hogy a műépítészet céljainak is mennyire megfelel a fayence és majolica okszerű alkalmazása, annak tanúsága a Zs. által 1886-ban Máriafalván (Vas megye) fölállított gothstylü majolika oltár, szószék és keresztelő medencze, nemkülönben a budapesti belvárosi plébánia-templomban 1893-ban elhelyezett fayence oltár.

A szobrásmunkák előállítására Zs. egy új anyagot készített pyrogranit név alatt, mely kőszinű, szinezésre alkalmas és oly kemény, hogy aczéllal ütve szikrázik. Ily pyrogranit készítményt látunk a budavári Mátyás templom főbejárata fölötti tympanonban s jelenleg Romániában, Jassy és Krajowa városokban restaurált templomok külső faldiszítésére alkalmaztak a Zs.-gyárból 364 életnagyságu szentképet. Az új országház összes szobrászdiszitményeit a gyár ily pyrogranit anyagból készíti s a most épülő pécsi nemzeti színháznál is ily szobrászdiszitmények lesznek elhelyezve.

A gyártelep területe $10\frac{1}{2}$ kat. hold, melyből $2\frac{1}{2}$ hold van beépítve. Van kettős iparvágánya, posta- és táviró hivatala, ipariskolája, 40 legényből álló tűzoltósága, betegsegélyző és temetkezési egylete, gyári rokkantak segélyalapja. Az eddig gyártott edények alakjai 4190 számra, a diszítés rajzai 2190 darabra rugnak. Porcellán-czikkekből van 600 minta, terracotta és majolica építészeti minta van 1450 sz. kályhaminta 150 sz.

Az eddig gyártott cikkek egy-egy példánya a

gyári muzeumban van elhelyezve, míg a rajzok külön őriztetnek.

1893-ban a feldolgozott nyersanyag 32700 q. tett ki, mely mennyiségből a helybeli agyagbányákra 18300 q. esik.

A gyári alkalmazottak száma körülbelől 700 személy, köztük 120 nő.

Nem lehet eléggé ajánlani mindenkinek, hogy e világhírű telepet fölkeresse, mert ott sok érdekeset és tanulságosat talál.

Littke L. pezsgőbor-gyára.

Emez országos hírnévre szert tett, mintaszerűen, nagy csinnal berendezett gyártelep a székesegyház előtt elterülő díszes sétányon, az iskola-utca és a Scytovskytér sarkán épült s városunknak méltán büszkeségét képezi. Megtekintését eléggé nem ajánlhatjuk, s igen hálás munkát végez, ki annak megtekintését programmjába felveszi.

Littke József, a gyár ez idő szerinti tulajdonosa, bár-mikor is a legnagyobb előzékenységgel fogadja a látogatókat, s rendesen ő maga, vagy családtagjainak egyike kalauzolja a vendégeket.

A gyártelepet a mostani tulajdonos édes atyja, Littke Lőrincz, alapította 1859-ben, s a czég kegyeletből még ma is az alapító nevét viseli. Eleintén csupán borkereskedéssel foglalkoztak, s csak utóbb kezdtek meg a pezsgőgyártást, úgy hogy a borkereskedéssel ma már csaknem teljesen felhagytak. Nagyban való fejlődése a gyárnak a hetvenes években lefolyt török-orosz háboru idejére vezethető vissza, a mikor is az orosz táborokban óriási mennyiségekben fogyasztották Littke pezsgőjét.

Az 1885-ik évi budapesti országos kiállításon Littke pezsgőpavillonja első helyet foglalt el s magában e pavillonban 10,000-nél több palaczk pezsgőt fogyasztottak; az 1890. évi bécsi jubileumi kiállításon pedig, melyen Littkének szintén külön pavillonja volt, mint igen tevékeny szakbíró vett részt, s ez alkalommal Ő felsége a király Littke Józsefet, a kereskedelem és ipar terén szerzett érdemei elismerésül a Ferencz József-rend lovagkeresztjével tüntette ki.

Nagy kitüntetés érte a gyártelepet a pécsi ujonnan restaurált székesegyház felszentelése alkalmával, mikor is a felszentelés ünnepére Pécsre érkezett uralkodónk és Frigyes főherczeg a gyártelepet látogatásukkal megtisztelték és udvartartásuk számára különösen a „Sport“, „Monopol“ és „Imperial“ grand vin sec pezsgőjajokból nagyobb megrendeléseket tétettek.

Ő felsége nemrég Littkét a cs. és kir. udvari szállítói czimmal is kitüntette s Frigyes főherczeg is megengedte, hogy a „Frigyes főherczeg szállítója“ czimet használhassa.

Hogy eme gyár ily nagy mértékben hódított tért s ily szép si kereket képes felmutatni, ezt főleg mintaszerű, a legújabb francia készitési módszer szerint való berendezésének s annak köszönheti, hogy pezsgőborai a francia pezsgőborokkal nemcsak teljesen egyenrangúak, hanem akárhány francia czég gyártmányát jó minőség tekintetében messze tulszárnyalják.

A gyár helyiségei rendkívül nagy mértékben építvék, s különösen impozáns a bejárattal szemben levő, üveggel fedett nagy pezsgőcsarnok. Innen felvonó-géppel juthatni le az öt emeletet képező, izlésesen berendezett nagy pinczehelyiségekbe, melyekhez ezenkívül egy hatalmas fölépcső s kisebb melléklépcsők is vezetnek.

Rendesen mintegy fél millió palaczk van raktáron, a mi rendkívül nagy mennyiség, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a pezsgő teljes elkészültéig, illetve annak forgalomba hozataláig 5—6 év szükségeltetik.

Az évi töltés 50—60 ezer palaczk között váltakozik, s föltötte érdekes a töltés procedurája, mely hihetetlen gyorsasággal történik. Az e célra szolgáló 160 hektoliteres, erjedésben levő bort tartalmazó hordók mindegyikéből 20,000 palaczkot töltenek s egy-egy ily nagy hordónak a lefejtését, ezt az igazán nagy munkát, külön gépek segítségével rövid két nap alatt teljesítik.

A pezsgőbor gyártásához szükségeltető könnyű, vékony, savanykás borokat ennelötte a városunk közelében fekvő Pellérd község vidékéről szereztek be, most azonban, hogy a filloxera e vidéken is oly mérhetlen pusztításokat vitt véghez, a szükséglet legnagyobb részét erdélyi borokkal fedelik.

Littke nagyban készül a milleniumi kiállításra s annak legelőkelőbb helyét nyerte meg egy nagyszabású diszes pezsgő-csarnok felállítására. Eme csarnokban az 1889. és 1890-iki évekből eredő pezsgőket fogja eladásra bocsátani, melyekből külön e célra közel 60,000 palaczk fekszik már csaknem teljesen készen, hogy a messze vidékről, a világ minden részéből érkező idegennek hirdesse majd a magyar pezsgő jóságát.

Egyébként Littke pezsgője ma sem ismeretlen a külföld előtt, mert a kivitele, különösen Ausztriába, Olaszországba s a keleti tartományokba igen tekintélyes, s ujabban főleg Németország, Amerika és Oroszország felé gravitál igen sikeresen.

Jellemzi még Littke pezsgőborának jóságát a nemzetközi hálókocsi és expresszvonat-társaság amaz intézkedése is, hogy az egész Európát befutó vasuti étkező-kocsijaiban magyar pezsgőt is tart, még pedig kizárólag a Littke „Sport“ pezsgőjét.

A Littke gyárnak főraktárai vannak *Budapest*en: Hatvani-utca 11. sz. Bécsben: I. Führichgasse 10.; ezenkívül vannak raktárai és ügynökségei Prágában, Lembergben, Zágrábban, Chicagóban, Fiume, Malta, Saloniki, Sofia, Konstantinápoly és Sarajevóban.

Ifj. Scholz Antal új sörgyára.

E modern, nagy szabásban épült gyártelephez a Zsolnay-gyár mellett elhaladva, a budai vám közelében az országutóról délnyugatra elágazó új széles uton jutunk. A telep a vámtól számítva, alig 10 percznyi távolságra fekszik az üszögi vasuti állomás irányában. Még egy szép gyalogjáró is vezet a telephez a balokányi tó mögött levő vasuti hid alatt s tovább a réteken elvonuló uton. A gyár bármikor megtekinthető s a házigazda szívesen ad kalauzt az érdeklődők mellé.

Az új sörgyár pazarul épült s tulajdonosa semmi költséget sem kímélt, hogy az minél szebb és tökéletesebb legyen. Az építési és berendezési költségek közel egy millió koronára rugnak.

A főépület a kazánházat, a gépházat, a főző helyiséget, a maláta-zúzó, őrlő és tisztító gépeket, a nagy csirázató helyiségeket, az áztatókat, az óriási kiterjedésű árpa- és maláta-padlásokat s a remek 4 emeletről álló szárítót foglalja magában.

Rendkívül érdekes a gyönyörűen berendezett főzőhelyiség s a Mahofsky-féle önműködő fűtőszerkezettel ellátott szárító, melyet egy Eichhorn-féle szintén önműködő villamos ellenőrző készülék köt össze az irodával, a hol is folyton jelzi az egyes szárítóokban levő hőfokokat.

A főépület egy a magasban függő 15 méter hosszú vashiddal van egybekapcsolva egy a szintén hatalmas épülettel, mely a hűtőhelyiségeket, két nagy jégvermet, az erjesztő pinczét s az ászok pinczéket tartalmazza. Érdekes a hűtő bárka megtekintése, mely bár alig valamivel mélyebb 10 centiméternél, nagy kiterjedésénél fogva mégis 100 hektoliter irtartalommal bír; nem kevésbé az 1000 négyszögméter területtel bíró erjesztő pincze s a négy ászok pincze, mely utóbbiakban mintegy 70000 hektoliter sör nyerhet elhelyezést.

Meglepő a mindenütt, de különösen eme pinczékben feltalálható páratlan tisztaság, amit az által értek el, hogy minden helyiség aszfalttal burkolva, vízvezetékkel és csatornázással ellátva van. A jégvermek mindegyike 40 méter hosszú, 7 méter széles és 11 méter magas s légrétegekkel épített falazataik két méternél vastagabbak.

Egy harmadik épületben van a palaczk-pincze, a töltő, tisztító s az expedíálásra szolgáló helyiség s ismét egy nagy jégverem. Összesen tehát három ily nagy jégverem van, melyekbe mintegy 10,000 köbméter jeget hordtak fel. Van még egy nagy tisztli lak, benne az irodahelyiségekkel, nagy raktárhelyiség, munkáslak, különféle műhelyek a szükséges tárgyak házilag előállítására s a tágas istállók, szép nagy tehenészettel.

Az egész gyár gőzerőre van berendezve s a szükséges erőt egy 25 lóerejű gép szolgáltatja; az anyagok fel- s leszállítása pedig elevátorok segítségével történik. Az egész telepet villamossággal világítják s ennek előállítására egy külön 18 lóerejű gőzgép van működésben.

A sörgyártásra különösen alkalmas vizet egy még a római idők-

höl származó bő vízü forrásból nyerik s rendes vízvezetéken jut el a gyárépületek s lakóházak összes helyiségeibe.

Évente 50—60,000 hektoliter sört állíthatnak elő, de a gyár úgy van megépítve, hogy kétannyi mennyiség előállítására is mindenkor berendezhető. A gyártást csak 1894. január hó első napjaiban kezdték meg s máris annyira kedvelik az új sörgyár sörét, hogy szívesen nélkülözik a fővárosból s a külföldről bekerült söröket. Legnagyobb kelendőségnek az új sörgyár »Sport«-söre örvend, mely teljesen a híres pilseni sör mintájára készül. Készítenek ezenkívül minden más faju söröket is, kielégítve a sörfogyasztó közönség legkülönfélébb igényeit is.

A sörgyár tőszomszédságában találjuk a gyártelephez tartozó, mintegy 1000 ember számára helyet adó díszes fedett sörcsarnokot, mely előtt több ezer ember számára elégséges, szépen befásított hely terül el.

Ismételjük, hogy az új sörgyár hazai gyáraink között a legelsők között áll s így a megtekintését laikusnak, úgy mint szakembernek egyaránt ajánljuk, annál is inkább, mert a vendégeket a házigazda szívesen kalauzolja.

Az ifju Scholz Antal új sörgyárán kívül még két virágzó sörfőző telepe van városunknak ; a sörház-utczában

Scholz A. és fia sörgyára.

Már a mult században fönállott s a város tulajdonát képezte. A gyárat az érdeklődők bármikor megtekinthetik.

A gyár 1853-ban került a Scholz czög tulajdonába s 1873-ban gőzerőre rendeztetett be. 1892-ben háromszorosan megnagyobbított, hogy a fokozottabb igényeknek megfelelhessen. Gyárt márcziusi, világos korona és baksört ; különlegessége a verseny sör. Forgalma a szomszédos megyéken kívül Slavonia, Bosznia és Horvátországra terjed ki.

Hirschfeld S. sörgyára.

1849 óta működik és évenként 16 ezer hl. sört gyárt különböző minőségben, minők: a világos salon sör, márcziusi sör, baksör stb. A gyárban mintegy 50 munkás dolgozik.

Höfler testvérek és társa börgyára.

A siklósi utcán és a siklósi vámon átmenve, feltűnnek a régi vashámor tömör épületei, melyek ma egy elsőrendű börgyárnak adnak helyet. A gyártelepet a tulajdonosok szívesen mutatják meg az érdeklődőknek.

1889-ig eme bőrgyár a belvárosi országuton állott, s ugyane helyen kezdték meg az üzemet még 1811-ben. Ez épület, mely ma a város kellő közepében áll, az alapítás idejében a város legszélét képezte. Kezdetben csak egy munkás végezte a teendőket s a gyár csak igen lassan fejlődött, mert 1876-ban még mindig csak 8 munkást foglalkoztattak. Ettől fogva azonban az elhalt gyártulajdonos helyébe annak tevékeny fiai léptek s a gyárat mind szélesebb alapokra fektették, úgy annyira, hogy a minden oldalról összevásárolt telkekkel együtt sem volt már elegendő hely a gyárhelyiségek elhelyezésére. Megvették hát 1889-ben a még Kossuth Lajos által alapított, de azóta üzemen kívül helyezett vasgyár épülettömegét, s azóta a legujabb gépezetekkel pazarul berendezték.

Hogy a gyártelep nagyságáról fogalommal bírjunk, megemlítjük, hogy a munkástermek 4000 négyoszögmeternél jóval több területet foglalnak el s ezenkívül még a gépház, két 170 négyoszögmeter tüzfűllettel bíró gőzkazánnal a 35 lóerejű gép hajtására, viz melegítésre és a helyiségek gőzzel való fűtésére. Van 3 cserző-anyagmalom, 5 szivattyús, 2 ványoló gép, 2 tasziló gép, 1 hasító gép, 1 szőrmosó gép, 1 borsajtó, 2 Exhanstor-féle szellőztető s 18 különféle segédgép.

Ezenkívül 15 vízmedence, 32 meszes kád, 187 cserzőkád és 50 ültető kád, mindegyik 50—100 hektoliter ürtartalommal áll rendelkezésre. A fűtéshez szükségeltető anyagot a már teljesen kihasznált cserhulladékból két anyagsajtó állítja elő s most rendezik be a villanyvilágítást, melyhez az áramot az épülőfélben levő villanitelep fogja szolgáltatni.

A gyár most mintegy 100 munkást foglalkoztat, s egyike hazánk legnagyobb bőrgyárainak. Évente közel 40,000 db tehén és ökör bőrét dolgozzák fel, ami nem kis dolog, mert a bőrök kikészítése a különféle minőségek szerint 6—12 hónapot igényel.

Főképen talpak, fénybőr és bagaria bőrök előállítására fektetnek súlyt s eme gyár volt Magyarországon az első, mely heványolt orosz bagaria csizmaszárakat készített, mely czikkel ma is rendkívül nagy mennyiségben gyártják.

A régi gyárhelyiség most kizárólag raktárhelyiségül szolgál, s honnan a szélrózsa minden irányában nagy tömegekben szállítják a bőröket. A Ilöfler czég gyártmányait hazánk minden városában előnyösen ismerik s nagy ke'endőségnek örvendenek Ausztriában s az összes keleti tartományokban.

A nagy gyártelep, mely csaknem az összes munkásoknak lakóhelyiségeit is magában foglalja, igen csinosan van ujjáalakítva s nagy szabad térségei szépen befásítva s ezért eme telepnek a felkeresését is melegen ajánljuk.

Légszeszgyár.

A budai vásártér délnyugati sarkán emelkedik a gyár épülecsoportja, melyet az érdeklődők az igazgatóság engedélyével megtekinthetnek.

Építettett 1869—70-ben Eppstein L. bécsi bankház megbízásából Quaglio Gyula mérnök-vállalkozó által. Megnyitott 1870. augusztus hó 3-án.

A gyár 1874. évi november hó 4-én Gutmann testvérek bécsi cég, 1876. évi november hó 14-én pedig a jelenlegi tulajdonos, azaz a trieszti általános osztr. légszesztársulat birtokába ment át.

Üzembe vételkor 250 utcza légszeszláng égett és egy 700 köbméter tartalmu tartány szolgált a légszesz raktározására. 1878-ig felszaporodott a nyilvános lángok száma 325-re és ez évben épült a második 500 köbméter tartalmu légszesztartány. 1889-ben a esőhálózat és tisztítóház tetemesen kibővítettett és a nyilvános lángok száma felszaporodott 463-ra. 1890—91-ben épült a harmadik légszesztartány 850 köbméter tartalommal.

A gyár jelenleg három, 2050 köbméter tartalmu légszesztartánnyal, 3 nagy, 18 görebet tartalmazó légszeszfejlesztő kemenczével, 6 tisztító és megfelelő számú légszeszmosókkal és süritőkkel dolgozik.

Az elmúlt üzletévben 408,435 köbméter légszesz gyártott 463 utcza, 171 városi épületekhez használt és 4450 magánláng részére, de jelenlegi berendezésével a légszeszfejlesztést 600,000 köbméterre is fokozhatja.

A nyilvános lángok fogyasztása égési óra szerint számíttatik, a városi épületek és magánosok légszeszfogyasztása pedig hitelesített légszeszmérők segítségével méretik.

A légszeszgyárban évek sora óta beszerzett készülékek és gépek lehetőség szerint honi eredetűek.

A légszeszgyár fő melléktermékei pirszén és kátrány, melyek kintűnő voltaknál fogva jó kelendőségűek.

A villamos telep

a budai vásártéren van elhelyezve s engedély mellett bármikor megtekinthető. A gyár célja elektromosság fejlesztése világitási és ipari célokra.

A gyártelep áll egy kazán és egy gépházból, továbbá egy harmadik épületből az ügykezelési hivatal részére. A kazánházban 3 db, vízcsöves kazán, előmelegítő és a vitzisztító készülékek vannak elhelyezve. A gépházban két 150 lőerejű gőzgép működik a váltóáramu és gerjesztő gépekkel közvetlenül kapcsolva. Egy harmadik tartalék gépcsoportnak alapja is már elkészült. A gépház berendezéséhez tartozik még egy daru és mint lényeges rész egy kapcsoló tábla is. A gőzgépek két hengerűek, compaunt tandem elrendezéssel, a váltóáramu gép Zipernovszky féle. A kapcsoló táblán a mérési és ellenőrzési műszerek vannak felszerelve. A gépházban fejlesztelt magas feszültségű (primar) áram a városban főlvezetelen át az egyes transzformator állomásokhoz vezetetik és innét mint alacsony feszültségű (secundár) áram jut rendeltetési helyére. A telep első berendezése 3000 tizenhat gyertya erőű izzólámpára van contemplálva. A rendszer, mely szerint a be-

rendezés elkészült, a Gauz-féle, mely Budapesten, Bécsben, Amsterdamban, Rómában stb. kitünően bevált.

Kindl Ferencz gépgyára

és gyárszerű lakatos- és bádogos-műhelye.

Ezen gyár a belvárosban, Nepomuk-utca 33. sz. alatt fekszik s a gyáros minden hétköznapon szívesen fogadja a látogatókat.

A Kindl József által 1830-ban megkezdett épület-lakatos műhelyt, mely alig pár embert foglalkoztatott, annak fia, a mostani gyártulajdonos 1867-ben vette át s kezdetben négy munkással s két tanonczczal dolgozott.

Csak 1875-ben kezdte azt lassan-lassan gyárszerűleg berendezni s ma már a mellett, hogy 50-nél több munkása van, minden szükséges géppel felszerelve, mint virágzó gyár áll fenn.

A gyárnak sokoldalúságát jellemezni akarván, felsoroljuk mindama főbb tárgyakat, melyek az elmúlt évtizedben megépített hatalmas műhelyben napvilágot látnak.

Készítenek itt : gőzgépeket, gazdasági gépeket, gőzkazánokat, villamos dinamo-gépeket, vashidakat, szivattyus vasutakat, vas ajtó- és ablak-redőnyeket, érczkoporsókat, a legdiszesebb vasrácsokat, épület-, lakatos- és bádogos-munkákat s a sok más egyebek között az 1885. budapesti országos kiállításon feltűnést keltett és kitüntetett remek kivitelű asztali és takaréktűzhelyeket. A gyár továbbá pompásan van felszerelve gőz, légszusz, villam és vízvezetékek berendezésére s a Pécssett a legutóbbi időben nagyban kultivált kerékpározásra való tekintettel az imént létesítettek egy nagyobb bicikli-javitóműhelyet is.

A Kindl gyára villamos világításra van berendezve, melynek minden legkisebb részét magában eme gyárban készítették s az ahhoz szükséges villam-áramot is ugyancsak magában e gyárban fejlesztik.

Angszter József orgonagyára.

Magyarország ezen legnagyobb telepe a Mária-utca 35. sz. a házban van elhelyezve. Érdeklődők a tulajdonos engedélyével bármikor megtekinthetik.

A gyár 1867-ben alapítottatott s 1888-ban a századik, 1893-ban a kétszázadik orgona készült el. 1876-ban Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek a tulajdonosnak az udvari szállító címét adta. A gyár szállította a pécsi és kalocsai székesegyházak, ugy a helybeli belvárosi és izraelita templomok orgonáit. A gyár gőzerőre van berendezve s 50 munkást foglalkoztat. Több szabadalma és kitüntetése van. Orgonagyártáson kívül még harmonium készítéssel is foglalkozik.

Hamerli J. keztyügyára.

Alapított 1861-ben s egyedüli keztyügyár az országban, mely saját bőrgyárral és bőrfestészettel bir.

A gyárban mindennemű bőr és téli-szövet keztyű készül a francia Jouvins mód szerint. Gyártmányait első sorban hazánkban értékesíti, de szállít Ausztriába, Németországba, Szerbiába és Romániába is. Evenkint átlag 20—25 ezer darab bőrt használ föl s 50—60 ezer pár keztyűt készít. A munkások száma 60—70 közt váltakozik.

Wurster Antal cement tetőcserép-gyára,

mely portland-cementből házfödésre szolgáló cserepek előállításával foglalkozik.

Ezeknek nagy előnye a közönséges cserepek fölött: rendkívüli könnyűségük, állandóságuk és szépségük.

Ruepprecht testvérek

harang-, vas- és ércöntő telepe, gépgyára és malomépítészete.

Az érdekes látnivalót nyújtó eme szép gyártelep a budai külvárosban, a buzatéren található, minden nap megtekinthető s a fiatal gyárosok kész örömmel fogadják a gyáruk iránt érdeklődő látogató közönséget.

A gyár eredete 1785-re vihető vissza, mikor Fischer János név alatt csupán harangok és ércnek öntésével foglalkoztak. 1804-ben az aránylag még igen kicsi telepet Weinbert Péter vette át, de ez már a tűzifecskendőknek kicsinyben való előállítását is bevezette.

Majd 1845-ben a Ruepprecht János tulajdonába ment át, ki aztán tetemesen megnagyobbította a gyárat s a harangöntésen kívül főleg a fecskendők, borászati gépek és szivattyus vaskutak gyártását forszírozta. Ruepprecht a jól kiérdemelt nyugalom után vágódván, gyártelepét 1889-ben fiainak adta át, kik azt a mai czég alatt nagy sikerrel vezetik.

Az új gyártulajdonosok nagy arányokban kezdték meg működésüket s a gyár üzemét a már említettek kivül tűzoltó-gépek és felszerelések, gőzszivattyúk, gőzgépek, vasharang-állványok, vasszerkezetek és vízművek előállítására, s vasöntésre is berendezték. A malomépítészeti ipart is nagyban üzik s gyárukból a legkisebb vizimalomtól kezdve, a legnagyobb, a legkomplikáltabb szerkezetű gőzmalomok mintaszerű berendezései kerülnek ki.

A folyton-folyvást terjeszkedő gyártelepet gőzerőre rendezték be s a 60 munkás kezemunkája mellett két 14 lóerejű gőzgép hozza mozgásba a temérdek gépeket. Ezek közül felemlítésre méltó: a három harangöntő kályha, összesen 100 métermázsas öntőképességgel, három kisebb rézöntő kályha, két vasöntő kályha 40 métermázsas óránkénti öntőképessé-

seggel, két körben futó emelő-daru, nyolcz vas- és réz esztergapad, egy Schaping-gép, öt vasfűrőgép, egy henger rovátkoló gép, egy központfutó fűrész s egy körfűrész. Van ezeken kívül 6 kovács-tűz, lyukasztó és vágó gépek, továbbá még sok más kisebb segéd- és szerszám-gép.

A Ruepprecht-czég által nagy hirre szert tett harangok, tüzi fecskendők, gazdasági gépek és egyéb gyártmányok eddig még minden kiállításon a melyen megjelentek, lett légyen az országos, vagy vilákiállítás, kitüntetésben részesítettek. Eddig 14 kitüntetési érem birtokában vannak s ez is eléggé jellemzi a gyártelepnek messze vidékekre kiható ismertségét és virágzó állapotát.

Engel Adolf és fiai *parkett-gyára és fakeskedése.*

A belvárosi országoton egész házsort képez ez az óriási telep, melynek hozzátartozó részei a malom-utczában s a vasuti indóház közelében fekvő nagy kiterjedésű fa-telepek, melyek országszerte ritkitják a párjukat. Az Engel-ház egyike e nemben a legelsőbrangu s legkiválóbb czégeknek az egész monarchiában s ezért alig hisszük, hogy az érdekes telepnek a megtekintését ajánlanunk kellene. Előzetes bejelentésre kalauzolásról gondoskodva van.

Engel Adolf mint egyszerű kereskedő minden vagyon nélkül kezdte meg pályafutását s a mint anyagi viszonyait a maga keze munkájával megjavította, 1860-ban megalapította Pécssett az első gőzfűrész-gyárat, mely akkor nem csak itt, hanem Magyarország egész délnyugoti részén elsőnek volt nevezhető.

Ma természetesen úgy a parkett-gyár, mint a gőzfűrésztelep a legtökéletesebben s a legnagyobb szabásban van berendezve s egy 65 és egy 15 lóerejű gőzgép szolgáltatja a hajtóerőt a sok hatalmas, remek szerkezetű fűrészek, gyalugépek és egyéb nagyszámu gépezetek üzembe hozatalára, melyek mintegy 100 munkásnak adnak foglalkozást. A telepet mindenféle vasuti sínek szelik keresztül-kasul s ezeken vasuti waggonokkal szállítják a töméntelen mennyiségű fát s a telepnek egy részét iparvágány köti össze a rendes vasutal.

A czégnek nagy birtokai vannak Baranyában s erdősegei az ország majd minden részében, úgy hogy azt az óriási nagy készletet, melyet nyers anyagban évente felhasználnak, legnagyobb részt a saját erdejükből fedezik.

A nyers faanyagnak a fakeskedés számára való feldolgozása s a parkett-gyártáson kívül nagyban előállítják a bánya-, hajó- és waggon-építéshez, ács, asztalos és más iparágakhoz szükséges faanyagokat s különösen nagyfontosságú sikereket tudnak felmutatni mindezen árucikkek csaknem hihetetlen nagyságu csoportjaiban. Kivételük leginkább Franciaországra, Olaszországra, Hollandiára, Romániára és Szerbiára

terjed ki s ezenkívül számos európai udvarnak szállítják a szebbnél szebb parketteket.

Bécs egyik külvárosában a czég megvásárolta a Baraviczka-féle nagy parkett-gyárat, mi által az üzletforgalmat jelentékenyen fejleszték. Ezen gyártelepet az öreg Engel Adolfnak Sándor nevű fia, míg a pécsi nagy telepeket József és Gyula fiai vezelik.

A faipar terén szerzett kiváló érdemekért O felsége a király Engel Adolfnak s törvényes utódjainak a magyar nemességet adományozta jánosi előnévvel, s e magas kitüntetésen kívül még sok más nagyobb kitüntetésben részesültek majd minden jelentékenyebb kiállításokon, melyeken az Engel czég tárgyai mindig föltűnést keltettek.

Hoffmann Károly

ajtó-, ablak- és butorgyára.

Az eleintén egyszerű asztalos műhelyt a 40-es évek végén néhai Hoffmann Károly alapította, melyet utóbb gyárszerűleg gőzerőre rendezett be. Elhalálózása után fia Hoffmann Lajos a jelenlegi tulajdonos vette át ez ipar-telepet, mely folyton terjeszkedve, a belváros közepéből csakhamar kiszorult. Most a siklósi utca déli részén 33. sz. alatt egészen ujonnan épültek a gyárhelyiségek s valóban megtekintésre méltók. A Perczel-utca 12. sz. a. levő épület — az előbbeni gyárhelyiség — most egy nagy kiterjedésű raktárhelyiséggé van átalakítva, melynek felkeresését különösen ajánlhatjuk. A legegyszerűbb házi-butortól a legpazarabb fényüzést is kielégítő diszes művészi kivitelű butorokig feltalálhatni itt mindent.

Annakelőtte a jobb háztartásokba a butorok legnagyobb részt Budapest és Bécsből kerültek ide, most azonban, hogy a Hoffmann-gyár a legkényesebb igényeket is kielégíteni képes, eme visszás állapot teljesen megszűnt.

Ha Hoffmann butorait, az ő egészen a fővárosiak mintájára, sőt azok nagy részét fölülmuló raktárát megtekintettük, nem fog ártani egy rövidke időt a siklósi utcai gyártelepnek is szentelni.

Modern berendezés jellemzi ezt a telepet is. Allandóan 50—60 munkást foglalkoztat s a legkülönbélebb pompás gépezetek működtetésére egy 16 lóerejű gőzgép dolgozik szünetlenül.

Különösen érdekesek a gőz-fa-száritó helyiségek, melyekben a nyers faanyag rövid időn teljesen kiszáritva, minden munkálatra használható állapotba kerül. Felsőleges uralkodónk eme gyártelep megalapítóját is kiváló kegyében részesítette, a mennyiben az ipar terén szerzett érdemeiért a koronás arany érdemkereszttel lett kitüntetve. Résztvett több kiállításon s mindenütt nagyobb kitüntetésekert nyert.

A Hoffmann czég munkáját dicsérik ezenkívül a székelyegyházban látható nagyszabású díszesebbnél díszesebb asztalos munkák, nemkülönben a királyi ítélő tábla, a posta és táviró igazgatóság s többek között még az új megyei árvaház belső berendezései.

Legtöbb nagyobb arányú építkezéseknél az asztalos munkát rendszeren eme czég látja el meglepő tökéletességgel s ugyancsak e czégre vannak bizva az épülő új nemzeti színház s a városi közkórháznál teljesítendő nagyobb ilyenmü munkálatok is.

Nagy előnyt nyújt eme gyártelep azzal is, hogy a rendes lakóházakhoz szükségeltető ajtók és ablakok minden alakban folyton nagy mennyiségben vannak készletben.

Gazdák tejsarnoka,

sajt gyártásra berendezve.

Gőzerőre gyárszerűleg berendezett telep ez is, egészen a budapesti központi tejsarnok mintájára; megtekintését ajánljuk különösen a házi asszonyoknak, kik sok érdekeset láthatnak. Különösen érdekes a beérkező tejnek egy gőzzel fűtött központfűtő készülékkel való szétválasztása. A mint a készüléket mozgásba hozzák, egy-két pillanatra külön-külön nyílásokon folynak ki a tejnek megoszlott részei: a tejfől, tejszin s a lefölezött tej. Ujabban rendszeren sajtot is gyártanak, még pedig igen jó minőségűt. Készítenek gróji, limburgi, romadur, tabla és francia csemege-sajtokat.

Műkertészek.

Novotarski A. és fia

kereskedelmi műkertészet, magkereskedése és gyümölcsfa tenyésztése.

Aki szereti a virágpompát, aki élvezetet talál a szebb-nél-szebb virágok, az üde zöld disznövények szemléletében, az ne mulassza el a Novotarski (Nepomuk-utca 20. sz.) több holdnyi területet elfoglaló példás rendben tartott műkertészetét felkeresni. Az üzlet tulajdonosai minden időben a legnagyobb készséggel kalauzolják mindazokat, kik a természet eme remekeit megtekinteni oda elfáradnak.

Novotarski még 1851-ben alapította kertészetét, s ma már a fia segítségével oly fokra emelte, hogy sok tekintetben a fővárosi legelőkelőbb ilyenmü üzletekkel bátran vetekedik.

A délszaki növények legkiválóbb s legritkább példányaiból is sok száz és száz van folyton raktáron s a legkülönbélebb és a legkedvesebb fajtájú virágokból ugyszólván egy sem hiányzik. Különös gondot fordítanak arra, hogy a vevőközönség minden kívánalmait a legfokozottabb mértékben kielégítsék.

A rózsafák tenyésztésében nagy mesterek; sok száz legnemesebb rózsafaj diszlik a kertjükben s ha itt a

virágzás ideje, valóságos tündéi látványt nyújtanak az egész léggömb illatossá varázsoló eme virág-királyok ezrei.

A gazdaközönség is tanulságos dolgot végez, ha e szép helyet felkeresi, mert a Novotarski cég nagy gondot fordít a gyümölcsfák tenyésztésére és azok okszerű nevelésére. A legszebb, legkiválóbb gyümölcsfák sikerült, feltűnően szépen diszló példányai sok ezer példányban találhatók.

Magkereskedésük pedig már oly nivóra emelkedett, hogy emez árucikkeik országszerte nagy kelendőségnek örvendenek s ezt főleg annak köszönhetik, hogy igen jó minőségű, megbízható magokat, jutányos áron bocsátanak forgalomba.

Még egy nevezetes mellékágáról ez üzletnek akarunk megemlékezni s ez a cég virágkötészete. A munkát a Novotarski család nőtagjai végzik, remekül. Ugy a csokrok, mint a koszorúk és más egyéb dolgok készítésében nagy tökélyre vitték, s ha néha-néha kiváló alkalmakkor készítményeik a fővárosba kerülnek, ott is mindenkor helyt állanak.

Kött Ferencz

mű- és kereskedelmi kertész.

Szépen berendezett virág-ház és kerttel a Széchenyitérten, a városi plébánia-templom mögött s Kötnél is szép disznövények és virágok egész halmazát találhatjuk. Gyümölcsfák tenyésztésével nagyban és jó eredménnyel foglalkozik s a virágkötészete is kiváló dolgokat produkál.

Megyeri János

mű- és kereskedelmi kertészetében

a Nepomuk-utcában gyönyörű csokrok készítettnek névnap, esketési és egyéb ünnepélyes alkalmakra, nemkülönben diszes koszorúk is, mert a cég nagy gondot fordít virágkertészetre, mely az izr. templom mögött látható. Idegeneket készséggel kalauzol és szívesen mutatgatja nekik kertészetének kincseit.

Pécs és környékének természetrajza.

Pécs természeti fekvése a lehető legszerencsésebb. A Mecsek hegy déli lejtőjén nyugot-keleti irányban húzódik. Fenn a Mecsek magaslatát bükk- és tölgyerdők koszorúzzák, lejjebb hatalmas területen a híres pécsi hegyek terülnek el, ezek alatt a Dunántúl legnépesebb városa Pécs. Alatta délről alig egy kilométernyi széles lapály húzódik, mely lassan emelkedik a siklósi domb tetejéig.

E föld, melynek minden göröngyéhez ugyszólván a történelem egy-egy jelentős eseménye fűződik, kiaknázhatalan kincseket rejt méhében és hord hátán a természetbuvár számára. Hegységének alakulása, anyaga, — gazdag kőszén tartalma s az ezekben rejtett fossil maradványok megbecsülhetetlenek a geologusra; önálló, s bátran »Mecseki Flórának« nevezhető gazdag növényélete hálás tárgya a botanikusnak; hegyi úgy mint lapályi faunája kikutathatatlan tárház a zoologusnak.

Részletes kutatáson alapuló bemutatása Pécs természetrajzának nem tartozik e könyvecske keretébe, de hogy a turista figyelmét felhívjuk e hely természetrajzi szépségére és érdekességére, megemlékezünk néhány szóban Pécs hegyeiről és lapályáról és azok állat- és növényvilágáról.

A pécsi Mecsekhegy, mely elnevezését a Pécs

felett huzódó főgerincz legtömegesebb hegységétől és annak 612 m. magas csúcsától, a Mecsektől veszi, a keleti Alpok végső kiágazásaként tekinthető.

E hegység a somogyi lapályból felemelkedve, több irányban huzódik, de főgerincze a Mecsek marad, melynek hosszúsága 45 kilométer, magassága 400 és 600 m. között váltakozik. Délkeleten a siklói és harsánygyúdi hegyek észrevétlenül csatlakoznak hozzá s így együttvéve »Pécs-Siklói hegyek«-nek neveztetnek.

E hegyek anyaga ásványtanilag alig mutat valami érdekességet. Egész tömegükben a kristályos kőzetekre települt mészkőből állanak. Már pedig ahol ezek így túlsulyra emelkednek — ott geologiailag a legérdekesebb formációkat szemlélhetjük, de az ásványok fajgazdaságát hiába keressük.

Geologiailag a hegység főtömege mészkő, egyes helyeken, mint a Jakabhegyen homokkővel. De ez utóbbi oly jellegző, hogy az itt talált homokkőfeleséget a tudomány általában szent Jakabhegyi homokkőnek nevezi.

A fentebb említett kristályos kőzetekre (fagyagos pala, gneisz és gránit) a település igen gazdag rétegzettséggel történt. E rétegekben az első korbeltől kezdve a jelenkori lerakodásig minden korszak képviselve van, néha több tagozattal, réteggel is.

Igy a jelenkor 2 tagozattal, a negyedkor 2 tagozattal, a neogén 5 tagozattal, az alsó Lias 2 tagozattal, a Rhäti emelet, a felső Trias 2 tagozattal, az alsó Trias 7 tagozattal és a felső Dias.

E tagozatok mindegyike a palaeontologia gazdag világa által tűnik ki. A kővületek és kőmagvak sokfélesége és sokasága, tehát faj és egyed gazdagsága honunk határán túl is ismeretessé tette a pécsi hegyeket.

Szerves maradványokban kitűnnek a következő helyek:

a) A szent Jakabhegyi homokkővet körülövező helyek, a Bárány-út menete, a Donát-kápolna vidéke »werleni réteg« gazdag másodkorbelti faunával.

b) A Bertalan-hegy délkeleti oldalán, valamint a Tettye melletti kőbányákban a kagylómész nevezetes, melyben a *Pecten* és *Myophoria* specziesek szép meg-

tartásban található. E helyeken a rétegfeltárások mindenestre érdekesek. Ezen említett kagylómész szolgáltatja azon szebbnél-szebb márványféleségeket, amelyről Pécs vidéke régóta híres, sajnos azonban, hogy kellőképp kiaknázva ez iparág nincs, legszebb márványfajaink összetörödve utaink kövezésére szolgá'tatnak anyagot.

c) A kagylómész-réteg felett a Bertalanhegy hátán bitumenes márgapalát találunk, melyet a benne levő szerves maradványok alapján »*wengeni rétegnek*» nevezünk, s azonos az Alpések wengeni rétegével. A Bertalan hegytől Kantaváron át a »Kozári mezőn« levő kunyhóig e bitumenes palaréteget a felszínen szemlélhetjük.

d) A Lias-csoport kiváló fontosságú kőszéntartalma által lesz nevezetessé. A széntelepek száma a hegység déli széntartalmu vonulatában 70-nél több, melyek közül vagy 25 művelésre érdemes. E rétegcsoport vastagsága körülbelül 850 m. és elterjedési területének hosszúsága 10—11 kilométer, szélessége pedig 1.5—2 kilométer.

Szerves testek maradványai nagy számban találhatók benne.

Szénnyomok a felszínen is észlelhetők. Így az *Adler-féle szőlő* mellett és onnét a *Kardos-uthoz* vezető szőlő-út mentén; a *Bárány-úton*; a Kis-Szókóba vezető út mellett, a *bálicsi és csoromikai szőlők*be vezető utakon, s végre a *Makár-hegy* délkeleti útján *Aidinger* polgármester szőlője alatt.

Mindezen helyek tőszomszédságában az eruptív kristályos kőzetek a felszínen szemlélhetők.

A harmadkorbeli lerakodást igen jól fejlődött mediterrán és ponti rétegek képviselik. Alsó mediterrán feltárásokat láthatunk a Tettye völgye keleti partján. Nevezetes része e rétegnek azon agyagos fehér homok, mely »*Pécsi fehér-föld* néven« régóta ismeretes. E földnemet Zsolnay Vilmos hírneves gyárosunk a kozári mezőhöz közel bányászta is.

A szent János kut közelében a Lajtha-mész jut napfényre a Lithothamiák és foraminiferák gazdag speciéseivel.

A szarmáti emelet lerakódásaira a Tettye völgyétől valamivel nyugatra, a Kálvária-utczában lelünk.

De a város nagyobb része pontusi emeletre épült. A város nagy terjedelmű és mély pinczéi mind a pontusi emeletbe vannak ásva. A pontusi rétegek felső csoportját 3 Ccngoria-faj jellemzik. De a Pécs városa területén található pontusi fauna többnyire csak kőmagvakkal van képviselve; Pécs városától délre azonban a félóránnyira fekvő Árpád község körül nagyon érdekes és jól megtartott faunára lelünk.

A diluvialis lerakódások főleg lész és kevés mértékben kavicsból állanak és különösen a dombos vidékeket alkotják, míg az alluviális lerakódások a Pécs városa alatt elterülő lapályban birnak nagy kiterjedéssel. A mésztuffa-rétegek néhol 10 m. vastagsággal birnak és kővületekben is igen gazdagok. — Mennyire terjed víz-sza ezen mésztuffa lerakódásának ideje — nem lehet meghatározni.

Fel kell említenünk e helyen a pécsi hegyekben levő barlangokat is, amelyek közül jó hírnévnek örvend az abaligeti. A gyűdi és mánfai még máig sincsenek kikutatva. De a gyűdi, hogy szép cseppkő-barlang, a közelben győződünk meg róla a Mecsek-egylet útján, mely kikutatását kezdeményezte és vezeti.

Pécs és környéke ily felületi változatosságának természetes következménye növényéletének gazdagsága. Hegyeink növénygazdagsága oly jelentékeny, hogy joggal szólhatnánk: *«Mecseki Flóráról.»* Hegyeink meszes talaja, általában melegebb éghajlatunk, korán fejlesztik ki növényeinket. A gazdag tavaszi Flóránál a nyári és az őszi nem szegényebb. Sajnos, hogy e gazdag növényvilág megfelelőleg tanulmányozva nincs. Jónövü bűvárunk Nendtwich nagyon értékes módon ismertette növényvilágunkat az 1845-ben megjelent *»Baranya«* című emlékkönyvben. Ma — fél század után — az ő közléseinél csak annyival vagyunk előbbre, amennyiben a jelen *»Kalauz«*-zal egyidejűleg megjelent *»Pécsi emlékkönyv«* lapjain növényeinknek a modern botanika követelményeinek megfelelő csoportosítása a növények lelőhelye és virágzása idejének alapján történt.

Hegységünk ligeteiben február, márcziusban nyitva találjuk a: *Tulipa sylvestris*-t, *Scilla bifolia*-t, a *Primulák*

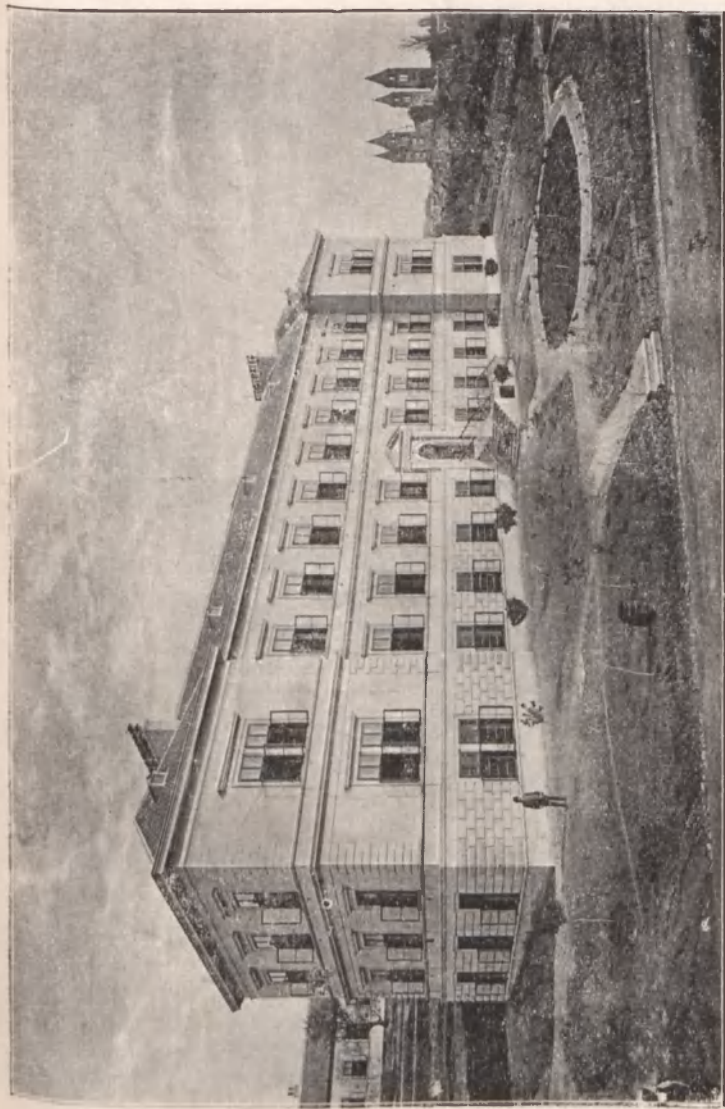
számtalan fajtát, a vidékünkre jellemző *Helleborus viridus odoratus*-t, a *Hepatica trilobá*-t és a Mecsek-hegy specialitását, a szép alaku *doronium Nendtwichii*-t, melynek képe a Mecsek-Egyesület jelvényét díszíti.

Száraz réteinknek, a szőlőkbe vezető utaknak, erdőségeinknek, hegyeink és vizeinknek ép így meg van gazdag növényzete.

Állatvilágunkat első ízben szintén *Nendtwich* mutatta be a tudományos világnak. Közlésének megjelenése óta amint változás történt vidékünk területén, változáson ment keresztül vidékünk flórája és faunája is.

A várost délről határoló lapály fél-zázaddal ezelőtt állandóan vízzel volt borítva, hegyeink kopár részei dús erdőséget nyertek azóta — mind oly változások, amelyek a faunát érintetlenül nem hagyhatják. Kutatáson alapszik azon jelentésünk, hogy faunánkban néhány szaporodás jelentkezett.

Állataink felsoro'ását nem adhatjuk, miután a fentebb említett »Emlékkönyv« a pécsi faunának gazdag gyűjteményét mutatja be az érdeklődőknek

Katona-kórház. Zélesny K. fényképe után.

Minaretes török mecset, Zelesny K. fényképe után.

a 38. laphoz.

Izraelita templom. Zelesny K. fényképe után.

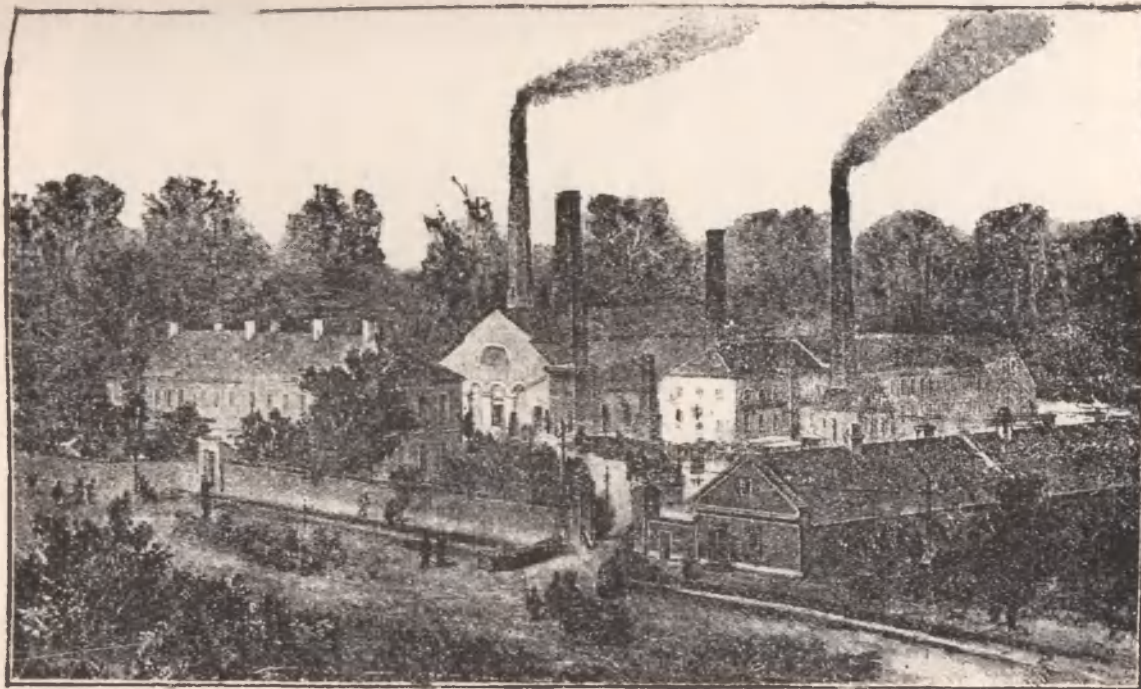
a 41. laphoz.

Ifj. Scholz A sörgyára. Pátz Hermin fényképe után.

a 49. laphoz.

Höfler testvérek bőrgyára.

az 50. laphoz.

Sziklarészlet a Tettyéről. Pátz Hermin fényképe után.

a_74._laphoz.

M. E. vendéglő a Tettyén. Kohárics János fényképe után.

a 76. laphoz.

Pécs régészete.*

A történelem előtti kor első része.

(*Megalyth-kor.*)

zen ős időben Baranyamegye jelenlegi síkságai egy édesvizü tavat képeztek. Ennek egyik öble volt azon völgy, melynek éjszaki partját a mai Boda, Bakonya, Töttös, Szöllös, Cserkut és Pécs képezték, déli oldalai pedig Úszógtól kezdve s az árpádi postavölgyi magaslatokat felölelve Kőkény, Keszü, Gyód és Árnyszig huzódtak el.

Mikor a föld képződési forradalmi annyira csillapultak, hogy a chaosból kibontakozott ember mozgása lehetségessé vált, elkezdődött az első ember vándorlása. A bibliai mythos s a történészek megegyeznek abban, hogy Ázsia volt az ember keletkezésének őshelye. Az indo-germanok voltak az elsők, kik Ázsiából nyugot felé haladva jöttek a mai Európába.

Ezek a megye területén is több vagy kevesebb

* E cikk megírására a Mecsek-Egyesület Juhász László ügyvéd urat kérte föl, ki e felhívásra *Baranya vármegye és Pécs város régészete* cz. nagyérdékü dolgozatát bocsátotta a szerkesztő rendelkezésére. Miután azonban a dolgozat nagy terjedelménél fogva a jelen munkában helyet nem foglalhat, azért a M. E. azt külön füzetben adta ki, s itt csak a megalythi és neolyth kor van kivonatatosan közölve. A római és későbbi régészetet illetőleg, az olvasót a külön kiadásra utaljuk.

ideig tanyáztak, sőt meg is telepedtek, vadászva a mamuth, ősszarvas, orrszarvu s egyéb vadakra s halászva a tavak dúsválasztéku halaira.

E törzsek elszaporodván, egyes törzsek elváltak s alapítói lőnek a mai különböző szláv népeknek. Így szálltak meg e népek Baranya vidékét is, (Szekcső, Battina, Vörösmart magaslatain, mint az édesvízü tenger partjain ma is található kova-időszak maradványai) honnan lassan előre haladva elfoglalták Pécs vidékét is. A városunkat övező hegyek oldalaiiban lévő agyag gölöncsér és építkezési czélokra, — a magasabb részek kova, kovacsilla s gránithömpöly részei különböző eszközök készítésére szolgáltak.

Az ős ember, mint említők, az édesvízü tenger fent leirt öblének partjain tanyázott, mely neki a halak millióit adta, míg a vizparton lévő őserdők a vadak százezreit szolgáltaták. Első letelepülése a tó keleti határánál történt. E hely neki legjobban kedvezett állandó tartózkodási helyül; mert a Mecsek hegy oldalai részint az akkori számtalan dús forrás miatt tulságos nedvesek és ingoványosak voltak, részint őserdővel borítva, a nagyszámu vadak támadásai miatt kevésbé biztos helyek voltak. A hegytől kissé távolabb eső délnyugati magaslatok ellenben nagyobb területű egyenes helyet, gölöncsérfoglalkozásra és építésre alkalmas földet, agyagot nyújtottak s a nagy tóhoz közel feküdtek. E magaslatokon többféle korból való telepek fődöztettek föl.

Nézzük meg most az ős ember (troglodita) lakását.

Egy, az agyag talajba egy és fél méter mélyen, két méter szélességben és négy méter hosszúságban ásott föld alatti üredékre, mi veremnek is nevezhető — az ős ember faágakból egy csúcstetőt épített; — ezen csúcstetőt kívül-belül agyaggal vastagon bekente s midőn a sározásnak egyideig a levegővel már érintkezett részei is megszáradtak, akkor a veremben és azon kívül a tető körül nagy tüzet rakott, s ily módon a tető és a verem oldalai egy téglatömeggé égve, az első építésnek mind nyári, mind téli biztos menedéket nyújtott.

A lakóhelynek ily módon való elkészítésénél annak oldalai is megégték, miért is a talált lapok belső

fele sima és jól kiégett, a külső oldal pedig érdes. Az égetés alkalmával a tetőzetben elhelyezett faágak is kiégvén, ezeknek helyein üregek támadtak.

Pontos és hosszú megfigyelés azon meggyőződésre vezet a kutatót, hogy az ős ember bár ismerte a tüzet, azt csakis ipari célokra s lakások építésénél használta, mert telepeiken sem hamunyomok, sem a későbbi használatba vett tűzoszlop nem található.

Egy ily verem kiásása alkalmával a következő eszközök jöttek napvilágra: szélein élesre köszörült kovahömpöly, köszörülés nyomait viselő homokkő, mintegy 20 drb. különféle kova eszköz és szilánk, köztük 6 drb. kisebb-nagyobb kés, két obsidián nyilhegy stb. Ugyane telepen még két porhanyó állapotban levő édes vízi kagyló is találtatott. E kagylóknak ily állapotából is e telep legősibb voltára lehet következtetni, mert míg későbbi telepeken talált ily kagylók hasonló talajviszonyok közt még jó állapotban találtak, addig ezek több ezer évvel idősebbek lévén, ellenállási képességüket már elvesztették. Az itt talált csontok többé-kevésbé mind mészköveletű kéreggel vannak bevonva, mi kétségtelenné teszi, hogy e troglodita üregben talált csontok a velük érintkezett földdel s ennek mésztartalmával az óriási hosszú időn keresztül teljesen összetapadtak.

A troglodita lakban talált két hálósúlyból látható, hogy e nép hallal táplálkozott. A háló galyból vagy nyers bőrből volt készítve, miután a fonalkészítés ez ősnépnél teljesen ismeretlen volt, a mit igazol az, hogy fonás és szövés eszközei e telepeken nem találhatók.

E szerint ruházatuk is csak nyers állati bőrből állhatott, melyeket hegyezett csonttű segítségével vékony szijakkal erősítettek össze.

Fegyverzetét a nyíl, kova és dárda képezte, s hogy ily eszközökkel az ős elefánt, orrszarvu, rén. és ős-szarvasra vadászott, az e nép erejére s vadságára enged következtetni.

Ékszeret e nép nem használt, mert ilyesmi telepeiken nem található. Ipara egyedül edény, (melynek törmelékei a kiégett lakásban fellelhetők) hálósúly, háló, bőrmez, kova fegyver, csonttű s tőr készítéséből állott.

Házi vagyis szelidített állatai e népnek nem voltak, mert ilyenek csontmaradványai egyáltalán nem találhatóak.

Valószínű az is, hogy e nép teljesen vallás nélküli volt, mert hulláikat minden kegyelet s áldozati tárgy nélkül temettek el.

E népet tehát az óriás nyers erő s vadság jellemzi, minden híjával az ethikai fogalmaknak s kényelem igényeinek. Tartózkodási helye az egész megyében a vizek melléke.

Történelem előtti kor.

(Neolithkor, a bronz- és vaskorral.)

A leirt ősteleppel határosan a pécsváradi ut irányában későbbi telepek is vannak, melyeknek kova eszközein nagy haladás észlelhető, mert azok nemcsak jóval nagyobbak, hanem már rendes élre köszörültek. Továbbá vannak eszközök serpentin s bazaltból, mely kőnemek vidékünkön nem találhatóak, e nép vagy cserekereskedést űzött, vagy Tirol és Salzburg vidékéről jött ide. A régi csiszolt hömpöly helyett e nép már ékeket használt, melyeknek példányai kiválóan szépek, de lyuk még hiányzik rajtuk, mert a bronz-furót még nem ismerték.

A hálósúly e nép halász voltát, a hamumaradékok a tűznek rendszeres használatát igazolják.

Ezen nép idő folytán a Mecsek alján nyugati irányban, a mai ország-ut vonalán, egész Bodáig terjeszkedett. A pécsi határban a város felső részein, s az anyagfelületekben nyomai mindenütt előfordulnak.

Itt már az átfurt kőeszközök sokféle alakja látható, de bronztokos véső s bronz sarló is található. E körülmények igazolják azt, hogy a bronztárgyak bizonyos cserekereskedés tárgyát képezték, különben azok e partlakókhoz el nem juthattak volna; de látjuk azt is, hogy e nép a halászat és vadászaton kívül már a földművelés-el is foglalkozott, mert ez időbeli telepeiken (különösen a felső Makárban) a süető és gabonazúzó követ is megtaláljuk. A földműveléshez a tokos véső, kő- és szarvkapák

használtattak. Itt mint házi állat a szarvas és kiscsibb-nagyobb emlősök fordulnak elő, tehát baromtenyésztésük is volt.

Később a kelták Pécs vidékét elfoglalván, az ősz nép a hegyekre menekült s így keletkezhettek a Makár és Jakabhegyen levő telepek.

Idők multán ezen nép a magasabb fokú idegen befolyás következtében maga is a haladás stádiumába lépett. E helyeken már nem találjuk a kiégetett troglodita lakásokat; lakásaikat, bár nagy kezdetlegességgel, itt már kő- s fából készíthették, mire az ezen telepeken talált táls- s tányérszerű edények mutatnak, melyek akasztásra alkalmas füllel levén ellátva, ebből azt következtethetjük, hogy fallal is birtak azok felakasztására.

Edényeiknek peremei homorúan felfelé hajlottak, hogy nagyobb mozgásnál az edény tartalmának kidülése megakadályoztassék, miből az következtethető, hogy asztalok vagy székek hiányában a földre települve étkeztek.

Egyéb eszközeik kő-, bronz- és szarvas-agancsból voltak készítve, melyeket bronzfűrészszel készítettek. A tokos bronzvéső és szarvka földművelési célra szolgált, ezenkívül különféle eszközökkel birtak az edény- s bőrkészítéshez.

A felső-makári telep különös ügyességgel birt az edénykészítésben. E korong nélküli munkálat, az edények nagyságának különfélesége (1 hectolitertől egy decziliterig), az azokon mutatkozó változatosság, bámulatra gerjeszt.

E helyen már ékszereket is találunk, így egy gulaalaku fényesre csiszolt pécsi márványt, egy 20 cm. hosszú, 5 cm. vastag serpentint, mindkettő a végén átlukasztatva, hogy ékszer gyanánt az emberi testre függesztethessék. Különféle változatú agyaggyöngy a parány kicsitől a félököl nagyságig, szín, alak s kidíszítésben a legnagyobb változatossággal, — úgy a bronz-fibula egy hallstadi alakja, bronz-gyöngy, fülbevaló, kar- és lábperecz, találtak.

Iparukban érdekes helyet foglal el a szövés és fonás. Fonásra a kézi orsót használták, igazolják ezt a számtalanszor talált orsófejek. Szövőszékéből az idő még

nem pusztította el a két végén lyukkal ellátott agyaghengert, mely valami csontengelyen foroghatott, a fonálfelszedésre szolgáló gombolyagtartót s egy csont-tűt, melynek lyuka a közepén van s mely a fonálnak ideoda huzására szolgált. Kétségtelen tehát, hogy e nép a lent s kendert már ismerte.

A képzőművészetről való előfogalmaikat igazolják a gyöngyökön és orsófejekén talált primitív diszitések, melyek csak pont és vonalokból álló mértani alakok ugyan, mégis egyik telepen már egy kezdetleges kivitelű agyagvirág is találtatott.

Hogy e nép vallással s kegyelettel bírt, azt a Makár felső és alsó telepein előforduló temetkezési urnák igazolják. Ez urnákban a halott elégetett hamvain kívül bronz, kő- és agyag-ékszerek találtattak. Egyik temetkezési helyen az edény felett áldozati oszlop (Lamptirosz) is volt, a melyről Wosinszky Mór az apári ásatásoknál is megemlíkezik. Ily Lamptirosz csak egy helyen találtatván, ez azt látszik igazolni, hogy a különféle telepeken más-más szokások voltak.

A nagyobb népvándorlást az »Annales Carnioliae« és Katancsics »Commentarius in C. Plinii Sec. Pannoniam« művek szerint Kr. e. 600-ik évben a kelták kezdhették meg Európában, kik Sigovár nevű vezér alatt törtek be Pannoniába. Ezek azonban nem voltak bitargiai (galicziai) kelták, hanem Svájc, Tirol és Salzburgból jöttek, honnét őket az Alpések terméketlen vidéke üzte el. Igazolja e körülményt az, hogy a pannon bronz- és vastárgyak és kelta edények a svájci és tiroli kelta tárgyakkal megegyeznek. Hogy ezen kelta harcokban a Pécs-bodai partvonal is részt vett, igazolják az e vonalon található számtalan emberi csontok és koponyák, melyek minőségi állapota a K. e. 600 évre enged következtetni. E csontok minden kegyeleti jelek nélkül vannak a földben s rajtuk egykoru koponya zuzódások láthatók. Ezek a harcokban elesettek maradványai.

A Pécs-bodai vonalat ezután a kelták szállották meg. A kelta bronz-, vas- és edény-leletek, úgy a bronz-buzogány, lándzsa és a hallstadti félkör hajlású fibula nem ritkák és a város alatti kelta temetőben találtattak. E

temetőben vasfibula és gyűrű is volt, melyeknek készítése a vas használatának kezdetére esik vissza, midőn annak még nagy értéke volt. A római foglалás idejében az ily tárgy ékszerbecscsel már nem birhatott.

Ezeken kívül még kelta eredetű vas lándzsa s csatabárd is találtattak, melyek e részben rendkívüli becszel bírnak.

A kelták edénykészítése is kitűnő; itt új alak s izlés mutatkozik a vázákon és csészéken s az edényeken való díszítések is eltérők az eddigiektől. Az edényeknek kréaporral való beeresztése a hallstadti, a felső-ausztriai, s salzburgi kelta telepekkel való legszorosabb rokonságra enged következtetni.

A kelta nép már rendes házakat épített, sőt téglát is égetett, mely a mainál sokkal kisebb s a Pécsről keletre eső telepeken, de a város területén is előfordul. Hogy ez valóban kelta téglá, az abból is következtethető, hogy ily alaku téglát sem Róma, sem az azután élő népek nem használtak.

Pécs környéke.

Pécs vidéke a legutóbbi időkig jóformán ismeretlen terület volt a városi lakosság s még inkább az idegenek előtt, mert nehezen hozzáférhető szép részleteit csak egyes kirándulók keresték föl, gyönyörködve a szép panorámákban, melyek az egyes csúcsokról nyílnak, vagy élvezve az illatos erdei levegőt, mely erősítőleg hatott szervezetükre.

Mióta azonban a Mecsek-Egyesület megalakult s megkezdette működését, azóta a viszonyok alaposan megváltoztak. Az egyesület által készített utak és az általa eszközölt útjelzések, de különösen a rendezni szokott társas kirándulások felkeltették a városi lakosság érdeklődését a szabad természet szépségei iránt, úgy hogy ma városunk lakosságát nem érheti azon gáncs, hogy természeti szépségekben gazdag környékét megbecsülni nem tudná s annak előnyeit ne élvezné. Az egyesület kérelmére az erdőtulajdonosok megnyitották erdőterületeiket az egyesületi jelvénynyel ellátott tagok részére, kik ma már tömegesen keresik föl hegyvidékünk szép pontjait s kimagasló csúcsait, hogy gyönyörködjenek az azokról kinálkozó szép kiátásban, melyet a lábaiknál elterülő hegyek festői csoportja, a zöldelő erdő, vagy a párában úszó síkság nyújt, hol a fölkelő nap aranysugarai fűrésztik a templomok és házak ormait. Mind gyakrabban találkozunk kirándulókkal, kik a csúcsokról, hol élvezettel szívták a pormentes üde levegőt, leereszkednek a lombok által árnyalt hús völgyek csörgedező forrásaihoz, hogy ott a

puha pázsiton pihenjek ki a fárasztó és mégis edző séta fáradalmait s igazat adjanak öreg költőnk ama mondásának: királyi multság erdőben sétálni.

Ily módon nem sok idő múlva elmondhatjuk, hogy Pécs környéke ma már nem ismeretlen föld a város lakói előtt, kiknek egy része tán jobban ismerte Sweicz hóval borított ormait, vagy a Salzkammergut páratlan szépségű vidékeit, mint saját vidékének egyszerű köntösbe öltözött tájait. Azért a ki városunkat igazán ismerni akarja, az ne elégedjék meg a város belsejével és a nevezetességek megtekintésével, hanem keresse föl a hegyvidéket is, hol bizonyára talál oly részletekre, melyek megragadják és ismételt fölkeresésre készítetik.

Legközelebb találják a város fölött elterülő szép szőlős kerteket, melyeknek regényes fekvése sok kirándulót vonz s melyek mint nyaralóhelyek is keresettek. Ezen kívül Pécs vidékén számtalan oly pont van, melyek a kellemes nyaralás minden feltételét egyesítik magukban s kis vállalkozási szellem mellett paradicsommá lennének varázsolhatók. Közélben van a szép és védett fekvésű tırőghi völgy Szentkut községével. Abaliget gyönyörű erdeivel, a hosszúhetényi és pécsváradi hegyek titokzatos völgyei gazdag forrásaikkal és rengetegszerű sűrűikkel, hol a nyári forróságot nem érezzük s e mellett nem vagyunk kitéve a magasabb hegyvidéken szokásos folytonos időváltozás kellemetlenségeinek. A következőkben egy pár kiránduló hely van ismertetve.

1. A Tettye.

Legközelebbi kiránduló helye a városi lakóknak a Tettye, mely közvetlen a város közelében, a Tettye- és Hegyalja-utczák végén fekszik. Ajánlatos minden utasnak felkeresni e szép fekvésű helyet, mely ma még a diszitó emberi kéz nyomait alig viseli magán s inkább csak a természet által nyújtott bájokban mutatja be magát. Egy tengerszem magas bérczek által körülvéve, csakhogy föl-szine nem hullámos víztükör, hanem üde pázsit, hol nyáron át vig élet pezseg, s melyet különösen a husvét másodnapján tartani szokott népiünnepély alkalmával

a városi lakók ezrei keresnek föl. Legkényelmesebben jutunk ide a Széchenyi-térről a megye-, papnövelde- és Tettye-utczákon át $\frac{1}{2}$ órai sétával, vagy bérkocsin. (L. az árszabályt.)

Ulunkban találjuk a régi Mindenszentek templomát, melynek építési idejéről történetírók nem tesznek említést, s csak az bizonyos, hogy a 13-ik században már fennállott. A török hódoltság idejében ez volt az egyedüli templom, mely a keresztlény felekezetek részére meghagyatott s itt folyt le az unitár. Válaszuti és evang. Skaricza közötti úgynevezett Pécsi disputa, mely a Pécsi codexben van megörökítve. A felekezetek közt a templom használata miatt fölmerült surlódások kiegyenlítésére a templomban válaszfal lőn bűzva, melyet később boltívvvel törtek át, mi ma is látható.

A Tettye fensikját 3 oldalról hegyek védik, míg dél felé szabad, s szép kilátást nyújt a város egy részére s a város alatt elterülő síkságra. Északon hatalmas kopár sziklahegy emelkedik, a nyugoti és keleti szelidebb lejtőket pedig nyaralók tarkítják. A keleti részen szép mészszirtek emelkednek, melyek tetejükön egy keresztet hordanak, odébb pedig a haviboldogasszony kápolna áll a város fölötti magaslaton

A sziklák tetején álló kereszthez, honnét a Tettye egész szép látkepe tűnik elő, elég könnyű szerrel juthatunk, ha a mészszirtek talapzatáná¹ keletre kanyarodó kocsuiútról pár lépés után a sziklák közt fölvezető nem igen kényelmes gyalogutra térünk. A keresztől gyalogosvány vezet a Boldogasszony kápolnához, honnét igen szép kilátás nyílik a városra és vidékére s honnét a f. havi boldogasszony-utczán a városba térhetünk vissza.

A tettyei fensik déli oldalán egy régi épület hatalmas romjai állanak s teszik festőivé a térséget.

A romok Szathmári György pécsi püspök (1505—1521) által épített nyaralónak maradványai s maga a Tettye annak idején a nyaralóhoz tartozó kert volt. A török uralom idején fürdő épült itt, melynek azonban ma már nyomai sem látszanak. A török kiűzetése után a Tettye Vécsay Gábor generális kezeibe került, ki azt 1701-ben eladta a pécsi káptalannak 500 frtéért. Mikor került ismét vissza a város tulajdonába? az nem bizonyos; valószínű azonban az a vélemény, hogy a város akkor kapta vissza, mikor szab. kir. várossá lett. Később az állam itt puskaporos malmot építtetett s innét vette ma is használatos Pulverstamm nevét. A malom, mely ma is hordja a püspöki czimert, később püspöki birtok lett s papirmalomná alakítottatott át.

Általában a Tettye fekvése s az onnét kinalkozó kilátás elragadó, de a ki a kilátást egész pompájában akarja élvezni, az menjen föl a lövőház mögött a M. F. által készített gyalogösvényen a sziklák tetején elhelyezett padokhoz, honnét a város és vidék egész szép panorámája tárul a szemlélő elé.

A mintegy 2.6 hektár terjedelmű lensíkon fakad ki az a gazdag forrás, mely Pécs városát vízzel látja el s ott van elhelyezve az 1892. szeptember 13-án O Felsege által ünnepélyesen megnyitott Ferencz József vízvezeték egyik nagy vitzartánya is.

Pécs városa forrásainak gazdagságánál fogva azon szerencsés helyzetben van, hogy természetes jó vízben hiányt nem szenved, hisz a források egy része még be sincs csatolva az új vízvezetékbe, s csak városunk tovább fejlődésével s a lakosság szaporodásával lesznek azok idővel a vezetékbe kapcsolandók. Másik előny az, hogy a források a város területénél magasabban fakadván, azok természetes esése minden mechanikai közreműködést szükségtelenné tesz. A Tettye forrás 225.3 m. tengerszin feletti magasságban fakad s a Mecsek legvízdúsabb forrását képezi s már századok óta nevezetes szerepet játszik a város életében. Már a török uralom idejében égetett agyagsöveken vezették a forrás vizét a bástyákkal övezett városba s ez a vezeték tatorozva s javítva a legutóbbi évtől teljesítette szolgálatát. Volt ezenkívül még több kisebb vízvezeték is, melyeknek egy része ma is használatban van. A Tettye forrástól délre 184 m. magasságban fakad a püspökmalmi forrás, mely a tettyei forrással együttesen szolgáltatja az új vízvezeték vizét.

Az új vízvezeték létesítésére a város Zellerin Mátyással a szerződést 1891-ben kötötte meg s vállalkozó a vezetékét már 1892-ben a közhasználatnak átadta. A város lakossága annak előnyeit fölismervén, 1893. évben már 1243 házba lett a vezeték bekapcsolva s azóta ez szám folyton szaporodik. A kizárólag hazai gyárak termékeiből készült új vízmű költségei mintegy 320 ezer forintra rugnak, mihez azonban ki-sajátítási stb. költségek fejében is körülbelül 180 ezer forint lesz számí-tandó, mivel az összeg fél millióra emelkedik. Az új vízmű üzemben tar-tása és gondozása évenként 2800 forintba kerül. Az évi kiadások és a befektetések kamatai a házi vezetékek után befolyó vízdíjakból és a ki-vetett vízádból fedeztetnek.

Műszaki leírés. Főépítmények a víz raktározására szolgáló két nagy tartány, egyik a Tettyén 224 m. magasságban és 1000 m³ ür-tartalommal, a másik a város nyugoti része fölött 172 m. magasságban 1200 m³ úrtartalommal. Ezeken kívül van még a Tettyénél alább fekvő püspökmalmi forrás vizének csatlakoztatására szolgáló átfolyó kamara 182 m. tengerszin fölötti magasságban.

A város magassága 114 és 194 m. t.-sz.-fölötti niveauk között fekszik s e szerint a legmélyebb pont és a Tettye között 111 m. ma-gasságkülönbség van, a minek 11 légköri nyomás felel meg. Miután ily

nyomásnak a csővezetékét kitenni nem lett volna tanácsos, azért a csőhálózat két csőrendszerre osztatott föl: egy mélyebben és egy magasabban fekvő zónára, melyekben 6—7 légköri nyomásnál nagyobb és 2—3 légköri nyomásnál kisebb feszű'tség be nem állhat. Az alsó zóna a városnak körülbelül $\frac{1}{7}$ -ét foglalja magában, míg a felső zóna csak a város magasán fekvő utcáit látja el vízzel. E két rendszer táplálása a következő módon történik: a felső vitzartány két elvezető főcsővel bír, egyik a felső, másik az alsó zóna táplálására szolgál; de ez utóbbinál a víz előbb az 50 m.-el mélyebben fekvő átfolyó kamarába vezetetik, hol a felső vitzartány vizének nagy nyomásmagassága kevesbbitetik. Innét ágaznak szét az alsó zóna csővei, melyek a nyugoti vitzartány felé újra egy főágban egyesülnek, mely az ellenvitzartályba vezet.

Miután a vizsűkebb időszakban a forrásokból a nappali 12 óra alatt nyert víz a szükségletet nem elégíti ki, míg ellenben az éjjel nyert vízmennyiség nem használtatik teljesen föl, azért az éjjel nyert víz raktároztatik az ellenvitzartányban. Éjjel tehát az alsó zóna csőrendszerében erős áramlat van az ellenvitzartány felé, míg nappal az éjjel odatorlódot viz ismét a csőhálózatba fut vissza, miáltal a víz állandó mozgásban van s így üdeségét el nem vesziti. — Az úgynevezett végágakban, hol természetes circulatio nem jöhet létre, közkutak vannak föllállítva, melyeknek majdnem folytonos használása elősegíti a víz állandó mozgását.

A vitzartányokban magukban is állandóan cirkulál a víz, mert a be- és kifolyás azok ellenkező oldalain lévén, czélszerű berendezésük következtében a víz állandóan kigyószzerű mozgásban vezetetik tova. A tartányok vizének hőfoka $+11.2^{\circ}$ K.

A csőhálózat hossza meghaladja a 40 kilométert s legalább 15 m. mélyen fekszik a föld alatt. A csővek hőségének mérete 80—200 mm. közt váltakozik. A csővek átlag 3750 m³ napi fogyasztás igényeihez vannak mérve, de ma e mennyiségnek alig fele igényeltetik s így a lakosság szaporodására s a többi forrás bekapcsolására is meg volt a kellő lekitet. — Tűzoltási és öntözési czélból 102 db. hydrans van elhelyezve, a hálózat legmagasabb pontján ós-zegyűló légnemek kibocsátására pedig öt drb légszellentyű szolgál. A szegényebb lakosság vizsűkegletét 25 közkút látja el.

A Tettyén két jól berendezett vendéglő (egyik a M. E. jelvényét viseli) van földött helyiségekkel, hol mérsekelt áron kap ellátást a kiránduló.

Rövidebb kirándulások a Tettyéről.

(*Kardos-ut, Bertalan-kápolna, Dömorkapu és Kisrét.*)

a) A lövdház mögött, az előbb már említett uton föl az északi oldalon emelkedő szirtekre, honnét a zöldtehér jelzés a *Kardos-utra* s ezen le vissza a városba vezet. Szép körséta, melyet egy idegen se mulasszon el, de mivel a Tettyéről indulva az ut meglehetősen meredek,

azért ajánlatos a körsétát a Kardos uton megkezdeni. (I. 2. alatt.)

b) A lövőház mögött fekvő kőbánya fölött elvonuló meredek gyalogösvényen felkapaszkodva (igen szép kilátás) s a hegygerinczen átlépve, a bányatelepi völgy tárul elénk. A tetőről a szőlők közt kellemes ut vezet le a *Bertalan-kápolnához*, miközben mindjobban föltárul a bányatelepi völgy szép látképe. A kápolna közelében jegenyefák tövében jóvizü forrás fakad.

A kápolna helyén volt már 1832-ben az Ágoston-rendüek zárdája és egyháza, mely azonban a török idők alatt elpusztult. 1749 után épült föl a kápolna mai alakjában egy Bertalan nevü polgár buzgólkodása következtében a régi templom köveiből.

c) A lövőház mögött fehér szín vörös keretben jelzésü 1.5 km. hosszú völgyi ut a *Dömör-kapuhoz* (Bertalanszikla) vezet. (Délután a völgy árnyékos s azért ilyenkor a séta erre legkellemesebb) az ut csekély emelkedéssel fiatal cserjés és ültetés között vezet föl a Bertalan sziklához, hol a M. E. által föllállított kis menház fogadja az utast s a honnét elragadó szép kilátás nyílik a bányatelepekre, az erdővel benőtt hullámos hegyhátakra, a Pécsvarad-Ilosszuhetényi heglánczra, a Hármashegy csúcsaira s a Zengő magas ormára.

Innét nyugoti irányban a kék jelzésen a *Kardos-utra* érünk, míg a fehér szín vörös keretben jelzést északi irányban 1.2 km-nyire tovább követve, kivágás alatt lévő erdőben éjjük el az ugynevezett *Kisrét-et*, mely mostanában egyik legkedveltebb kiránduló helye a városi lakóknak, kik itt a hús völgy zöld pázsitján, szép szálas erdő védő árnyában szokták egész napi kirándulásaikat tartani. Keletre pár száz lépésre a réttől, lenn a mély szakadékban van a pompás friss vizü hidegkuti forrás, melyhez a rétről fehér jelzés vezet. Kár, hogy e festői hely rövid pár év alatt az üzemtervnek esik áldozatul. A rét déli oldalán, hol a szálas erdő elválik a cserjéstől, a vágásban, egy meredek gyalogut vezet fel a Misina hegycsúcsra (szép kilátás a városra és hegyvidékre), honnét a pár lépéssel alább elvonuló Kardos-utra s ezen a városba juthatunk.

Hosszabb kirándulások a Tettyéről.

(*Kantavár, Mélyvölgy, Mánfai barlang, Mánfa, Kozári vadászház, Lapisi vadászház.*)

d) A ki hosszabb kirándulást tervez, az a Kiszréte vezető jelzést kövesse tovább a Kiszréten túl is, s fiatal cserjés közt, hullámos talajon eljut a *Kantavári* völgybe s illetőleg a Kantavári forráshoz, mely mellett egy magános hegykúpon régi építmények elvesző romjai találhatóak a sűrűben.

Állítólag itt volt valamikor a pécsi kántorkanonok nyaralója s innét vette volna nevét is: Kántorvár, mely azután idővel Kantavárrá módosult. A különben elég terjedelmű erősség építésének ideje a 12—13. századra látszik esni.

e) Ha tovább tartunk éjszakkak, fönn a Kantavári völgy felső részén utunk balra kanyarodik, mire egy az utba helyezett jelzőoszlop figyelmeztet s pár lépésnyi gyaloguton bejutunk a szálerdőbe, mely tovább vezet a *Mélyvölgy felé*. Innét már 3—4 forrás csörgedező vize kalauzol a rendkívül regényes Mélyvölgyön keresztül *Mántára*. Utunkban találjuk a mészégető kemenczék közelében, egy balra eső völgynyílásban a *mánfai barlangot* (kőlyuk), mely még tüzetesen átkutatva nem lett s megkapó szép portálján kívül eddig semmi érdekléssel nem bír. Az országutra kiérve, jobbról a hegy tövében látjuk *Mánfa* községet, honnét regényes szép szerpentin országut vezet az erdők között, a Mecsek gerinczét átvágva, a városba, miközben balra hagyjuk a szabolcsi s jobbra a völgyben a pécsi bányatelepet. Ott, hol a szerpentin a gerinczet Mánfától 4 km. távolra átvágja, Pécs felé mintegy 500 lépésre, az országutat keresztben metszi a zöld keretben sárga színnel jelölt ut, mely nyugoti irányban az erdők között (12 km.) a kozári vadászházhoz s innét zöld és fehér szín után (2 km.) a Coloniába, az ezeréves gesztenyefához címzett vendéglőbe vezet. — Miután az utóbb említett ut mindig erdők között vezet a Coloniába, azért a gyalogkirándulóknak ajánlatos.

f) A Kantavárról Mélyvölgy felé vezető utat fenn a hegygerinczen keresztben metszi egy kék-fehér jelzésű ut, mely balra, délnyugotnak 1·8 km. ut után a *lapisi*

vadászházhoz vezet (szép erdei séta), jobbra, északkeletnek pedig a szálerdőben vezető 2 5 km. hosszú sétauton a kozári vadászlakhoz kalauzol, mely mellett jóvizű forrás fakad.

Emeletes, kényelmes vadászház, hol azonban állandó őr nem lakik s így sem ez, sem a lapisi vadászház menháznak nem tekinthető; mégis a kozári vadászlak földött tornácza szükség esetén csekély menedéket nyújt.

A kozári vadászháznál az ut ismét többfelé ágazik, miről azonban 7, a) b) c) alatt lesz szó.

g) Ott, hol a vörös keretes, fehér és a kék és fehér színekkel jelzett utak találkoznak, néhány lépésre a Mélyvölgy felé egy igen jól járt gyalogutat találunk (nincs jelezve), melyet a falukról a bányába járó bányamunkások használnak. Kelet felé 2·6 km. ut után leérintünk a Bányatelepre (Voticskához), míg ha nyugoti irányban tartunk, akkor az 1·2 km. távolban kétfelé ágazó ut északi ága a Zsidóvölgyön át az innét 3·6 kmnyire fekvő Vágotra vezet (korcsma), a nyugotra tartó ág pedig Orfüre visz (3·5 km.), miközben a Büdöskuti forráson túl átvágja a régi vágoti országot. Kellemes, szép erdei séta.

Az utvonali méretei: Tettye-Demirkapu 1·5 km., Demirkaputól a Kisréteg 1·2 km., onnét Kantavárig 1·3 km., Kantavártól a mélyvölgyi első forrásig 2·9 km., innét a mánfai barlangig 1·9 km., a barlangtól a mánfai hidig 3 km s innét a szerpentin a hegytetőig 4·1 km.

2. Kardos-ut.

A legkellemesebb séták egyike, melyet városunkból tehetünk, a M. E. által készített Kardos Kálmán uton vezet bennünket a Mecsek gerinczére.

A Kardos Kálmán ut első részét, mely 1 km.-nél hosszabb, pompás kőalappal készített szerpentinut a M. E. 1892 tavaszán építette, míg 1·3 km.-t meghaladó második része ugyanoly macadam modorban 1894-ben készítettet. Az ut építési költségei mintegy 2000 frtot tettek ki, mihez még a fásítás, sodronykerítés és padok költségei járultak. — A Lakits Gyula építész által tervezett pavillon építése és berendezése 600 frtnál többbe került.

Ha a kaposvári-utca folytatását képező Péter-utcán tova haladunk, úgy mintegy negyedórai séta után érjük el e szép szerpentinutat, melynek minden pontjáról elragadó kilátás nyílik az őrs városa, melynek háztengeré-

ből hűszkén emelkedik ki a dom karcsu négy tornya s a belvárosi templom és színház impozáns kupolája; távolabb a gyűdi, harsányi és szlavoniai hegyek kékbejátszó körvonalai körítik a termékeny síkság áldott zöldjét, míg közvetlen alattunk a kanyargó völgyben kigyózó ut mentén szép nyaralók ékesítik a pusztulásából újra emelkedő szőlőskertek képét. A Kardos ut alsó szakaszának utolsó kanyarulatánál találjuk a M. E. által felállított kis pavillont, melynek szépen fásított és rendezett tágas előtere kellemes pihenőhelye a kirándulóknak. A nyári hónapokban az egyesület megbizottja mérsékelt áron hűsítő italokkal és hideg ételekkel szolgál a sétáló közönségnek. (Étel- és ital-árjegyzék a pavillon belsejében van kifüggesztve.)

Rövidebb kirándulások a Kardos-utról.

(*Tettye, Demirkapu, Misina-csúcs.*)

a) A Kardos-ut első szakaszának felső részén kifüggesztett magyarázó tábla utasítása szerint keletnek haladva a kék jelzés után cserjés, itt-ott kopár, később fenyővel beültetett hegyoldalon tett $\frac{1}{2}$ órai séta után a *Demirkapuhoz* érünk (l. 1 a.)

b) Az ugyanezen útból kiágazó fehér-zöld jelzés fiatal ültetések és cserjések között a *Tettyére* vezet. (1,5 km.) A sziklák tetejéről meglepő szép kilátás van. Igen szép körséta

c) A Kardos-ut második szakaszán is végigmenve, az 534 m. magas *Misina-csúcsot* érjük el, (1,3 km.) honnét igen szép kilátás van a városra s a Mecsekhegy láncozatára. A M. E. ide kilátótornyot épített.

Hosszabb kirándulások a Kardos-utról.

(*Lapisi vadászház, Remeterét, Orfú.*)

d) A Kardos-ut első szakaszának végén balra kanyarodva, pár lépés után sárga jelzésre találunk, mely mintegy 300 lépés után elhagyva a kocsit, a manduláson át az erdőbe vezet. Fiatal, ritkás erdőben érjük el a 3,3 km. távolra fekvő *lapisi vadászházat*, mely mellett

a Zengőt kivéve Mecsekünk legmagasabb csúcsa, a 612 m. magas Tubesz emelkedik.

e) A Misina-csúcstól (l. 2. c) jó karban tartott 2 km. hosszú úton jutunk a második és harmadik csúcsra, az u. n. *Tubeszre*, hol a M. E. által tervezett kilátótoronyból egész hegyvidékünk szép látképe fog föltárulni. A Tubesz-csúcsról a vágáson lassu ereszkedéssel vezet le egy $\frac{3}{4}$ km-nyi ut a lapisi vadászházhoz, honnét a 2 d. alatt említett sárga jelzésű úton térhetünk vissza a városba. A vadászház háta mögött ráakadunk az 1 f. alatt említett kék-fehér jelzésű útra, mely a kozári vadászlakhoz vezet.

f) A lapisi vadászháztól nyugoti irányban piros jelzés vezet az erdőn át a *Remeterétre*, mely nevét egy közel 200 évvel ott remetéskedő Pálos szerzetesről nyerte. Az erdők által körülvevett tisztás a közeli falvak lakóinak kedvencz kiránduló helye.

Teknővájó czigányok tanyáznak itt földbeásott s elfödött veremszerű lakásokban. Jó, csendes nép, mely készítményeit a pécsi hetivásárokon értékesíti.

g) A Remeterétről déli irányban 12 km.-re találjuk *Szentkiút* községet. Jelzés: fehér keretben vörös szín. (Lásd 6. c. sz. a.)

h) A Remeterétről gyönyörű erdei sétaút (jelzése vörös) vezet az innét 4 kmnyire fekvő *Orfüre*, mely falucska szép képet képez az erdőség keretében. A Remeteréttől pár száz lépésre a fenti útból jobbra kiágazó és fehér színnel jelölt úton a *Büdöskúthoz* jutunk. (Nem azonos az 1. g) alatt említettel.) Orfünél az erdőből kiérve mély szakadékot találunk, hol óriási sziklatömbök hevernek festői összevisszaságban. Orfű mellett láthatók a hajdani plébánia-templom romjai, mely már 1721-ben is omlatag volt, de tornya csak 1808-ban pusztult el. A romok mellett bővizű forrás fakad.

i) Ugyanonnét a vörös keretes tehér jelzés után a Vöröshegyen át is eljutunk Orfüre (L. 3. a. alatt.)

3. Kirándulások Orfűről.

(*Remeterét, Jakabhegy, Vágot, Bános, Abaliget.*)

a) A fehér szín vörös keretben jelzés után délnek a Vöröshegyen át *Remeterétre* jutunk. (4·2 km.) Az út idősebb erdő árnyas lombjai alatt vezet a pázsitos nyiladékon át a tetőre, honnét szép kilátás van Sásdra és a közeli falvakra. A tetőről keleti irányban érjük el a Remeterétet.

b) Ugyancsak déli irányban fehér keretes sárga szín után a *Jakabhegyre* mehetünk. (5·2 km.) Utunk Orfűtől kiindulva átmegy a sziklás Szuadó patakon s az erdőbe érve, két mély völgy közti gerinczen gyenge emelkedéssel visz a tetőre, egy nagy terjedelmű fenyves közé. Innét újra a Szuadó völgyébe, majd egy kapaszkodón fölmenve egy tisztásra érünk, honnét szép kilátás van Pellérdre s a környező síkságra. A tisztásról árnyékos nyiladékon át érjük el a jakabhegyi vadászlakot.

c) Ha az Orfűtől Remeterétre vezető vörös színnel jelölt uton a Fáskerthez érünk, akkor innét 2 km-re éjszaki irányban egy kék keretes fehér színnel jelölt tágas és árnyékos utra találunk, mely újabb 4·2 km. után *Vágotra* vezet, honnét gyönyörű kilátásunk van Mánfára és a regényes mántai országutra. Vágottól ugyanezen jelzés szép erdőn át *Bánosra* visz. (2·5 km.)

d) Orfűtől a fehér keretes kék szín után, Vágot mellőzésével egyenesen is *Bánosra* mehetünk. Fiatalerdő árnyas fái alatt érünk a Lori völgybe s azon át a szép fekvésű Bánosra. (6 km.)

e) Orfűtől északra fekszik *Rákos* község, melynek határában egy *időszaki forrás* az u. n. *Sárkánykut* van, a határoló rétek szintjétől mintegy 20 m. magasságban. Nyílását a hegyoldalban találjuk s valószínűleg valamely földalatti közlekedő csőnek képezi egyik ágát.

Rendesen nem folyik belőle víz, néha azonban pár órán keresztül bőségesen önti azt. Valószínűleg valamely földalatti víztartóval képez közlekedő csövet, mely víztartó, ha a kívánt magasságig megtelik, ez esetben vizét a rákosi időszaki forrás száján önti ki. Valószínűvé teszi e föltevést azon körülmény, hogy a Mecsek északi lejtője telve van 30—40 m. átmérőjű s ugyanily mélységű, tölcésralaku bemélyedésekkel, melyek az esős időszak tartama alatt s záporok alkalmával tömérdek mennyi-

ségü vizet nyelnek el. Ép ugy roppant vízmennyiség ömlik az anyaföldre a völgyek fenekén található számos tágszáju üregeken át is. Az időszaki forrás kiömlései semmi összefüggésben nincsenek az időjárás száraz vagy nedves voltával; néha a legszárazabb időjárásban nagy zugással önti vizét, máskor a legesősebb időben sem csorog. A nép azon mesét fűzi e forráshoz, hogy üregében egy sárkány tanyáz, s ha helyén megmozdul, akkor a vizet testével az üregből kiszorítja.

f) Orfűről fehér keretes zöld szinnel jelölt erdei uton Abaligetre érünk (Lásd 4. b.)

4. Abaliget.

A Budapest-pécsi vasut állomása, 750 lakossal. Vendéglőjében szobát és olcsó ellátást találunk.

Mint plébánia már 1232-ben a pápai adóívekben fel van említve, de Pesty Frigyes szerint annak multjáról az okmányok föltűnően hallgatnak.

a) A vasuton utazó részére közöljük a mostani menetrendet. Pécsről indul 8³⁰, 11³⁰ nappal és 11¹⁰ éjjel; érkezés Abaligetre 9²⁰, 12¹⁵ és éjjeli 1⁰⁵ órakor. Indulás vissza Pécsre: 3⁵⁵ órakor reggel, 3¹⁵ és 6⁵⁵ órakor délután; érkezés Pécsre 5¹⁵ reggel, 4³⁰ d. u. és 7¹⁵ este. *Felzés a falu és állomás között fekete és vörös színekkel.*

b) Az Orfűről ide vezető 4 km. hosszú, fehér keretes zöld szinnel jelölt ut kezdetben pár száz lépés távolig a községi legelőn vezet keresztül, majd fiatal vágás területen áthaladva (honnét igen szép kilátás van a vidékre) árnyas erdőbe kanyarodik. Mintegy $\frac{3}{4}$ órai erdei séta után kiérünk az Abaligettől délre fekvő s a cseppkőbarlangot magában toglaló hegy tetejére, honnét a község szép látképére s környékére van festői kilátás. — (A Pécs-orfűi utszakaszt l. 2 d. e. f. h. alatt.)

c) Egy más utvonal Magyar-Ürögön át vezet Abaligetre s vörös-kék színekkel van jelölve. Ez utvonal leírását l. 5. a. b. c. alatt.

A barlang a falutól délre alig egy kilometynyire fekszik, s hála Chalupni János volt — és Biró Imre jelenlegi abaligeti plébánosok érdeklődésének és áldozatkészségének, ma már teljesen és kényelmesen járható. A 1^{1/2} m. magas s vasrácozattal elzárt barlangbejáratból kristálytiszta viz hajjai csörgedeznek. A barlang egész hossza mintegy 500 m.

Érdekesebb képződmények a korona, függőhid, pisai torony, Mária-szobor, dom, tabernaculum, kákvária, szószék, függöny, sírkő, könyvtár stb. Az ugynevezett nagy dómban emberkéz által rakott fal maradványai s lépcsők láthatók, mik amellet szólnak, hogy itt valaha bejárat volt. A barlang végén van a pokol torka s ezen át jutunk a tóhoz, egy pár négyszög méter területű viztükörhöz, melybe a tető sziklakérge leereszkedvén, elzárja a továbbhatolást, pedig valószínű, hogy a tón túl még folytatódik a barlang s tán, hogy éppen ott van annak cseppkövekben gazdag része, miután az első részből azok nagyrészt széthordattak. Épen e körülmény okozza azt, hogy nem a cseppkőképződmények képezik a barlang vonzóerejét, hanem a geologus előtt legérdekesebbek az évezredek óta dolgozó víz mesterművei, a vizmosás által csiszolt különféle mészkőalakzatok, minők a lovag, a bárd stb.

Régészeti tekintetben a barlang Wosinszky Mór által átkutatván, a tudós régész abban az ősember ottlétének nyomaira bukkant.

A barlang bejáratától nyugotra eső legelőnek lejtőjén római temetkezési halmok (tumulusok) láthatók, melyekből az 1889. márczius 19—22-én rendezett ásatások alkalmával több urna emeltetett ki néhány bronzmaradvánnyal (karperecz, melltű stb.) együtt.

(A barlangról először 1768-ban történik a plébánia történetében említés, mikor egy Mattenheim József nevű bátor molnár több társával nyakig vízben gázolva hatolt be annak egy részéig. 1819-ben Kölesy Vince ispán a barlangban emberi s állati csontvázakat talált s ugyanő a barlangot a „Tudományos gyűjtemények“ 1820. évfolyamában le is írta. A harminczas években a nyílást egy főur bővítette, hogy a barlang hozzáférhetőbb legyen, de épen ez volt a barlang szépségének megromtója, miután a barlang fe ügyelet nélkül állván, a látogatók a cseppkőképződményeket barbár módon megrongálták és elhordották.

A barlangba szolgáló belépőjegyek a tanitónál válthatók. Belépőjegy személyenként 30 kr., egy lámpa 10 kr., magneziumsodrony méterje 20 kr.; a vezetőnek egyszeri kalauzolásért bárhány személynél 50 kr. jár.

5. A Jakabhegy.

a) Ha a várost nyugoti irányban a Makár-utcán elhagyjuk, mindjárt a város végén rátalálunk a vörös-kék jelzésű utra, mely a szőlők közt kanyarogva, a Makárhegy* gerinczét átlépi s mindig szőlők közt a regényes ürögghi völgybe vezet. A völgyet keresztülszelve s az ottlévő malmot jobbkezéfelől hagyva, a temető mellett Magyar-Ürög községbe érünk.

Magyar-Ürög 444 lakóssal. A faluról Iugh névvel már 1225-ben tétetik említés (Fejér IV. 2. 260). Hajdan a Pálosoké és a pécsi püspöké volt. A törökök kiűzése után a jezsuiták kapták azt, kik az akkor romban heverő templomot, hol egykor a falu is feküdt, újra felépítették. Előbb András apostol temploma a Nagyasszony tiszteletére lőn felszentelve, innen a hiedelem, hogy azt Szt. István király építette volna.

b) A falu felső részén, a hidon túl, mintegy száz lépés után, nyugotnak a hegy felé kanyarodva, a vöröskéken kívül még fehér jelzést is találunk, melyek egy erdei uton vezetnek bennünket a Jakabhegy oldalára. Rövid távolság után szétágazik a két jelzés s míg a fehér szín a legrövidebb uton kalauzol a csúcsra, addig a vörös-kék szín az erdő árnyas fáinak között Abaligetre vezet. A fehér színnel jelölt út jó része fiatal rezulán vezetvén keresztül, nem nyújt teljes árnyékot a kirándulónak s azért ajánlatosabb az Abaliget felé vezető kék-vörös jelzésű utat követni (utunkban egy forrást találunk) mindaddig, míg a Szentkutról Jakabhegyre vezető utra (jelzése: sárga szín vörös keretben) jutunk, mely az előbbit átmetszi. Innét túl letérünk a vörös-kék jelzésről s balra térve a sárga színen mindig szép erdei uton érjük el a hegytetőt.

c) Legjobban cselekszik azonban a kiránduló, ha Magyar-Ürögön egészen keresztülmegy, míg a falu északi részén egy mély szakadékban csörgedező patakhoz jut, mely a szép léger völgyön, folyton erdők között, regényes uton vezet a vöröskék jelzésű uton fekvő forrásig, (szörnyeai kut) honnét jobbra térve, az előbb említett vö-

* Makár János huszárezredes volt az első, ki Pécs ostrománál (1686. okt. 14-én) derék katonáival a falakat áttörvén, a városba hatolt s onnét a törököt kiűzte. Hősiességeért egy házat, a pasamalmot és a Makárhegyt nyerte.

rös-kék és később vörös keretes sarga jelzés után jut a csucson épült vadászlakhoz, hol mérsékelt áron ellátást, sőt éjjeli szállást is kap a kiránduló. Az ételeknek és italoknak a M. E. által helybenhagyott árjegyzéke a vadászlakban van kifüggesztve. Tömeges kirándulásnál az ellátás előre megrendelendő, a mi legkényelmesebben úgy történik, ha a hetivásár napjain a várostemplom előtt árusító jakabhegyi czigányok útján egy levelet küldünk az erdőőrnek.

A Jakabhegy nevezetességét képezik az ott található romok, melyek a Pálosok hajdani kolostorának maradványai. A romok között jóvizü kut van

A Pál remetéről nevezett Pálosoknak, az egyedüli magyar szerzetnek törzsmonostorát Bertalan pécsi püspök 1225 körül alapította. A monostor birtokai Ürögben és Patacon voltak, miért is ezen nevek alatt is előfordul. Törzsmonostorukat alig egy század mulva elhagyták a Pálosok és Patacsra mentek lakni, bár a hegyi monostort is fenntartották, mint ezt történelmi nyomok 1539-ig kimutatják. A török hódoltság alatt a monostor elpusztult s a törökök kiűzetése után Jakabhegy a püspöknek jutott, bár a Pálosok mindent elkövettek annak visszaszerzésére. 1745-ben Fonyó Sándor kanonok teljesen helyreállíttatta a templomot s a monostorba összegyűjtötte az elszórva élő remetéket; később papi fejezetétül szolgált. II. József eltörölvén a szerzetesrendeket, a kolostor is pusztulásnak indult és 1818-ban — nehogy az erdei rablóknak menedéket nyújtson — az épület teteje leszedetvén, a falak az idő viszonyosságainak adtak át.

Azon térség, melyen a kolostorromok és vadászlak allanak, egy 3 km. hosszú s némely helyen több méter magas sánczczal van körülvéve, melynek régészeti fölülvizsgálását a M. E. most ezközölte. Ha e könyv megjelenéseig a munkálatok befejeztetnek, akkor az eredmény a függelékben lesz közölve.

A vadászháztól délnyugotnak néhány száz lépésre áll a pécsi káptalan által a M. E. kérelmére 1892-ben épített *kilátótorony*, (kulcsa az erdészlakban átvehető) honnét a közelebbi vidék és szomszédos megyék szép látképén kívül, kedvező időben a zalai hegyek (Badacsony, Gulács) csúcsai is kivehetőek.

A toronytól délre találjuk a *Zsongorkő* nevü sziklapot, egy a déli meredélyből merészen kiugró szirtfal lapos fölületét, melyet a M. E. vaskorlással övezett, s melynek fonséges panorámájában 30-nál több falunak

templomtornyát láthatjuk fényleni. Közvetlen a szirt alatt Kővágó-Szóllós csinos falu s az erdővel borított hullámos hegyoldalak képezik az előtért, a távolban pedig a Dráva ezüst szalagja mögött elhuzódó hegyek kékbejátszó körvonalai zárják el a kilátást.

A Zsongorkőhöz vezető lejártnál van a *Remetelak*, a természettől egy sziklába vájt odú festői képe, magas bükkfák által beárnyékolva.

Kirándulások a Jakabhegyről.

(*Hetvehely, Abaliget, Szentkut.*)

A már említett utakon kívül több irányban is vezetnek a M. E. által kijelölt utak. (Szinmagyarázó tábla a vadászházban.) Így

d) a kék jelzés után eljuthatunk a 9.2 km. távolságra eső *hetvehelyi* vasúti állomásra. Az út egy darabig szálerdőben vezet, majd a hegyoldalon leereszkedve (igen szép kilátás) mintegy 5 km. hosszú szép völgyi úton jutunk célunkhoz.

Hetvehely község 514 lakóssal, r. k. plébániával, a budapest-pécsi vasút fölteteles megállóhelye (gyorsvonal nem áll meg.)

Vonat indul Pécsről 11³¹ d. e. és 11⁴⁰ éjjel, érkezik Hetvehelyre 12¹¹ délben és 12¹¹ éjjel; vissza Pécsre indul 4⁰⁵ reggel és 3¹⁰ d. u., Pécsre érkezik 5¹² reggel és 4²⁰ d. u.

e) A kék vörös jelzés *Abaligetre* vezet. Az út nyugati irányban indul ki, s közel 1 km-nyi távolig a Hetvehely felé vezető úttal együtt tart, honnét északra tér el. Előbb szép szálerdőn, majd egy új vágáson átmenve ismét szálerdőben elég meredek ereszkedővel érjük el az u. n. Vásárutat, hol a Magyar-Ürögből a Jakabhegy alatt vezető piros-kék jelzésre újra rátalálunk; az ut innét egyenes vágás mellett vezet, miközben nyugaton fenyves erdő kíséri. Athaladva a hegy lejtőjén emelkedő apró halmokat, mintegy 3 km-nyi út után kijutunk az Abaliget fölötti magaslatokra (igen szép kilátás), hol nyugotnak fordulva meredek ereszkedőn érjük el a rétséget s azon át a községet. Az egész út hossza a vadászháztól Abaligetig 6.7 km. s innét a vasúti állomásig 4.1 km. (Vasúti menetrend 4 a. alatt.)

f) A vadászháztól délkeletre vörös keretes sárga jelzés után *Szentkútra* érünk. (I. o. a. alatt.)

6. Szentkút.

E helyre a legrövidebb út a Makár-hegyen át vezet. A mint az Abaliget felé vezető vörös-kék jelzésen, (lásd 5 a. alatt) a Makár északi oldalán, a m.-üröghi rétséghez érünk, elhagyjuk az eddigi utat s piros keretes sárga jelzés mellett a rét keleti oldalán egyenesen észak felé megyünk. Mintegy 1 km. távolságban a rét véget ér s jelzésünk a völgy nyugoti oldalára tér, hol a szőlőházak s gyümölcsösök között tett $\frac{1}{2}$ km. séta után a keleti oldalon elvezető kocsiutra visszatérve, újabb $\frac{1}{2}$ km. úttal *Szentkútra* érünk.

Szentkút keletkezési ideje a 17-ik század végére esik. Radonay püspök szokott ide visszavonulni, Somogyi Zsigmond pálossal, ki káplánja volt. Később a pálosoknak adta e helyet, kik ide templomot s kislakházat építettek. Mindig lakott is e helyen pár ájtatos szerzetes, kik közül Török Antal valóságos remete életet élván, róla neveztetett a Vörös és Lapsi hegy közötti térség Remeterétnek. A Pálosok és pécsi káptalan közt a birtok kérdésére nézve felmerült per 1775-ben a pálosok győzelmével ért véget.

Szentkút egy mély völgyben elrejtett kised község, melyet éjszokról a Vörös-hegy meredek gerincze, nyugotról pedig egy magas bükkerdő véd a szelek és viharok ellen, miért mint klimatikus gyógyhelyet lehetne értékesíteni, ha ugyan találkoznék vállalkozó, ki az évenként *Gleichenberg* helyett közel és távolról ide zarándoló s üdülni vágyó közönség érdekeit kielégíteni akarná.

Fürdő e helyütt nincs s azért a nyaraló-vendégek rendszeren maguk szoktak egy egy fürdőka'libát összeütni. A pompás nyaralók helyett megalégesznek a földműves nép egyszerű, de tiszta szobáival, fürdőzene helyett az erdő madarai zengnek édes-bus dalokat, fürdőorvos helyett ott a bükkösök ozonnal telt hűvös levegője s a jární alig tudó beteg kur-taksza nélkül is egészségesen hagyja el ezen — a hőségben is hűvös — kis édent.

A falu alsó részén, a hegyoldalon álló házakkal szemközti erdőszélben, alig pár méterrel a völgyfenék fölött, fák árnyában, asztalok s padok vannak a földbe erősítve. Ez képezi Szentkút központját, a kisreglők mulatóhelyét, s a turista kiindulási pontját.

Kirándulások Szentkútról.

(*Jakabhegy, Szuadó, Remeteret, Vöröshegy, M.-Ürög.*)

a) A padoktól nyugoti irányban indulva, vörös keretben sárga jelzésre találunk, mely a *Jakabhegyre* vezet. (4·7 km.)

Utunk szép erdők között alig érezhetően visz egy hegy gerinczére, honnét szelid lejtővel ereszkedik a tulsó völgyfenékre. Elhaladva egy kis forrás mellett, szelid lejtővel érjük el a tulsó hegyoldalt s a Vöröshegy alatti szakadékon át sűrű rezulába jutunk, mely később a patcasi mezőnél ér véget. Ez a tisztás hegygerinczet képez a Jakabhegy és Vöröshegy között. Innét pár lépésre találjuk az Ábaliget felé vezető kék és vörös szinekkel jelölt utat, mely a szentkút-jakabhegyivel nyugoti irányban rövid ideig együtt halad. Az utunkban található megjelölt forrás mellett déli irányban kissé emelkedő szép erdei fason negyedóra alatt érjük el a vadászlakot.

b) Azok, kik Szentkúton nyaralnak, ne mulasztásnak el ezen uton az ugynevezett *Szuadót* is egyszer meglátogatni. Ha az előbbi uton elérjük a Magyar-Ürögh felől jövő utat, akkor a Jakabhegy és Vöröshegy közti nyeregről északnyugatnak fordulva, ki nem jelölt uton érjük el a szép szuadói völgyet. A gerincztől mintegy 600 lépésnyire az ut mellett kitünő vizü kised forrás van, melynek neve *Éltetőkut*. Kissé alább szép rétság s nyugotra a hegygerinczen fiatal fenyves terül el.

c) A szentkúti padoktól a fehér keretes vörös jelzésü erdei ut észak felé a *Remeteretre* vezet (2 km.). A Vöröshegy tövénél keletre fordulva, a község felső végénél találjuk a szentkútnak nevezett forrást, melyre két óriás hársfa terebélyes koronája vet védő árnyékot, s mely az egész községet üde friss vízzel látja el. — Utunk ismét keletre fordulva a hegyoldalra vezet, melyen

egy kanyarodással érjük el a kuttól 1 km. távol fekvő s Remeterétnek nevezett üde pázsitot, melyet szép erdő vesz keretként körül.

d) A Remeterétről éjszakra vörös jelzés után 4·2 km. uttal Orfüre, kelet-észak felé pedig a lapisi vadászházhoz jutunk. (Lásd 2. f. h.)

e) A Remeterét délnyugoti sarkától vörös keretes fehér jelzés vezet a Vöröshegyen át Orfüre. (Lásd 3. a. alatt.) Ezen jelzésen haladva elérjük a *Vöröshegy* csúcsát, honnét remek kilátás nyílik a déli részekre és a Jakabhegy völgyeleteire. Az említett csúcsra azonban, a Remeterét kizárásával rövidebben is eljuthatunk, ha a forrás előtt utunkba szakadó ki nem jelölt úton egyenesen északnak tartunk.

f) A padoktól déli irányban kocsit (nincs jelölve) vezet *Magyar-Uröglöc* (1·5 km.). Ha azonban nem hagyjuk el az erdőt, hanem az erdő széle előtt nyugotra kanyarodó gyalogúton (nincs jelölve) megyünk tovább, akkor az alacsony hegygerinczet átlépve a szép *Éger-völgybe* érünk, hol a vizesékes patak partjain még őszszel is dús virágtenyészetre találunk.

Szentkut mint látjuk, nem csak az üdülést keresőknek szolgáló klimatikus gyógyhely, hanem kisebb és nagyobb kirándulásaival a magát edzeni akaró turista részére is fontos kiinduló pontot képez.

7. A bányatelepek.

Az Agoston-utcza keleti végén balra kanyarodva a bányatelepi utczába jutunk, honnét a Havi Boldogasszony és Bertalanhegyek alatt elvonuló 2 $\frac{1}{2}$ km. kocsit vezet az András aknához. Ha a hegyeken át gyalog akarunk idejutni, akkor az 1 b. alatt irt utvonalat követve, a Tettyén keresztül a Bertalankápolnához megyünk, honnét az előbb említett kocsitra lehet leereszkedni. Egy harmadik utvonat a szt. János kut mellett, szőlők közt vezet a pécsi bányatelepekre.

Kerthelyiséggel ellátott két vendéglője közül különösen az »ezeréves gesztenyefához« czimzett, a pécsieknek egyik legkedveltebb nyári kiránduló helye.

Maga a bányatelepi völgy a legkellemesebb kiránduló helyek egyike. Szép erdői és a szelid gesztenyések dús lombjai védenek a hőség ellen, jó sétaúttjai s kellemes pihenőhelyei pedig csalogatnak azok fölkeresésére. És emellett rendkívül tanulságos is az ide való kirándulás, mert a bányai élet tanulmányozására itt bő alkalma nyílik a turistának. Lenn a bányák mélyében a szénfejtést és annak a napvilágra hozását, fenn a szén osztályozását, a széntéglá és kocsz készítését mutatják meg az érdeklődőknek. Gépgyári berendezése, a szellőztető készülék és gépházak mind alkalmasak arra, hogy az idegenben fölkeltsék a vágyat azok megtekintésére.

A pécsi szénbányákon kívül még Szabolcs, Somogy és Vasason is nagy telepek vannak, melyek kocsin könnyen hozzáférhetők. Somogy és Vasas közt egy drótpályán szállítják a szenet, Somogyból Szabolcsra pedig lóvonatu vasut viszi azt, a hegy alatt elvezető alagúton keresztül.

A bányatelepek ismertetése a 93-ik lapon.

Kirándulások a bányatelepről.

(*Kozári vadászház, Melegmány, Zobák, Brunnstube.*)

a) Az ezeréves gesztenyefától északi irányban kiindulva, a gesztenyeerdőben követjük a fehér-zöld jelzést, mely egy mély uton át vezet a tölgyerdőbe s mintegy 3 km-nyi ut után a *kozári vadászházhoz*. A kozári vadászháztól délnyugatnak vezet az 1 f. alatt említett kék-fehér jelzés.

b) A vadászházon túl követve az előbbi jelzést, eleinte szép erdőben, később letarolt hegyoldalon érjük el a völgyben fekvő *melegmányi forrást* (2 km.)

c) A vadászháztól keleti irányban erdőkön át, zöld keretben sárga jelzés után, *Zobákig* mehetünk. (9. km.) Utunk, átmetszván a mánfai országutat, a tulsó erdőbe fordul s mintegy 3 km. távolságban északra kanyarodva, a budafai szép kőbányákhoz vezet. A kiránduló azonban, a ki Zobákra akar jutni, ne térjen le a bányákhoz, ha-

nem folytassa útját tovább a jelzésen, mely keleti irányban egy jól járt gyalogúton 1,7 km. távolságra még erdőben vezet. Innét túl szántóföldek s ismét erdőkön át 2,2 km-nyire a Köveshegy északnyugoti oldalához jutunk, mely előfokát képezi a Hármashegynek, hol az erdőből kilépőt a legszebb panorámák egyike lepi meg. Innét már megláthatni Zobákot, melyet 2 km-nyi réti úton érünk el s ezzel bejutottunk baranyai kis Svajczunkba, melynek ismertetését 8. sz. a. közöljük.

d) Az ezeréves gesztenyefától keleti irányban fehér jelzés vezet a *regi vízvezeték víztartányához (Brunnstube)* s onnét a kozári vadászházhoz. Gyönyörű erdei séta. (4 km.)

Az I-ső cs. és kir. szab. dunagőzhajózási társaság bányászata.

Ez iparág alapjául szolgáló szénlerakodás értéke már a jelen század első évtizedeiben felismertetett, miután a szőlőbirtokosok a telkeik alatt levő szenet már akkor kezdték — természetesen igen csekély mennyiségben és a legkezdetlegesebb módon — kiszedni és a környék kovácsainak eladni.

E körülmény által a fennemlített társulat, mely 1830-ban történt alapittatása után gyorsan fejlődvén, csakhamar a monarchia legnagyobb szénfogyasztói közé tartozott, figyelmessé lett e szénmedenczéére.

A termék jóságáról kísérletek által meggyőződve, a társulat annak nagyban való kiaknázását tűzte céljául. Így 1852-ben megkezdte a jelenlegi Pécs-Bányatelep környékén levő földterületek megvásárlását, hol is 1853-ban András nevű első szállító aknáját mélyíté. A szén-szükséglet nagyobbodásával lépést tartva, gyarapodott a társulat által újabb üzemek megnyitása céljából megvett, részben bérbevett szénterület nagysága.

Jelenleg az egész szénterület, mely Bányatelepnél kezdődik és mint összefüggő egész, 135 km. hosszban Pécs, Szabolcs, Somogy és Vasas községeken húzódik keresztül, a társulat kezében van; még pedig legnagyobb részt mint tulajdon.

Bányabirtokilag a terület 35 egyszerű vájnamértékből, 184 kettős vájnamértékből és 90 határközből áll. A lefoglalt szénterület nagysága 20,329103 m², melyből 15,507574 m² a társulat tulajdona.

Üzemvezetés tekintetéből az egész 3 részre, úgynevezett bányakerületekre oszlik, melyek nyugotról keletre következőleg sorakoznak: pécsi, szabolcsi, vasasi bányakerület. Ezek ismét következő szállító aknákkal birnak:

Pécsi bányakerület: András-, Schroll-, Cassian-akna.

Szabolcsi bányakerület: Ferencz József, Zsigmond-, György-akna.

Vasasi bányakerület: Thommen-, II-ik számú és III-ik számú akna.

Az első két bányakerület 1854, illetőleg 1873 óta az 5·9 km. hosszú üszögh-bányái és a 7·5 km. hosszú üszögh-szabolcsi rendes vágányu vasutak által a mohács-pécs-barcsi vasuttal és így az egész magyar vasut- és folyam-hálózattal összeköttetésben áll. A vasuti bányakerület szene a később említendő kötélpályán a szabolcsi pályaudvarra hozatik.

Földtani viszonyok. A szénrétegeket magában foglaló pécsi hegység, Pécstől keletre fekvő Helesfa és Cserdi községek vidékéről K. É. K. irányban, Nádasd és Hidasd felé, körülbelül 38 km. hosszban terül el. Földtani alkataiban következő képződmények vesznek részt: Alluvium, Diluvium, Tertiár, Kréta, Jura, Triasz, Dyas.

Bennünket jelen esetben csak a Jurának legalsó tagja, a szénrétegeket magában foglaló alsó Liasz érdekel.

Ez egymással váltakozó homokkő-, agyagpala-, márgapala-, szén- és alárendelten előforduló vasércz-rétegekből áll.

Keleti részében, Vasasnál gyakoriak az eruptio átörések, melyek anyaga némelykor az üledékes rétegek közé ékelődve, azokkal párhuzamos rétegeket alkot.

E rétegsorozat 800 m. átlagos vastagság mellett 100-nál több szénréteget tartalmaz, melyek vastagsága néhány cm. és 13 m. között ingadozik. Közülök 25—30 lefejtendő és ezek átlagos vastagsága 0·9—1·0 m. re tehető.

A főcsapás délnyugat-északkeleti. A két végponton

t. i. Bányatelepnél és Vasason a csapás iránya majdnem derékszög alatt elkanyarodik, úgy hogy a szénrétegek alaprajza S betűt képez. Dőlésük dél, illetőleg délkeleti $40-45^{\circ}$ között változik.

Érdekes azon körülmény, hogy az alsó Liasz csakis Vasas környékén van teljesen kifejlődve; Bányatelep vidékén a képződmény fedőrése harmadkor előtti időben elmosatott.

Agyagpala rétegeiben számos kövült állat- és növénymaradvány fordul elő.

Mint különös jelenség említésre méltó a különben csak ritka helyen előforduló gömböszén, mely az egyes szénrétegek anyagába beágyazott széngömbökből áll.

A szén minősége. A minőség megítélésénél a hamu-, kén-, viz-, koks- és bitumentartalom mérvadó.

Szenünk hamutartalma igen tág határok — $6-25\%$ — között ingadozik és általában a középtisztaságú fajok közé tartozik. Kéntartalma $1-4\%$ -ra tehető. Víz tartalma $1-3\%$ között ingadozik, mi a többi hazai, sőt külföldi szénfaj víztartalmával szemben, igen kicsinynek mondható. Miután a szén adta melegség egy része a benne levő víz elpárologtatására köttetik le, természetes, hogy fűtőhatálya, víztartalmával fordított viszonyban áll.

A koksztartalom $81-89\%$ és a bitumentartalom, mely nyugatról-keletre egyenletesen növekszik, $11-19\%$ -ra tehető. Ha tekintetbe vesszük, hogy a legjobb angol cardiff szén 88.5% kokszt ad, állithatni, hogy szenünk szénenyben igen dús.

A bitumentartalom nagysága szoros összefüggésben áll a szénrészecskék kokszolásra való hajlandóságával, mint ezt a pécsi szén nyugatról kelet felé nagyobbodó kokszolhatósága mutatja.

A szén teoretikus fűtőképesége $5392-8514$ caloria között ingadozik; 18 próba átlagából 7179 calloria.

Összehasonlítás kedvéért néhány más szénfaj calorikus értéke is ide iktattatik:

S z é n f a j	Teoretikus fűtőképesség calloriákban		
	leg- kisebb	leg- nagyobb	közép
a) Külföldi:			
kladnoi (cseh) kőszén	4877	5270	5038
ostrai (morva) kőszén	6626	7133	6930
b) Hazai:			
oraviczai kőszén			6309
petrozsényi kőszén			6270
salgótarjáni barnaszén	3501	4812	4426

Ezen adatok, valamint a véghezvitt próba-fűtések bizonyítják, hogy a pécsi szén a legtöbb bel- és külföldi szénfajnál jobb.

A szén vegyalkatát, használhatóságát, tisztaságát stb. illető kérdések megoldására, egy a pécsi bányakerületben létesített laboratórium szolgál.

Megemlítendő e helyen, hogy a legutóbb lefolyt évben a szállított szén mennyisége 4.868,629·5 m. mázsára rugott.

Melléküzemágak. Természetes, hogy ily szénmennyiségek szállítása és kellő módon való feldolgozása a legkülönfélébb technikus segédeszközöket igényli. Ezek legérdekesebbjei a következőkben iratnak le.

Az üzemnek két legfontosabb és feltétlenül szükséges mellékága a szellőztetés és a vizemelés. Céljok a bánya levegőjét folyton megújítani, illetőleg a bányában összegyülekező vizet kiemelni.

A légcserét »szellőztető» eszközlik. Mindegyik bányakerület rendelkezik ilyenekkel. Legtöbbje 2000 m³ levegőt képes percenként szolgáltatni.

Vizemelésre szolgáló gépek közül kettő különösen említésre méltó; és pedig a pécsi bányakerület Schroll-aknáján álló »compound» gép és a vasasi kerület Thomen aknáján levő földalatti vizemelőgép, mely villamos-ság által tartatik üzemben.

A többi nevezetes melléküzemág bányakerületenként következőleg sorakozik.

Romok a Jakabhegyen. Krudy István fényképe után.

a 86. laphoz.

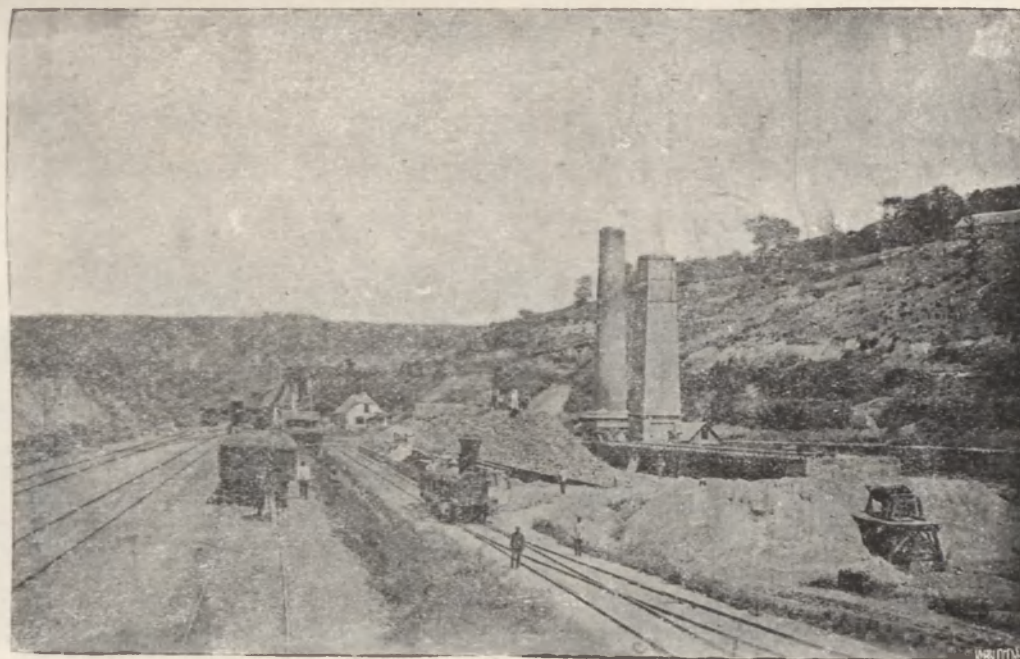
Kilátótorony a Jakabhegyen Kohárics János fényképe után. a 86. laphoz.

Remetelak a Jakabhegyen. Kiss József fényképe után.

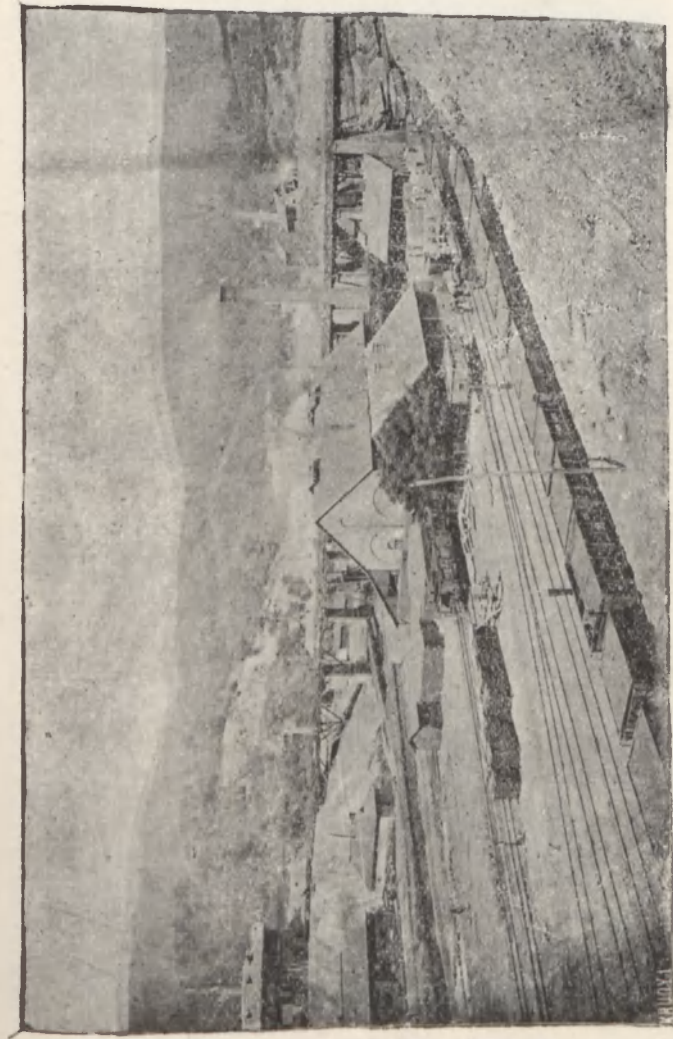

a 87 laphoz.

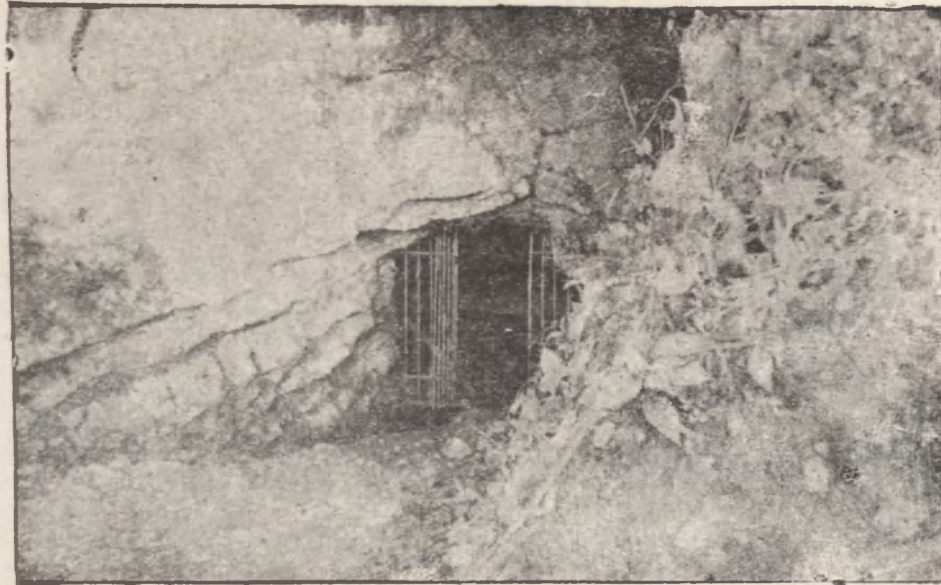
Részlet a szabolcsi bányából. Zecseny Károly fényképe után.

a 90. laphoz

Bányatelep. Zelesny Károly fényképe után.

a 90. laphoz.

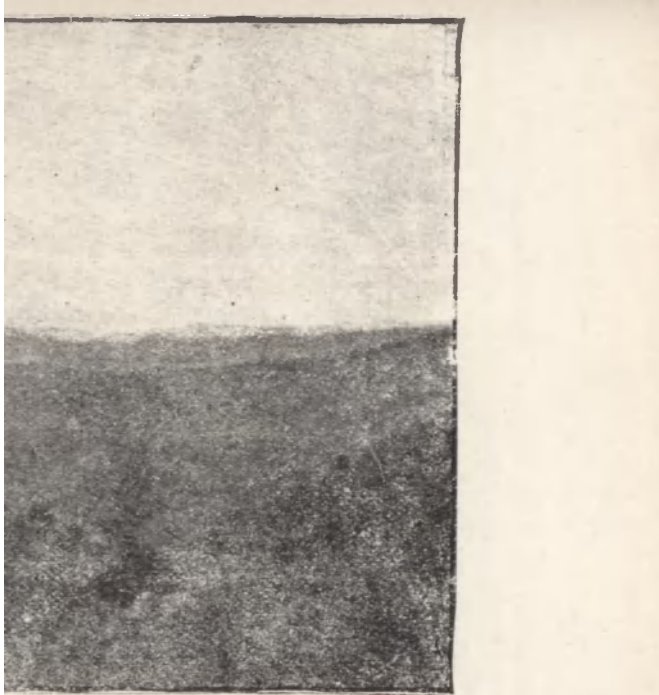

Abaligeti barlang bejárata. Mayer Károly fényképe után.

a 83. laphoz.

A mátyásvári romok látóképe Krudy István fényképe után.

a 102. laphoz.

Pécsi bányakerület. Sajtoltszéngyár. A másodrendű porszén feldolgozására való. E szénfaj ugyanis porrá őrölt szurokkal keverve, körülbelül 100° C-ra melegítették és ez állapotban nagy nyomás alatt téglákká sajtoltatik.

Kokszkemenczék. A legjobb minőségű porszén retortaszerű kemenczékbe töltetik és itt a levegő kizárásával 24—48 óráig marad. Ez idő alatt a szén a nagy hőségben kokszzá változik.

Szénelkülönítő. Az aknából jövő szén különböző nagyságu szemeknek egymástól való elkülönítésére és a köztük levő köves részek kiválogatására szolgál.

Szénmosó. A kokszoláshoz szükséges apró porszénben előforduló, kézzel el nem távolítható pala-(kő)-darabok erőművi uton való eltávolítására való.

Láncszállítás. A Schroll-akna szene a bányatelepi pályaudvarra egy 1778 m. hosszú vég nélküli láncz által szállítatik és pedig akkép, hogy a gép által mozgatott láncz egyik ága a megterhelt kocsikot el-, a másik ág az üreseket visszaszállítja.

Gépműhely. Az üzem szükségleteinek fedezésére való. Fém- és vasöntődével áll összeköttetésben. Természetes, hogy a szükséges segédgépekkel, u. m. furó-, gyalu-, vágógépekkel, gőzpöröllyel stb. el van látva.

Vízvezeték. A pécsi és szabolcsi telepet ivóvízzel látja el, mely egy 186 méter mélységben fekvő forrásból gép által emeltetik.

Szabolcsi bányakerület. Első sorban a *villamos világítás* említendő, mely a Ferencz József akna melletti kezelőtér és a szénelkülönítők megvilágítására szolgál. 6, 1000 normálgyertya fényű ivlámpából és 45, 16—20 gyertyafényű izzólámpából áll. Ezenkívül van a Ferencz József aknán 2 szénelkülönítő, kokszkemenczék és lánczszállítás. Egy lánczszállítás és szénelkülönítő pedig a pécsmánfai országot mellett fekvő György-aknán van.

Vasasi kerület. Mint különösen érdekes a Thommen-aknán levő *villamos erőátvitel* említendő, mely

1. egy szénelkülönítő és felhuzógép,

2. egy földalatti, perczenként 150 liter vizet 152·5 méter magasságra emelő triplex-szivattyu részére szolgál, azonkívül

3. 29 darab 16—20 normálgyertyafényű izzólámpát táplál árammal.

Szintén igen érdekes az ugyanazon aknát a III-as számú aknával összekötő és szénszállításra szolgáló 3250 m. hosszú *kötélpálya*. Nyoma 7 völgyet szel át, melyek némelyike felett a szállítókötel 100 m. magasságban fekszik. A kötelek felfogására szolgáló 40 állvány magassága 5—34 m. között ingadozik.

Gyarmatosítás. A bányakörnyékek helységeiből állandó munkásokat kellő számban kapni felette nehéz. A bevándorlott munkások részére pedig lakásokról kellett gondoskodni.

Jelenleg a pécsi és szabolcsi bányakerületben két fő- és az üzemhelyek közelében 12 kisebb telep létezik, melyek összesen 1200 lakást tartalmazó 351 házból állanak.

Élelmiszerárak. A telepen lakók élelmiszerekkel való ellátása céljából mindegyik telepen egy élelmiszerár létezik.

Igyház. A 4000 lelket számláló pécsi bányatelep részére a társulat 1861-ben róm. kath. plébániát alapított.

Iskolák. A fennálló 3 bányakerületben 4 iskola tartatik a társulat által fenn, melyek közül 3 közös és egy róm. kath. felekezeti iskola. Bennök 17 tanító és tanítónő működik. A jelen iskolai évben 1367 gyermek látogatja az iskolákat.

Népkönyvtár. A pécsi kerületben a munkások részére könyvtár alapított, mely jelenleg 2502 kötetet foglal magában.

Társláda. Ez a munkások nyugdíj- és betegsegélyző-intézete, mely egy nagy (a pécsi bányatelepen) és két kisebb kórházat tart fenn és mindegyik telepen egy orvost alkalmaz.

A baranyai Švajcz.

Létegyvidékünk azon területét, mely déli oldalról a Somogy és Pécsvárad közti vonal által, éjszokról pedig Kárász és Szászvár vonalaival van határolva, bizvást megyénk legszebb részének — kis Svajcznak — nevezhetjük.

Ízen — csak nagyobb kirándulásokra alkalmas — terület három oldalról közelíthető meg, u. m.: a Dombóvár-báttaszéki vasut Szalatnak és Szászvár állomásairól és Pécsről.

A Pécsről történő kirándulásoknak legtermészetesebb központja Zobák puszta, hova a következő utirányokon juthatunk: 1) a kozári vadászháztól a sárga színzöld keretben jelzésű uton (l. 7. c.); 2. kocsin a szabolcsmánfai országuton addig, hol a tennebbi út az országutat átmetszi s végre kocsin Hosszuhetényen keresztül egész Zobákig, illetőleg M.-Egregyig.

8. Az egregyi völgy.

Zobákról éjszaki irányban terjed a mintegy 9 km. hosszú regényes *egregyi völgy*, melyen át az egregyi malmokhoz és Egregy községbe érünk. A völgyet két oldalt szép hegyhátak zárják el, melyek zöld lombtakarójukkal és változatos színükkel kellemesen hatnak a ki-

rándulóra, mit még fokoz a völgyben kanyargó erős hegyipatak zúgó moraja is. A völgy keskeny fenekét, hol azt patak és országút nem foglalják el, buja gyepszőnyeg födi, melyen keresztül keskeny gyalogösvény kigyózik. Maga a völgy a legszebbek egyike s nagyon emlékezteti az utast Felső-Magyarország szelidebb völgyeire, csakhogy a fenyvesek helyét bükkök és tölgyek sűrűje foglalja el, honnét többször láthatjuk kibukkanni a karsu özet, amint kémelve pillant a vitzükör felé, vagy a hatalmas szarvast, ahogy ágbogas agancsát hátraszegve rohan át a sűrükön.

Zobákból kiindulva szépen vezetett szerpentinek kanyarognak a fák között, míg távolabb az összeszoruló völgy kanyarulatait követve, a szélesmedrű hegyipatak mormoló vizét vashidakon többször lépi át az út. A hegyoldalak erdői sűrű sátort képeznek az ut fölött, mely lassu ereszkedéssel vezet a völgyön alá. A völgy keleti oldalát többször szakítják meg a betorkolló völgyek bejáratai, melyek bepillantást engednek a bájos mellékvölgyek és sűrű rengetegek titokzatos mélyébe. A völgyben a kőbánya előtt (hol jóféle mészmárga követ fejtenek) mintegy 100 lépésre érdekes sziklaképződmény, az u. n. *barnakő* sötét rétegei látszanak a bükkök árnyában. Nem messze innét kezd a völgy tágulni, a hegyhátak visszahuzódnak s kilátást nyújtanak az Égregyen túl fel-tűnő síkságra s a távoli panoráma elvesző körvonalaira. Az egregyi völgy képezi nyugoti határát a püspöki erdő gyönyörű részleteinek, melyeket a következőkben egyenkint fölemlítünk.

Kirándulások az egregyi völgyből.

(*Szt.-László, Hidasí völgy, Pusztabánya, Hidasí hát, Singödör, Kövestető, Márévár.*)

Az egregyi völgybe több völgy szakad, melyeket mint kirándulásokra alkalmas sétautakat a következőkben ismertetünk:

a) Zobákról piros keretes kék jelzésű ut vezet *Szent-Lászlóra*. Ez ut Zobák éjszaki végéről keleti irányban a

hegyoldalra indul, majd letér azon völgybe, mely délre a szent-lászlói völgy sarkára vezet, honnan a községbe érünk (4 km.). Szép erdei séta. Szt.-I.ászló maga kirándulási központnak nem oly alkalmas ugyan, mint Zobák, mert éjszak felé meredek hegyet kell megmászni, de ellensúlyozza ezt a falu gyönyörű fekvése s a festői vidék, mely a szép természet valódi remeke.

b) Zobákról Egregy felé haladva, mintegy 2 km.-nyire a *hidasi völgy* torkollik a fővölgybe. A völgy kezdetben éjszakeleti irányu s alig 1 km. távolra az éjszaki oldalon találjuk az ugynevezett *Csurgó*-t, egy mészsirtet kisedet vízzel, melynek mésztartalma növeszti a sziklapadot. A völgy dúsvízü patakja a sziklás talaj lépcsőzetén zúgva rohan tova, kis vizeséseket képezve folyásában. Érdekes a völgyben az ugynevezett *ikerfa*, két különálló fa, melyek egy kinőtt ág közvetítésével egy óriás II betűt alkotnak. A völgy gypsos hegyes talajával s a két oldalt elzáró erdős hegyhátakkal a legszebbek egyike. A torkolattól mintegy 2,6 km.-nyire egy falkolat találunk, hol elhagyva a völgyet, a piros keretes sárga jelzés, mely eddigi utunkon is kísért, a jobb oldali hegyhátra vezet, hol egy tisztáson, melynek neve *Pusztabánya*, kis kunyhóra találunk. Innét 2,5 km.-nyire utunkat átmetesz az éjszak-déli irányu Szt.-I.ászló-Szászvári ut (jelzése sárga keretben zöld szín), melyen e helyek akármelyikére juthatunk. (Szt.-I.ászlóig 1,5 km., Szászvárig mintegy 10 km.) A vörös keretes sárga jelzésü ut azonban tovább megy s az O-Bánya és Rékás közötti hegygerinczen szép erdei uton vezet Nádasdra. (Az egész ut az egregyi völgytől Nádasdig 12 km.)

c) A hidasi völgytorkolattól $\frac{1}{2}$ km.-nyire éjszakra találjuk a piros színnel jelölt *hidasi háti* utat, mely mintegy 0,8 km-ig lassu emelkedéssel vezet egy völgy keleti oldalán, majd a völgy megszakadásával azt a hegyoldalon megkerüli s éjszakeleti irányt vesz. Folyton szép erdők között, csekély emelkedésekkel és lejtőkkel (miközben a 411 m. magas Spitzberget is érinti) éri el a singödri vörös keretes fekete jelzésü utat, melyet átmeteszve éjszaki irányban 1 km-re a márévári völgybe ereszkedik s a tulsó oldalon kiemelkedve az 508 m.

magas *Somostetőre* visz (az ut kezdetétől 6 km.), melyet előbb félkör alakban megkerül. A tető alatt mintegy 50 m-nyire egy rét közepén találjuk a kitünő vizű *somosi kutat*. A tetőről gyönyörű kilátás van, melynek megtekintése után 1.2 km. uton (előbbi jelzés) keleti irányban kijutunk a Szt.-László-Szászvári utra, melyről a tető megközelítése sokkal könnyebb.

d) A hidasi háti uttól $2\frac{1}{2}$ km-re a *Barnakővel* szemben a *Singödör* völgye szakad az egregyi völgybe. A singödri ut (jelzése: vörös keretben fekete szín) a Szerecsenhegy déli oldalán nyulik el. Kezdetben a szűk völgyet, melyen a jóvizű *Szederindás kut* vize csörgedezik, meredek és szakadékos partok övezik, melyek később erdős hegyhátakká duzzadnak. Ezen ut később átmettzi a hidasi háti vörös jelzésű utat, s a Schindelberg nevű hegy oldalán keletre tartva, kivezet a szt.-László-szászvári utra (5 km.). A völgy sziklás talaja nem teszi azt kellemes kiránduló helylyé, de a kit a bizarr sziklaképződmények érdekelnek, az ne sajnálja a fáradságot, mit azok megközelítése okoz.

e) A singödöri uttól éjszakra 1 km.-re az egregyi völgybe egy másik völgy szakad, melyet délről a Szerecsenhegy erős meredekségben végződő oldalai öveznek. A völgyben tett 1 km.-nyi ut után az ut kétfelé szakad, és a sárga keretű kék jelzés balra tartva, a Köveshegy déli oldalának vezet, hova hatalmas görbülettel ér s mindenütt a gerinczen vezetve, a *Kövestetőre* kalauzol. Innét a jelzés keleti irányban vezet a hegygerinczen, (balra letér a márévári feketével jelzett ut) s szép erdő arnyas fái alatt 4 km távolban éri el a vörös keretes fekete jelzést. (Lásd 8. d.)

f) A Zobákból — mint központból — rendezhető kirándulások legszebbike a következő: Menjünk az említett szép egregyi völgy északi torkolatánál fekvő kápolnamalomig, mely mellett a *márévári völgy* torkollik a fővölgybe. Itt jobbra (keletnek) belépünk a folyton szűkülő márévári völgybe (zöld szín vörös keretben) s mintegy $1\frac{1}{2}$ km.-nyi ut után jobbra kanyarodva, sűrű lombosító árnya alatt egy gyönyörű erdei ösvényen (fekete szín) elérjük a márévári kutat, melynek csörgedező vize

vezetett eddig is bennünket. A kut fölött mintegy 50 lépésnyire balfelől, jó ösvényre találunk, mely elég kényelmesen s kevés fáradsággal vezet föl a 354 m. magas hegytetőn épült várnak maradványaiban is megkapó romjaihoz, melyeket a sűrűben csak akkor láthatunk meg, mikor teljesen megközelítettük azokat. A romokat belül egy remek borostyántó levelei fogják át zöld koszoruként, s éjszaki oldalát kívülről szinte borostyán övezi, mely azonban — bár töve szinte karvastagságu, elvész a belső hatalmas törzse mellett. A romok közül, ahol az erdő sűrűje enged, gyönyörű kilátás van a környező hegyhátakra s azokon át a párában fürdő távoli síkságra.

A vár valószínűleg a 13-ik században épült. Bogár István, ki Károly királynak Herczeg bán elégedetlen gyermekei elleni harcaiban mint a királyné lovasa hasznos szolgálatot teljesített, 1316-ban nyerte adományképen Máré várát, mely akkor Tolnamegyében volt. (Zichy codex I. 159) Bogár István testvérével, ki Gunyának nevezetett, közösen bírta a várat. Később 1347-ben Gunya fiai: Dominik és István birtokrészüket Becsey Vesszősnek adták zálogba, de 1353 körül Becsey Vesszős zólyomi főispán nőül vevén Gunya István leányát Annust, Márévára s a hozzá tartozó birtokok újabb rendezés alá kerültek. A vár és fele birtok Gunya Istváné, a másik fele Becseyé lett. Később a birtok a Kisvárdai családé lett; a várat 1443-ban a török égette föl. (Hammer és Verancsics I. 236.)

Ila tovább haladunk déli irányban a márévári kút mellett elvezető feketével jelölt uton, akkor nemsokára kiérünk a sűrű erdő lombjai alól s fiatal cserjés közt balra kanyarodó 1 km. hosszú ösvényen elérjük a kövestetői gerinczet, honnét belátunk a szép *singödöri* völgybe. Itz utunkból visszatekintve, igen szép kilátás nyílik a zöld hegyhátakra s aombok közül kiemelkedő márévári romokra. A kövestetői gerinczen nyugotnak kanyarodva, csekély fáradsággal följutunk a 462 m. magas *Kövestetőre*, melynek szép panorámája bőven jutalmazza fáradságunkat.

Maga a márévári völgy egy zordon szép völgy, mely folyton szűkülve, vörös keretes zöld jelzéssel, egy gyepes hegyháttra a Miskeszplatra vezet (5.5 km.), melytől keletre az 556 m. magas Lindenköppel emelkedik. Innét a jelzés a Lindenköppel déli oldalán vezet, majd átcsap a Csalánhegy déli oldalára s éjszakkéleti irányban a hegytetőre tér. Innét folyton lefelé haladva, egy me-

redék szakadék mellett keletre fordul (lejárát Ó-Bányára), s a gerinczen tovább vezeti a vándort, ki utjában egy keresztet találva, e mellett Nádasd községbe juthat (7 km.). Ez utból Nádasd előtt éjszakra sárga keretes vörös jelzésű ut indul ki, mely egy szép vadászlakhoz vezet (2 km.), hol szoba áll a turista rendelkezésére.

Nádasdon a püspöki kastélyllyal szemben, a diszes püspöki kert toltott emelkedő romok hajdan püspöki templom s kastély lehettek. A romok 1721-ben még állottak s kivethető volt az ott épült templom hármás hajója. Valamikor e helyet Cesinge (Janus Panmonius) szerezte meg a püspökség részére s valószínű, hogy ő építkezett ott. A törökök e helyet erősségé alakították át.

9. Szent László.

A község Alpes-szerű vidékéről a hagyomány azt tartja, hogy Szt.-László király hajdan ott vadászván, zivatar érte utól, mely elől egy barlangba menekült, s megmenekülése emlékére ott kápolnát építtetett. Bizonyos az, hogy már 1235-ben ott Szt.-László tiszteletére kápolna állott, melyről régi okiratok emlékeznek (I'ejér III. 2. 132) 1721-ben csak kőhalmaz volt itt, mely mellett egy remete élt; 1725-ben Nesselrode püspök felépíttette e templomot, mint a templom déli oldalán a kőbe vésvé olvasható; 1797-ben Eszterházy László újból építtette a templomot és nyaralót s ezzel a zord vadonban egy gyönyörű oazist teremtett.

Kirándulások Szent-Lászlóról.

Zengő, Rékavölgy, Szászvár.

a) *A Zengő-csúcsra* (1.5 km.), hova az út erős meredélyen vezet. (Jelzése: fekete szín kék keretben). A Zengőnek (682 m.) innét való megmászása a letarolt hegyoldalon azonban nem lévén kellemes, ajánlatosabb azt Pécsvárad felől megközelíteni. (L. 11 a.)

b) *A Rékavölgybe.* (3 km.) A kastély udvarán keresztül út huzódik délkeletnek az erdő szélén. Ha ez úton a Zengő s a mögötte domb gyanánt emelkedő hegy közötti nyergen áthaladva, éjszakkeletnek tartunk,

elérjük a szép Rekavölgyet, melyen tovább Nádasdra (5 km.) érünk. (Bővebben lásd 11. b. alatt.)

c) *Szászvárra*. Ez az út Szent-Iászló keleti oldalán a szép kápolna mellett egyenesen éjszakkak vezet a hegytetőre. A meredek útról visszatekintve, elbűvölő szép képet nyújt a zöld erdők keretében elrejtett kis kápolna ragyogó tornyával és kupolájával, melyhez háttérrel képez a Zengő letarolt meredek hegyoldala és lombkoronás feje.

Fenn a tetőn egy kápolna mellett megýünk el, s gyönyörű kilátást találunk a környező bércekre, melyeknek sötét kúpjai élesen válnak ki az égbolt azurjából. Délnek tekintve, előttünk áll a Hármashegynek gyönyörű láncza, ettől keletre a Zengő hatalmas csúcsa emelkedik, körül pedig még vagy 9 hegykúp övezi a láthatárt. Igazi svajczi kép, melyből nem hiányzik a hegyhátakon legelésző marhanyáj s a kis hegyi lakok csoportja sem.

Utunk ezután gyengén hullámos talajon éjszaki irányban a Vöröspart mellett vezet az Ujbányától nyugotra fekvő hegyháton 6 km. hosszúságban az 594 m. magas *Dobogóhoz* (Teufelsberg). Mielőtt azonban ide érünk, utunkat keresztbe szeli a hidasi völgyi út. (L. 8. b.) E keresztezéstől 1 km.-nyire keresztet találunk, melynél az út a keletre nyíló völgyben fekvő *Ujbányára* vezet, mely falunak éjszokról a Czigányhegy által védett házsorai és szétszórt házainak egyszerűsége a pásztordalokra emlékeztetnek, (Ujbányáról egy regényes völgyön át Nádasdra juthatunk; ez utvonal leírását l. 10. alatt.)

Ujbányán túl 1 km.-re egy erdőtisztáson utunkba szakad a singödri út (lásd 8. d.), melyen a Singödör völgyébe mehetünk le.*

* A Singödör völgyi utat főtünkötől 2 km.-nyire a Czigányútnál átmetszi a hidasi hát útja (l. 8 c.), melyen éjszaki irányban a Somostetőre (2 $\frac{1}{2}$ km.) érünk. Ez utunkba, a Czigány-úttól $\frac{1}{2}$ km.-re, a kövestetői út szakad, lejjebb (1 km.-re) pedig a Márévár-völgyi út metszi, s így a Czigány-úttól akár a Kövestetőt, (3·7 km.) akár Márévárát (4 km.) elérjük el.

Maradjunk azonban a Szt.-I.ászló-Szászvári utvonalon, melyet újabb 1 km. után a Miskeszplatton, a márévölgyi ut szel át (8. f.) Innét a főut 1 km. után találkozik a Somostetőről lejövő uttal (8 e.) honnét kapaszkodóval megyünk a Dobogó nyugoti oldalán annak északi oldalára. Itt két magas hegy között találjuk magunkat; délről a Dobogó hegy áll sziklás csúcaival, melyről első pillanatra azt vélhetné a vándor, hogy egy hajdani vár omladéka, éjszokról pedig az 572 m. magas Szamárhegy emelkedik. A hegycsúcsok erdővel lévén benőve, kilátást nem nyújtanak. A két hegy közötti gerinczen a Dobogótól $\frac{1}{2}$ km-nyire az ut háromfelé ágazik: 1) keletfelé kék keretes piros jelzés Váraljára visz, pár lépéssel odébb éjszak-nyugotnak tovább megy Szászvárra s 3) e két ut közt éjszakkeletnek Császtára (nincs jelezve). A Váraljára vezető uttól egy rendes ut vezet a 8. f) alatt is említett vadászházhoz. Az említett utak valamennyien — kivéve a Szt.-I.ászlótól Miskeszplattig tartó részt — szép erdők közt vezetnek s azért sétakirándulásokra kiválóan alkalmasak.

10. Az Uj-Bánya-Ó-Bányai völgy.

Ha Uj-Bányától keletnek tartunk, lenn a völgy öléi, az Arnold-malmon túl pár száz lépésre egy természeti ritkaságot találunk, mely maga érdemes arra, hogy a turista vándorútját erre irányítsa. Az úgynevezett Duftbergnek a völgybe eső lába pár méter magasságra gyönyörű zöld mohával van fődve, melynek töve lassan-lassan megkövesül, úgy hogy egész vastag réteg ily megkövesült moha képezi alapját a folyton ujuló s mindig élénkzöld színekben tündöklő növényzetnek. S emellett mint csendes nyári eső áldásos cseppjei, úgy itt is a moha majd minden száláról egy-egy kristálytisza víz-csepp hull alá a völgybe, ahonnét kis forrásként csörgedez tova a csacsogó víztömeg. Honnét nyeri állandó vizét a mohszirt? nincs kikutatva; de valószínű, hogy egy forrás vize szűrődik át a cseppkőszerű fal nyílásain, miközben szénsavától megszabadulva, mésztartalmát lassan-lassan lerakja.

Tovább haladva mindig szűkebbre szorul össze a magas hegyek által képezett völgy, melyet mindkét oldalon sűrű erdőcségek zöld lombkaszorúja övez. Lenn a völgy mélyén erős hegyi patak habjai rohannak, vizeszerű kis zuhatagokat alkotva, amint a lépcsőzetes sziklapokról lehullanak. Mellette kanyarog egy köves kocsit, melyen *Obánya* községbe érünk. — Lakosai valamikor üveggyártással foglalkoztak, de miután fáradozásukat nem követte a kellő siker, ma ez iparág művelését teljesen elhagyták. A magas hegyek által körített falut elhagyva, a völgy mind regényesebbé válik, úgy hogy nem igen tilozva a völgyet »Kis Straczenának« is nevezik. A hegyek változatos alakulásai, a fővölgybe betorkolló mellékvölgyek bája, az utunkban található nagyszámu malmok regényes fekvése, az erdő zöld színének változatos pompája, a völgy kanyarulatait rohanva követő patak fehér habjai fenség és harmoniában egyesülnek, mely a természeti szépségek kedvelőit elbűvöli.

Később a völgy kiszélesedik, a malmok sűrűbben követik egymást s nemsokára föltűnik egy hegyoldalon a nádasdi temető kis kápolnája s pár percz múlva elérjük Nádasdot, hol a pécsi püspöknek gyönyörű parkkal körített szép nyaralója van.

Nádasdtól 7 km.-nyire van a bonyhád-hidasdi vasútállomás, honnét Báltaszékre, vagy a budapest pécsi vasút dombovári állomására juthatunk.

Vonatközlekedés: Báltaszék felé indul: 6²⁵ reggel és 4²⁷ d. u. Dombovár felé indul: 11 órakor d. e. és 7⁵⁷ este.

Távolabbi kirándulások.

11. Pécsvárad.

Pécsről keleti irányban 17 km. távolra a Mecsekhegy tövében regényes vidéken fekszik, s fölötte emelkedik hegylánczunk legmagasabb csúcsa, a 682 m. magas *Zengővár*.

Pécsvárad 2931 lakossal, járásbirósággal. Szolgabírószékhely s ugyanitt van a közalapítványi uradalmak vezetősége is. Posta-távíró állomás; vendéglő szobákkal. Pécsváradon szent István az 1000-ik évben a Benedekrendi szerzetnek gazdag apátságot alapított. Az alapítói okmány 1015. évben lett kiállítva, azon alkalmával, hogy aug. 15-én a templom és monostor ünnepélyesen felszenteltettek, mikor is Szent István király az ország összes előkelőségeivel jelen volt. Az apátság kolostorában volt elrejtve Almos herceg fia Vajk Béla mindaddig, míg II. István király meg nem tudta s udvarába hivatván uralkodótársává emelte s a trónörökséget reá hagyta. Mária Terézia az itteni apátságot roppant uradalmával együtt a m. kir. egyetennek ajándékozta, melynek jelenleg is birukában van.

Kirándulások Pécsváradról.

a) *A Zengő csúcsra.* (4 km.) Ha a városon keresztül a templom mellett az utolsó házakig megyünk, elérjük a községi legelőt, melyen átvágva szelid lejtőju gyaloguton jutunk a községi erdőnél egy tágas fennsíkra, honnét már igen szép kilátás nyílik a pécsváradai járás területére. Az utat tovább követve bejutunk az alapítványi uradalom erdeibe, hol fiatal sűrű erdő árnyában,

egy éles hegygerinczen, szelid lejtővel visz az út a csúcs felé. A csúcstről a vágott nyiladékokon keresztül gyönyörű kilátás tárul szemünk elé, mely azonban csak akkor lesz a maga egész fönségében élvezhető, ha a M. E. által itt tervezett kilátótorony elkészül. A láthatar különösen dél, kelet és nyugot felé engedi messze távolra kalandozni a kutató tekintetet, mely a keleti irányban végtelenig terjedni látszó rónaságból a Duna viztükrét látja csillámlani. Délre a szlavoniai hegyek kéklenek, nyugot és észak felé pedig a sötét erdős hegyhátak és regényes völgyek elbájoló képei nyújtanak változatos panorámát

Ila a csúcstről, részben a Hosszuhetény-pécsváradi határvonalon, részben a pécsváradi erdőn keresztül vezet 2·5 km. hosszú régi kocsiuton mindig éjszakkal tartunk, akkor a helyenként elég meredek lejtőn leérünk

b) a *Három Réka-völgybe*, hol 3 völgy összeszögellésében egy rendkívül kedves kis zugocska van szép szálerdő árnyas fától védve. A csörgedező patakok által átszeldelt pázsit, melyen egy forrás jéghideg vize fakad föl, igen kellemes nyugvópontot ad az erdei vándornak, kit ugyanott egy tágas, tiszta erdei kunyhó fogad. E helyet Szt.-I.ászló felől közelíthetjük meg legkönnyebben, ha az onnét kelet felé nyíló völgyet követve keressük föl az alapítványi erdőt, melyben $\frac{1}{4}$ órai séta után elérjük az említett erdei lakot. A Három Réka-völgytől a patak folyását tovább követve, erdős meredek hegyoldalak között, igazi rengetegeken keresztül, hol minden fordulónál más-más alakú szebbnél-szebb hegy-csúcsok és oldalak tűnnek elő — mintegy 2—3 kilométernyi út után, jobbkéz felől egy letarolt hegyoldalra érünk, melynek tetején, az ugynevezett

c) *Kecskehát*on egy nagyszerű kilátási pont kínálkozik, honnét különösen az éjszaka és észak-kelet felé eső terület tűnik elő egész szépségében. Van itt egy csinos erdei lak, mely esetleg jó menedékhelyül szolgálhat. Ila a kilátás megtekintése után újra leereszkedünk a völgybe s tovább megyünk a zeg-zugos patak kanyarulatait követve a változatos hegyoldalak között, akkor rövid idő múlva kérünk Nádásdra.

12. Gyűd és Siklós.

Ezen helyeket Pécsről két uton lehet fölkeresni. Egyik vasuton a pécs-mohácsi vasut Trinitás állomásáig vezet, honnét a távirtdaoszlopokat déli irányban követve, szőlők között 1 $\frac{1}{2}$ óra alatt jutunk Siklóstra. E gyalog kirándulás, mely a siklósi hegylánczon keresztül annak északi lejtőjéről a délire vezet, elég kellemes s a csekély fáradság bőven meg van jutalmazva ama kilátás által, melyet a tetőről élvezhetünk.

A másik utirányt kocsin teszszük meg, s e végből a várost déli irányban a siklósi utcán elhagyva, Szalánta és Turony községeken megyünk keresztül. A csarnótai lejtő alján a gyűdi hegyek már kilátást engednek az előttünk elterülő szép síkságra, a regényes fekvésű siklósi várra, Gyűdre a híres búcsújáró helyre s a kies harkányi fürdőre.

Az országot itt kétfelé szakad; jobbra $\frac{1}{2}$ óra alatt Harkányba érünk, míg egyenesen tovább haladva, ugyanannyi idő alatt Mária-Gyűdre jutunk.

Gyűd (724 lakóssal, kik közt 470 ev., 240 r. kath. és 14 más felekezetű) a Villány-hegy-szent-mártoni hegy-ség déli oldalán fekszik igen szép vidéken.

A hegyoldalon találjuk a Geiza magyar király által 1148. évben épített kápolnát, melyhez 1739. évben a szent Ferencz-rendüek zárdája és 1742-ben a mostani kéttornyu templom épült. A kápolna keleti részében a főoltár fölötti fülkében van elhelyezve a boldogságos Szűz képe, melyhez 1805-ben VII. Pius pápa teljes búcsút engedélyezett. — Ide zarándokolnak a szomszédos vármegyék búcsújáró hivei, évenként mintegy 40—50 ezer.

A templomot 1543-ban a törökök mecsetté alakították. A 18-ik század elején kitört Rákóczy-forradalom alatt e vidéken is diadalt arattak Vak Bottyán kuruczai, a kik elől Bennuám siklósi uradalmi főtsit a csodatevő szent szobrot Eszékre vitte s itt a Kapisztrán-szerzetesekre bízta. A szatmári békekötés után 1711-ben a gyűdiek visszakivánták a szent szobrot, de az eszékiek ezt nem adván ki, a római szentszék elé került a dolog, mely az eszékieknek adott igazat s utasította Radonay Mátyás pécsi püspököt, hogy a gyűdiek részére a régihez hasonló szent szobrot készíttessen. A templom 7 oltárral s szép orgonával bir; tisztá márvány főoltára 4500 forint költséggel 1862-ben készült.

Szép kilátást nyújt már maga a templom fölötti hegyoldal is, de a kép csak akkor lesz teljes, ha a 408 m. magas Tenkes csúcsra megyünk, honnét nemcsak dél s részben kelet és nyugot felé, hanem éjszakra is nyitva áll előttünk a vidék egész a Mecsek lánczolatáig.

A hegy déli részén 3 márványbánya van, melyekben kitünd minőségü és igen szép rózsaszín, kékesbarna és fehérszürke márványt fejtenek, melynek legnagyobb része a most épülő új országházat és királyi palotát fogja diszíteni. Márványán kívül jó borairól is híres a hegyoldal, s különösen vörös bora más jónevü borok czégére alatt árusittatik.

Lenn a rétek között a harkányihoz hasonló 3 kén-tartalmu forrás fakad, melyet a nép Mária fürdőjének nevez, s búcsújárók által használtatik. kik vizét és iszapját, mint gyógyerejét messze vidékre széthordják.

Gyűdön nem rég egy cseppkőbarlangot fődöztek föl, de ennek részletes ismertetése itt most még nem közölhető, miután a M. E. annak kikutatását s a további menetek járhatóvá tételét csak most teljesíti. Ha e kalauz megjelenéséig a barlang át lesz kutatva, akkor annak leírása külön függelékkepen lesz e könyvhöz csatolva.

Gyűdtől $\frac{1}{2}$ órányi távolra találjuk Siklóst.

Siklós 4085 lakossal, szolgabírósági székhely, posta- és táviróállomás. Van járásbírósága, telekhivatala, adóhivatala, polgári fiu- és elemi fiu- és leányiskolája, r. kath., ev., görög-kel. és izr. imaháza. Vendéglő szobákkal és kávéházak. Természetes langyosvizü új fürdője nemrégiben épült.

Jó benyomást tesznek az idegenre a fasorral beültetett utcák, a goth stülü szép városház s a csinos új épületek. De megkoronázza az egészset a sziklahegyen emelkedő s már messziről is szembetünd maig is szép vár, melynek bástyái sok évszázad viharait látták maguk fölött elszállani, s lőrésein sok jó vitéznek fegyvere kandikált ki, lesve az alkalmat, mikor jön lövésre egy-egy ozmánnak tar koponyája.

Siklós nevét vagy urától, vagy fordítva nyerte. Lehet, hogy Sziklából származott, mert ilyen talajon fekszik.*) »Kies rónatelek közepén.

* A történelmi adatokat bővebben olvashatni : Tudományos Gyűjtemények 1824. XII kötetében.

pette fölemelkedő hérczek ormain fekszik e vár, úgy, hogy méltán mondja Oláh Miklós: nemcsak a mesterségtől, hanem kivált a természet-től erősséget nyert. Nem megvetendő erősséggel volt körülvéve, a mi kitérő a most főnnálló falak és tornyok maradványaiból.*

Se a vár, se a város eredete nem halározható meg. A mi a várost illeti, az egyike a legrégebeknek, mert már 1191-ben, midőn Suklosy Simon ivadékai két részre osztották az uradalmat, mindegyik örökös igényt formált Siklóra (ámbar ezenkívül még 5 helység volt a hagyatékban,) a mi arra vall, hogy már akkor is kitűnt a többi közül. Régiségére és terjedelmére utal Suklosy Péter grófnak 1303-ban írt levele is, melyben a szentháromsági apátság szerzeteseit minden jövedelmüktől megfosztotta s az apátságot a cisztercitáknak adta. (Koller Hist. Ep. App. I. pag. 282.) Tehát már 1303-ban új szerzetesek helyezettek a régiék helyébe, a kikre vonatkozólag ugyan e levél a hajdani dicső királyokra utal, már pedig ezek csak népesebb helyekre helyeztek szerzeteseket (kivéve azokat, kiknek törvényei a magányt kívánták.)

A vár keletkezése felől Szalay Antalnak véleménye a következő: IV. Béla király a szerencsétlen tatárjárás után Dalmátországból 1243-ban visszatérve, szomoruan látta országát pusztulásán, mi mellett azon észrevételt tette, hogy a hérczekben épült váraknak s erős falakkal körülvett kastélyoknak a tatár nem árthatott. »Mint gondos atya, a többi parancsolatok közt, hogy országát lábra állítsa, azt adta, hogy minden püspökök és főpapok, minden ország zászlósa és tehető nemesei, arra alkalmas helyeken várakat építsenek és kastélyaikat kőfállal vegyék körül, hogy így a talán jövendő veszélyt elkerülhessenek.*

Siklós birtokosait méltán a tehetősek közé lehet számítani, annál inkább hihető tehát, hogy ezen várnak alapját a Suklosy grófok tették le s később a Garák építettek hozzá. Kik birták Siklóst személyesen és nevezetesen mindjárt a magyarok letelepedése után, nem tudhatni biztosan, azonban tudva, hogy Baranya megyét Etu vezér bírta, több mint valószínű, hogy Siklós is őt ismerte urának. 1191-től Suklosy Simon tulajdonában volt, kinek halála után Buchk és Jula grófok örökölték. Az osztozás úgy történt, hogy az északi rész minden hozzátartozó javadalommal együtt Buchk grófnak jutott, míg Siklós déli része Jula grófé lett. Soká birták a Suklosy grófok e birtokot, mint azt a fennebb idézett 1303-ban kelt levél is bizonyítja.

Később Gara Miklós makoviai bán kapta meg Nagy Lajos királytól az oláhok ellen viselt háboruban szerzett érdemei jutalmául. A Garáknak kedvező félszke volt Siklós, hosszú időn át volt birtokukban s utolsó sarjuk Gara Mihályban veszett ki, mint Bonfin írja, 1480-ban. (Budai szerint az 1482-ben elhunyt Gara Jób volt az utolsó sarj.)

Mátyás király, a Garák kihaltával, fiának Corvin Jánosnak adta, kinek kora halála után özvegyére: Frangepán Beatricere, s később ennek második férjére: Brandenburgi Györgyre szállt. Valószínű, hogy Györgyötől pénzen vette meg Siklóst Ujlaky Lőrincz, kinek magtalan halála után Ulászlóra maradt a birtok. A híres Ujlakyak nemzetségét a Perényiek váltották föl 1517 táján, de nem sokáig gyönyörködhettek Siklós birtokában, mert 1543-ban török kézre került az, s ezeknek járma alatt nyögött 1687-ig. A török elűzése után Caprara lón ura, kinek halála után a németujvári gróf Batthyány család uyerte el. Ők

fejzték be a várnak Caprara által kezdeményezett restaurációját. A vár ma a Benyovszkyak tulajdona.

Különös nevezetessége a várnak, hogy itt ült fogságot az 1399. év végén és az 1400. év elején Zsigmond király, kit Gara Miklós hozott Visegrádról ide könnyebb fogságra, helyette János testvérét és fiát adván a rendeknek kezésül. Bél Mátyás említi, hogy Zsigmond azon szobán, mely neki fekhelyül szolgált, tulajdon kezeivel véste volna a kemenczekőre a következő s ma is olvasható idézetet: „Misit Deus misericordiam suam super me, et eripuit me de medio catuli leonum dormivi conturbatus.“

Ha végig lapozunk történetünk könyvén, úgy hamarosan több itt történt nevezetes eseményt sorolhatunk föl. 1440-ben Hunyady ostromolta sikertelenül a várat, melyet Gara hősiiesen védelmezett, 1543-ban a törökök ostrommal bevették. 1566-ban Mehmet bég sok kincscsel és nagy kísérettel érkezett Siklós alá, hol is a siklósi pasa azt tanácsolta neki, hogy költözzék be a várba, miután félt, hogy a közeli Szigetvár hős parancsnoka Zrinyi Miklós szokása szerint egyszer csak ott terem s akkor baj lesz. De a bég bizván fegyvereiben, nem hallgatott a jó tanácsra, mit Zrinyi megtudván, Alapi Gáspár és Paprotovics Farkas vezéreit 1500 katonával kiküldé ellene. Ezek éjjel Siklós alá értek s halálban megtámadva a törököt, azt teljesen tönkre verték s maga Mehmet bég s a nagyvezér egyik fia is elesett. Ugyanezen év július 2—21-ig Mustafa bosnyák pasa egész táborával Siklós alatt tanyázott s Szulejmán is Siklóson keresztül vette útját Szigetvár felé, előbb azonban Siklóson lenyaktaztatta Arszlán budai pasát. 1603-ban Ghasi Girai krimi khán féltelen hadai is megfordultak vidékén, melyet 1644-ben Zrinyi is földelt, hogy a török előnyomulását meggátolja.

1686-ban Siklóst az ostromló magyarok bevették. Ezután is még többször szorongatta a török a lakókat, míg 1687. augusztus 12-én Baranya térein, hol 161 év előtt ugyane hónapban a magyar nemzet virága elhullott, ozmán vérben törölték le a másfél százados szolgaság keserű emlékét.

A XVIII. században Rákóczy kuruczai fordultak meg Siklóson, 1704-ben pedig a gróf Herberstein vezérlete alatt állott rác csapatok (mintegy 12,000 ember) ütöttek tábort a város alatt, melynek falait megmászva, a lakosságot rabolták s öldösték. Ugyanez alkalommal ölték meg nagy kinzások között Pater Czvetkovics Lajost is.

A vár még ma is elég jó karban tartott négyszögletű kétemeletes épület, melynek jó része maig is lakható s részben az uradalmi tiszték használják, részben hivatalos helyiségek vannak benne elhelyezve. Bejárata a nyugoti oldalon van s délkelet felől kanyarodó följáró vezet hozzá. Az első kapu, melyet valaha fölvonó hiddal zártak el, ma nyitott s innét lőrésekkel szegélyezett bástyafalak között érünk az épület falába erősített második nagy vaskapuhoz, melyen át a várudvarba jutunk. A bejárattal átellenben találjuk a goth stylben épült régi

kápolnát, melyen azonban — miután a régi emlékek részben elégték, részben széthordattak — nem sok talátnivaló van.

Az északi oldalon lévő főlépcsőzeten fölmegyünk az első emeleti — ma használaton kívüli — lakosztalyba, mely valaha a grófi tulajdonos számára volt berendezve s melyben a hajdani fény nyomai ma is lépten-nyomon szembe ötlenek. Egyik teremből nagy szárnyas ajtó vezet ki az egész északi és nyugoti fal hosszában elvonuló 6—8 m. széles »bástyára«, honnét festői kilátás nyílik az alatta elterülő városra és szép vidékére, a siklósi hegylánczra, jó bort termő szőlőskertjeire, a harsányi hegyre s a messze távolba nyúló síkságra, melynek fái közül itt-ott a Dráva vizeitükre csillámlik keresztül, amint a közlekedő hajó kerekai barázdát szántanak sima fölületén. Ha beteltünk a panoráma szemléletével, nézzük még meg a földalatti kazamaták egynémelyikét, melyekben holmi törökvilági maradványokat (fegyverek, koponyák) mutogatnak, ciceronei ékesszólással világosítva (?) föl bennünket azoknak eredetéről. Sajnos, hogy történelmi emlékekben oly szegény e gazdag multú vár, melynek minden érdekes emléke s gazdag irattára a tűz martaléka lón.

Emlékezetes a siklósi apátság, mely a XII. század végén vagy a XIII. század elején valamelyik Suklósi gróf által alapítottat s mely a mohácsi vészig a Benedictinusok birtokában maradt (miután Péter gróf 1303-iki rendelete daczára sem vehették a ciszterciaták birtokukba), Siklós visszvétele után pedig a szent Ferencz-rendi szerzeteseké lett, kik ma is birják.

Az épület, melyben a barátok laknak, valószínűleg egy időben épült a vár keleti oldalával, tehát a hajdani épületnek csak maradványa. Valamint a vár, úgy ez is hegyen épült a szt.-háromság templomával együtt, honnét az apátság is nevezetett. A szerzetesek háza kedvező tanyája volt a törököknek, mert alatta a fürdésre igen alkalmas és kellemes vízű forrás fakad.

13. A harsányi hegy.

Siklós vidékének turistai szempontból legérdekesebb pontját a harsányi hegy (442 m.) képezi, melyet a gyúdi-siklósi kirándulással együtt is meg lehet tekinteni, ha Harkányt ez alkalommal mellőzzük. Ajánlatosabb azonban a turistának, ki e helyet fölkeresni akarja, hogy szálljon ki a pécs-mohácsi

vasút Villány állomásánál, hol rendesen kap kocsit, mely őt Siklóra s Harkányba viszi. A villány-siklósi országot a harsányi hegy tövében éjszakkeletről nyugatnak fordul s a hegység keleti részén, hol a forduló kezdődik, egy kőbányára találunk. Szálljunk itt le a kocsiról s küldjük azt Harsány község nyugoti bejárójához, mi pedig a kőbányán át vegyük útunkat az északi lejtőn fölfelé. Nemsokára erdőre bukkanunk s ebben haladunk egy darabig tova, míg lassan kiérünk a kopár gerinczre, melynek egymásra dobált óriási sziklái alig engednek tenyészetet itt-ott egy fűszálnak vagy csenevész cserjének. A sziklahegyen botorkálva fölrünk végre a legmagasabb pontra, honnét szép kilátás nyílik Baranya sík földjére s odább a Dráva ezüst szalagján túl Szlavóniára. Szép időben kelet felé a Duna hatalmas víztömegét látjuk csillámlani a távol síkon, hol nemzetünk egy szomorú tragédiája játszódott le, éjszak felé pedig szabad szemmel is kivehetjük Pécs büszke dómjának 4 karcsú tornyát. S a merre csak szemünk tekint, mindenhol a szép vetések aranykalászait ringatja a szellő s itt fönna néma csendben elhalóan hangzik a hegy alatt elvonuló országoton robcgó kocsik zöreje. Közvetlen alattunk fekszik Nagy-Harsány községe, melynek sudár magas tornya s szép házai oly kicsinyeknek tünnek föl innét a magasból, mintha liliputiak számára készültek volna. Éjszakkeletnek látjuk a híres villányi vörös bort termő domblánczolatot (az alföldön legalább is a Csímborasszónak néznék), míg körül a látáhatáron mindenféle kisebb-nagyobb falvak látképe merül föl szemünk előtt. Elragadó szép a panoráma, különösen ha tiszta szép kilátást nyújtó időben vezet ide valakit turista szerencséje.

A hegyről a következő monda él. Egy anyóka serdülő leányát elalta az ördögnek. A leány átadásának ideje közelgett és a banya leányán segítendő, addig könyörgött, míg az ördög egy fogadásra állt rá, melynek értelmében a harsányi hegy szikláit egy éjen át, míg a kakas megszólal, föl kell szántania s csak akkor viheti magával a leányt. Az ördögnek az ilyesmi könnyű feladat s azért vígan kezdte a munkához egy tüzes macska és kakas által vont ekével, s éjféli tájon már a fél hegy föl volt szántva. A banya látván ezt, cselhez folyamodott, s a hegy tövében fekvő falu egyik tyúkjához sompolyogván, oly ügyesen kezdett kukorikolni, hogy a falu valamennyi kakasa követte példáját. Az ördög elvesztvén fogadását, ekéjével s vonó állataival

vissza ment a poklokra. Azon a helyen, hol a leszállás történt, ma állandóan bugyog a harkányi kénes víz, kénközszagot terjesztve mindenfelé.

S a rege nagyon találó, mert a déli oldalon, különösen alulról tekintve, valóban úgy néz ki a kopár sziklahát, mintha föl volna szántva.

Fenn a hegytetőn egy üreget s közelében falmaradványokat találunk, melyek valószínűleg a rómaiak korából fönmaradt jelzőtoronynak romjai.*)

Ha nyugot felé tovább megyünk a gerinczen, úgy két irányban juthatunk le a faluba. Az egyik a gerincz közepe táján a harsányi templommal egyirányban egy tekőalakú mélyedésben vezet le, de ez senkinek sem ajánlható, mert az ördög szántotta sziklatalajon meredeken leereszkedő út (?) ugyancsak megviseli a cipőt és az izmokat s másrészt fásasztó is, különösen ha az erősen tűző nap forró sugarait veri vissza a kopár sziklaoldal. A másik aránylag kényelmesebb út a gerinczen végig megy s annak nyugoti végén szelid lejtővel ereszkedik le a vetések közé, a honnét az út a faluba vezet. Innét látjuk egész szépségében e hegyet, mely ezen oldalon csak a pompás sziklarészeket tárja elénk a növényi életnek majdnem minden jele nélkül, s ha lenn várakozó kocsinkkal — a fél órányira fekvő — Siklós felé haladva visszatekintünk, új szépségében látjuk a sziklaóriást, mely most keskeny nyugoti oldalával fordulva felénk, úgy tűnik föl, mint egy égbemeredő óriás czukorsüveg.

14. A harkányi gyógyfürdő.

Pécs városától délre 20 kmnyi távolságban, a turonyi hegy alján, a Pécsről Dolnyi-Miholjácra vezető jó karban tartott országút mellett fekszik a nemcsak csodás hatású

* Verantiusz pécsi püspök 1553-ban követnek menvén Törökországba, így ír naplójában: » A Dunán lefelé hajózva, midőn a Dráva torkolatját nézzük, egy magas, csúcsos hegy tűnik szemünkbe Pécs városának irányában és midőn kérdezzük, micsoda hegy az, felelék, hogy Harsánynak nevezetik a körötte lakóktól E hegyről csodásakat beszélt Zay társam, miket régi hagyományból hallott. Mondá t. i., hogy a nevezett hegy tetején régi elhagyott vár taláztatik, igen mély kúttal, mely a Drávával közösülésben van, mi hajdan — mint mondatik — az által lett bizonyítva, hogy egy récze különös jeggyel ellátva, beledobott azon kútba és néhány nap múlva a Drávn szikálva találatott ugyanazon jeggyel »

gyógyvizéről, hanem páratlan szépségü parkjáról is híres harkányi gyógyfürdő.

A fürdő Harkány községének déli végén épült az angolkerti stílusban ültetett szép parkban, mely gyepével és szőnyegágyaival, fasoraival és szobraival, csendes zugaival és tágas tereivel 68 holdnyi területet foglal el. A fürdőintézet a felső és alsó fürdőkből és a teljes fürdőből áll. A felső fürdőben 24 magas, világos, tágas, jó szellőztetéssel és fehér márványkáddal ellátott fürdőszoba van elhelyezve. Itt van a fürdőiroda is, melyben a fürdőjegyek adatnak ki.

Az alsó fürdő 22 horganykáddal felszerelt 20 fürdőszobából áll; míg a 24 m. hosszú, 12 m. széles és 1500 hl. ürtartalmu teljes fürdő — mely férfiak és nők számára ketté van osztva — 50 öltözőszobával bir. Ezen fürdők, melyeket az ártézi kutak dúsan látnak el vízzel, május és szeptember hónapokban d. e. 6—11-ig, június, július és augusztus hónapokban d. e. 5—11-ig, délután pedig egyformán 2—6-ig a fürdővendégek rendelkezésére állanak.

A felső fürdőtől csak pár lépésnyi távolságban áll az 50 m. hosszú, 35 m. széles nagy gyógyépület, melyben 60-nál több kényelmesen berendezett lakószoba van 1 frt, 1 frt 40 kr. árban. Azonkívül a községben 200 különféle kisebb-nagyobb, többé-kevésbé kényelmes lakás kapható. A gyógyépületben van továbbá az oszlopos, tágas, világos gyógyterem, hol borus időben a fürdővendégek társalgás, játék és kedélyes multságokra jönnek össze; benne egy zongora is áll a vendégek rendelkezésére.

A terem baloldalán van az olvasószoba, több mint 30 különféle politikai és szépirodalmi napi- és hetilappal, magyar, német és szláv nyelven. A gyógyépületből egy 60 méter hosszú fódott folyosón át az ujonnan épült tágas étterembe juthatni, mely egyuttal táncsteremül is szolgál. Itt találják 12 óraker a társas ebédet, 7 óraker a vacsorát, míg szép időben az étkezés a vendéglő udvarán történik, hol lombos fák kellemes árnyékot vetnek az asztalokra. Itt szól a zene ebéd és vacsora fölött, reggeli 7 órától 9-ig és délután 5—7-ig pedig a gyógyépü-

let előtt. A vendéglő árnyékos udvara mellett közvetlenül boltok vannak, melyekben a fürdőidény alatt mindenféle árucikkek kaphatók.

Hévízen kívül Harkány büszkeséget és diszét képezi parkja, melynek alapját 1825-ben vetették meg, mikor gróf Batthyányi Antal Harkányt fürdőhelylyé kezdte kiépíteni. Ezen célra 46 holdnyi terület lett beültetve s virágágyakkal tarkítva, mely lassan-lassan szép parkká fejlődött. A fasorok, pázsitszőnyegek, virágágyak, melyek kellemes összhangzatban izlésteljesen vannak elrendezve, különösen a gyógyépület előtt, az erdő sötétebb színeivel egyetemben oly pompás színezetű képet nyújtanak, mely ritkítja párját.

A gyógyteremből virágedények, viragok és kuszó rózsákkal diszitett szabad tornácra lépünk; a kelet felé tekintő szem elbájolva függ a természet és művészet kiűnő összhangzatán. A szemlélő lábainál terül el a park pázsítja, benne 4 szobor, körülvéve virágcsoportok által, míg hátrább egy valóságos rózsaliget áll 500-nál több nemesfajú szebbnél-szebb rózsatövel. Az élénk színű virágágyak, a köröskörül pompázó dús növényzet az életelen kőnek is étet látszanak kölcsönözni.

Háttérter képeznek e kephez az átetsző párázatban fürdő, 442 m. magas harsányi hegy csúcsa, a gyűd-siklói hegyláncz szelid zöldje, a siklói vár tekintélyt parancsoló komor falai, jobbkéz felől pedig a Drávaig és azon túl is terjedő, a meleg napsugarakban reszkető rónaság.

Reggel és este a park szabadabb, virágos helyei kellemes sétául szolgálnak, ha pedig a magasabbra emelkedő nappal a hőség fokozódik, akkor a gesztenye-, juhar- és hársfákból álló 5-szörös fasorok s az erdőcske sűrűi nyújtanak csendes és árnyas menhelyet. A kényelem kedvéért 150 pad van a parkban elhelyezve aránylagos távolságban egymástól.

Ezen bájos tájkép szolgál keretül a fürdőnek, melynek hévforrása 1823-ban gróf Batthyány Antal uradalmának csatornázása alkalmával Pogány Janos gyűdi munkas által véletlenül födöttetett fel. 1824-ben már 12 fürdőszoba lett felállítva, 1854-ben további 36, 1866-ban pedig a nagy teljes fürdő és az ártézi kut készült el.

1887-ben Benyovszky Lajos az uradalom birtokosa új ártézi kutat íratott, melynek munkálatait Zsigmondy 1887. január 17-én kezdette meg és ugyanaz évi márczius 28-án fejezte be.

Az ártézi kutak, melyek 24 óránként 60 ezer hl. vizet adnak, dusan látják el a fürdőket vízzel. A források hőfoka állandóan 63° — 65° C.

Ezen nagymennyiségű víztömeg egy részét vascsövek vezetik a fürdőszobákba, teljes fürdőbe és a viztartóba, míg a legnagyobb rész a Drávába folyik.

Magyarország első szakférfia, dr. Than Károly tanár által megejtett vegyelemzés folytán Harkány a kénforrásokhoz tartozik és pedig az egvényes kénes hévizek csoportjába. *Különösen jellemzi ezen hévvizét a szénoxysulfid-COS jelenléte. Ezen légnemet Than tanár, miután hiába iparkodott azt tisztán előállítani, itt fedezte fel.* Ezen légnem a forrásvízből oly mennyiségben ömlik ki, hogy azt a fölületén meg lehet gyújtani és ekkor kék lánggal ég. A víz kristálytiszta, csak imitt-amott ragad magával apró szintelen fővényrészecskéket, melyek azonban csendben az edény fenekére ülepednek le. A víz nagy erővel 2 méternyi magasságra buzog fel s a vascsöbe beletekintve, a víz forni látszik. A kiömlő víz a vezető csatornákat, s a vele érintkezésbe jövő tárgyakat kérezzel vonja be, mely annyi szabad ként tartalmaz, hogy lángra tartva meggyullad és kénszag terjesztésével kékes lánggal ég. A hév víz gyantas, nem kellemetlen zamattal bír, melyet lehűtés után is megtart, — a kitóduló gázok ugyanazon zamattal bírnak.

A szénoxysulfid a vízben oldott állapotban van és 10–12 óra lefolyása után a szabad levegőn a hűtőben vegyváltozáson megy keresztül, t. i. szénsav és kénhydrogen származik s amellet az előbb tiszta víz tejszerűvé lesz, és a sajátos gyantas szag helyet enged a kénhydrogen ismert jellemző szagának.

Továbbá még tartalmaz kiváló mennyiségű szénsavas natriumoxydot, kovasavat, jodot és bromot, mely két utóbbi alkatrésze az összes sótartalomnak egy és egy harmad $\frac{1}{3}$ -át teszi.

A forrástermények alkalmazásának módjai élettani elvek alapján megállapított javallatok értelmében a következők:

1. A fürdés:
 - a) a teljes fürdő;
 - b) a részleges fürdő.
2. Az ivás;
3. a belélegzés;
4. az iszapborogatás és ezek mellett a massage és villanyozás.

A betegségek pedig, melyekben a hévviz alkalmazást nyer, a következők:

1. Izom és ízületi csúz, valamint a csúzos lobtermények és azok által okozott ízületi merevségek.
2. Köszvény, melynél ha sokszor egyebet nem is, de legalább a fájdalmak csillapodását és rohamok ritkulását elérhetni.
3. Az idegrendszer betegségei közül félhüdeses állapotok, idegzsábák és csúzos hüdések.
4. Bőrbetegségekből az Ichtyosis, Herpes, Prurigo és Psoriasis, valamint égési sebek és fekélyek.
5. Vérpangásoknál a hasi szervekben
6. A máj vérbőségénél.
7. Renyhe bélműködésnél.
8. Oly idült hörghurutoknál, melyeknél a tüdővérkeringés a hasbéli vérpangás miatt akadályozva van.
9. Asthmánál.
10. Idült ólom- és kéneső-mérgezéseknél.
11. Alkati bujakórnál.
12. Chlonosis némely eseteiben, melyekben vas nem használ.

15. A Gutmann féle fűrésztelep Beliscén.

Azon faipari telepek közt, melyek hazánkban főleg az utóbbi évtizedben létesültek, s melyek erdeink okszerű kiaknázását s a faanyag kereskedelmi áruvá való észszerű előkészítését tették feladatukká, ugy terjedelme, mint kitűnő berendezése által bizonyára az első helyet

van hivatva elfoglalni a beliscei gőzfűrésztelep, mely 1884-ben létesült és 1885-ben már működését is megkezdette.

A Dráva jobb partján egy vízmentes magaslaton, honnan festői kilátás nyílik Baranya bérceire, mintegy 130 holdnyi területet foglal el e nagyszabású telep, a hova Észékről kocsin $1\frac{1}{2}$ óra alatt, vagy pedig Pécsről Miholjácig 2 óra alatt és onnan tovább Beliscéig a Gutmann cég tulajdonát képező Belisce-kapelnai h. é. vasuton 1 óra alatt lehet eljutni.

Amerika rengetegei, sokat emlegetett őserdei jutnak eszünkbe, a mikor látjuk itt ezeket a faóriásokat, a melyek feldolgozására szinte külön kell még a gépeket is készíteni. Tengeri fakereskedelmünknek főbempóriumá e vidék, a honnan a világszerte híres magyar dongát, szerszám- és épületefát és egyéb műfákat, a hajók százai meg ezrei hordják szét szerte a világba. A flumei kikötő a legélénkelben tanuskodhatik a fakivitel folyton fokozódó növekedéséről, mely máris egy külön falkikötő létesítését tette szükségessé.

A Dráva felé eső részén terülnek el a nagy kiterjedésű farakodók, ott vannak felhalmozva a gondosan osztályozott fauruk, a különféle méretű müták, tőgyfagerendák és deszkák, a dongáknak egész halmaza, mind gondosan összerakva, esőtől, erős napfénytől kellőleg védve, hogy kiszáradjanak, anélkül, hogy összeropedeznének.

A telep egészen be van hálózva vasuti vágányokkal, össze van kötve a Drávaparttal és az erdővel is, minthogy ily nagy arányú telep okszerű működése nem is képzelhető el e nélkül. A vasutvonal egyik része Beliscétől Viljevo-Kapelnáig nyilvános közforgalomra, személy- és áruszállításra is be van rendezve. Az erdőben külön e czelra konstruált kocsikon bivalyokkal hordják össze a fát a vasuti sínekhez.

A telepnek egyik legérdekesebb és legfontosabb részét a fűrészgyár képezi, melyben az erdőből kiszállított fák megfelelő méretű mütákká, gerendákká és pallókká stb. lesznek feldolgozva. Egy óriási csarnokban 80 fűrészgép van folytonosan munkában, részint keret, részint szalag- és körfűrészek, többek közt egy óriás méretű keretfűrész, a melynek nincsen párja Európában, s a mely mástól méter átmérőjű törzseket deszkává fűrészeli. A fűrészgépek hajtására három gőzgép szolgál; az egyik 350, a másik 250, a harmadik 50 lóerejű, mely utóbbi a javító-műhelyek munkagépeinek s a villamos világítás dynamo-gépjének a hajtására is szolgál. A gépek áttételei mind föld alatt vannak, s e valóságos labirinth magában is felette érdekes képet nyújt a mintegy 15 cm. vastag áttételei tengelyek és kerekek bonyolult kombinációjával. Ide a pinczerészbe hull le a fűrészpor is, s ezzel fűtik az 5 gőzkazánt, a melyek azonban nem képesek az összes fűrészport megemészteni, s abból még átlag 4 vasuti kocsival el kell szállítani.

Egy másik nevezetessége a telepnek a nagyszerű berendezésű tanningyar, legújabb szerkezetű gépekkel, szép gépházzal, faaprító készülékkel és külön hordógyárral. A tanningyárban készülő tölgyfakivonat

nagyobbára Angliába lesz elszállítva, ahol ezen hőrcserzésre különösen alkalmas anyag rendkívüli kedveltségnek örvend.

Már fentebb említők, hogy az egész telep be van hálózva vasuti vágánnyal. A fát az erdőből vasuti kocsikon hozzák s azokon hordják szét a telep megfelelő helyeire is. A vasuton naponként 12 vonat közlekedik s összesen 9 lokomotív és 800 vasuti kocsi áll a szállítás rendelkezésére.

A telepen természetesen van megfelelő gép- és kocsijavitó-műhely, sőt a kocsik is ott készülnek, csupán a kéregöntetű kerekék és tengelyek valók a Ganz-féle gyárból.

A gyár az erdei favágással együtt mintegy 4000 munkást foglalkoztat; magán a telepen, gépeknél, a fa kezelésénél mintegy 800 állandó munkás talál foglalkozást. A gyárból évenként mintegy 90,000 köbméter faáru kerül ki. A munkások részére külön munkásházak vannak építve.

A munkásházak közt vannak a hivatalnokok lakásai is, hogy ekként a munkásnak még háziüzhelye is mintegy felügyelet alatt legyen. A munkások gyermekeinek oktatásáról és egészségi ügyeiről is kellőleg gondoskodva van. Egy jól felszerelt iskolaépületben egy képzett tanítónő oktatja a gyermekeket, hitoktatásban pedig a valpói lelkészi hivatal részesíti őket. A telepen továbbá teljesen felszerelt kórház is áll rendelkezésre.

A tűzrendőri elővigyázati intézkedések igen szigorúan és nagy gondnal vannak itt keresztül vize. A fűrészcarnokban, a pinczében és udvaron valamint a tannagyárban is hydransok vannak elhelyezve, melyeket a Dráva parton levő gőzszivattyugép táplál, úgy, hogy esetleges tűz esetén rögtön nagymennyiségű vizet lehet a telep bármely részére odavetni. Éjjel rendszeres őrszolgálat van, s a tűzoltóság is éber figyelmekkel kíséri a telepet.

A telep emelkedőbb partján az emeletes igazgatósági és lakóépület áll. Ebben külön lakosztály van a tulajdonosok részére; e házban lakik az igazgató s ugyanitt van földszint a posta és táviró hivatal, melynek a telep világraszóló nagy összeköttetései elég dolgot nyújtanak. Az egész telep egész kis község, csinos házaival, kertekkel és fássított széles utcákkal.

16. Mohács.

Elénk kereskedelemmel bíró város a Duna jobb partján, 11290 lakóssal. Van posta-távíró hivatala, szolgabíróháza, elemi- és polgári iskolája s több temploma. Maga a város a turistának vajmi kevés látnivalót nyújt, de érdekes a várossal szemben fekvő Margita vagy mohácsi sziget, melynek buja tenyészete gyönyörködteti a szemet.

Mohácstól délre nagy síkság terül el; e síkság délibb részein, közel Sátoristye fölött vivotott 1526-ban a magyar nemzetet gyá-zba borító csata, melyben II. I.ajos király s vele a nemzet díszte, virága el-

hullott. — Az 1686-ban vívott második mohácsi-csata, melylyel új világság berült a magyar nemzet sötét gyászára, nem Mohács térein, hanem Baranyavár és Beremend vidékein folyt le.

A mohácsi csatát ábrázoló festmények, melyek az előtt az ottani püspöki épületben voltak elhelyezve, a vész emlékére állított kápolnába vitettek át, hol 1817 óta, minden év augusztus 29-én, a csata évfordulóján gyászünnepély tartatik.

Mohács kiinduló pontját képezheti a sátoristyei és főherczeglaki mintagazdaságokba, úgy a Duna lapjaihoz való kirándulásoknak.

17. Szigetvár.

Baranya nyugati határán, Somogy megyében fekvő város 5247 lakossal az Almás viz partjain, mely vasúton Pécs és Barcs felől közelíthető meg. A Budapestről jövő utas már Szent-Lőrinczen átszállhat a Szigetvár felé közlekedő vonatokra. A városban posta-távirda van s bíróságok székhelye. Hajdan az Almás vize Szigetvárt, mint emelkedettebb helyet egy nagyterületű lápos rétság közepén teljesen körülfogta, úgy hogy az egy vízzel védett szigetnek mutatkozott, s nevét is innen vette.

Szigetvár 1450 körül erősséggé alakítottatott s idők folyamán oly nevezetes várá nőtte ki magát, mely nem csak harcászatiilag lett fontos, de európai hírt szereztek neki a történet lapjaira Szigetvároitt feljegyzett események. A mohácsi vész után (1526), sőt a török hódoltság kezdetén (1543) Szigetvár erősen tartotta magát a török áramlat ellen, és Horváth Márk, a vár parancsnoka nem egyszer dicsőségesen verte vissza a török támadást. Végre Szoliman óriás hadsereggel támadván meg 1566-ban Szigetvárt, az s vele együtt a sehonnan segélyt nem nyert Zrínyi Miklós hős Leonidásként veszett el az osman kardja alatt. Szoliman azonban nem érthette meg dicsőségét, mert még a vár bevétele előtt halmeg a sánczok tövénel. Holttestét Konstantinápolyba szállították, de belrészeit közel Szigetvárhoz temették el, hova emléket (törökül: turbe) emelt a törökök kegyelete, s hova az ájtatos muzulman zarándokolni járt. E hely (Szigetvártól félórai sétá), mint búcsújáró hely Turbék név alatt ismeretes. Szigetvárnak Zrínyi idejében nem voltak falai, csak a földművek s a viz védették. A törökök 122 évig bírták azt, s a középső várba (mely a mai város) mecsetet is építettek 1572-ben, mely ma is fennál és katolikus templommá van alakítva. (Dorfmeiszter által festett képei megtéktítésre méltók.) A belső várat már a törökök kezdték kőfalakkal építeni, mely azonban az ostromoknak nem volt képes ellenállani. Jelenlegi falait a törökök kiűzetése után építették.

részben állami, részben a szomszédos megyék költségén, míg az az újabb harcászati vívmányok mellett teljesen elvesztette harcászati becését, s ma a földesurnak gazdasági udvar gyanánt szolgál.

A templom előtti téren áll Zrinyinek egy hozzá nem méltó emlék-oszlopa, a tetején nyugvó oroszlánnal. A vár elestének ünnepét kegyelettel üli meg Szigetvár hazafias népe.

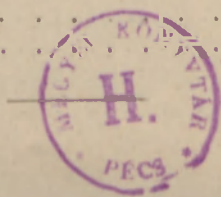
Betűrendes tárgymutató.

	lap
A baliget	83. 87.
Agoston templom	39.
Állami fogház	39.
Angszter orgona-gyára	53.
Apáczák temploma	37.
B ankházak	20.
Bános	82.
Bányatelek	90. 93.
Belisce	120.
Belvárosi templom	32.
Bérkocsik	15.
Bertalankápolna	77.
Brunnstube	92.
Büdöskút	79. 81.
C asinó	26. 40.
Császa	106.
Czukrázók	19.
D obogó	105.
Demirkapu	77. 80.
E gregyi völgy	99.
Egyesületek	26.
Engel A. és fiai parkett-gyára	55.
Énekiskola	39.
Éttermek	18.
F erencz József fürdő	23. 41.
Ferencziek temploma	38.
Fényképészek	20.
Fogorvosok	23.
Főgymnasium	30. 32.
Főreáliskola	31. 40.
Fürdők	23.
G yáripár	43.
Gyermekkert	40.
Gyógyszertárak	23.
Gyúd	110.
Gyűjtemények	31.
H amerli keztyügyára	54.
Harkány	116.

	Lap
Harsányi hegy	114.
Havi Boldogasszony kápolna	40.
Hatóságok	27. 28.
Hetvehely	87.
Hidasi völgy	101.
Hidasi hát	101.
Hirlapok	19.
Hirschfeld S. sörgyára	39. 50.
Hoffmann butorgyára	56.
Höfler testv. börgyára	50.
Irgalmasrendűek temploma	21. 33.
Izraelita templom	29. 41.
J akabhegy	82. 85. 89.
Jótekönyv intézetek	26.
K antavár	78.
Kardos-út	76. 79.
Kath. árvaház	41.
Katonai kórház	22. 37.
Katonai laktanyák	31.
Kávéházak	18.
Kecskehát	109.
Kertészek	58.
Kindl F. gépgyára	53.
Királyi tábla	33.
Kisrét	77.
Kórházak	21.
Kozári vadászház	79. 91.
Könyvkereskedések	19.
Könyvnyomdák	19.
Könyvtárak	50.
Kövestető	102.
Közzolgák	16.
L apisi vadászház	79. 80.
Légszergyár	41. 51.
Littke L. pezsgőgyára	37. 47.
Lutheránus templom	29. 41.
Lyceum	40.
M ajláth-tér	41.
Mánfa	78.
Megyei árvaház	38.
Márévár	102.

	Lap
Megyeház	39.
Melegmány	91.
Menetjegyiroda	12.
Mezőgazdaság	43.
Mélyvölgy	78.
Minarett	39.
Mindenszentek kápolna	74.
Misina	80.
Mohács	122.
M.-Urögh	90.
N ádasd	104. 107.
O rvosok	22.
Orfű	79. 81.
Ó-Bánya	107.
P apirkereskedések	19.
Pécs földrajzi fekvése	5.
Pécs régészete	65.
Pécs természetrajza	60.
Pécs története	8.
Pécsi dalárda	25.
Pécsvárad	108.
Pénzintézetek	20.
Pénzügyigazgatóság	40.
Polgári daloskör	25.
Posta és táviró	13.
Pusztabánya	101.
Püspöki könyvtár	31. 39.
Püspöki palota	34.
R ákos	82.
Remeterét	81. 82. 89.
Rékavölgy	104. 109.
Ruepprecht testv. gépgyára	54.
S étatér	33.
Scholz A. sörgyára	50.
Scholz A. és fia sörgyára	42. 49.
Siklós	111.
Singödör	102.
Sirkamara	31.
Somostető	102.
Sörcsarnokok	18.
Szállítók	17.

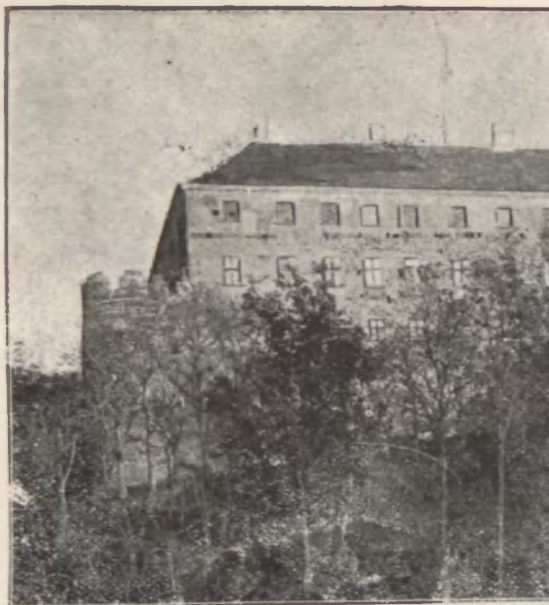
	Lap
Szállodák	17.
Szászvár	105.
Szentkút	81. 88.
Szent László	100. 104.
Szepesy szobor	33.
Széchenyi-tér	32.
Székesegyház	34.
Szigetvár	123.
Szinház	24. 40.
Szuadó	89.
Tanintézetek	29.
Társaskörök	26.
Tejcsarnok	57.
Telefon	15.
Temető	41.
Templomok	29.
Tettye	73. 90.
Tettyei romok	74.
Tornacsarnok	41.
Törvényszéki palota	41.
Tubesz-csúcs	91.
Uj-Bánya	105.
Uj-Bánya O-Bányai völgy	106.
Üszöghi erdőcske	42.
Vasúti közlekedés	11.
Vasvári telep	31. 38.
Vágot	79. 82.
Váralja	103.
Városi közkórház	21. 38.
Városház	33.
Villamos telep	41. 52.
Vizvezeték	75.
Vöröshegy	90.
Wurster cement-cserép-gyára	54.
Xavér-kápolna	38.
Zene	24.
Zengő	104. 108.
Zobák	91.
Zsolnay-gyár	42. 44.

Mánfai barlang. Krudy I. fényképe után.

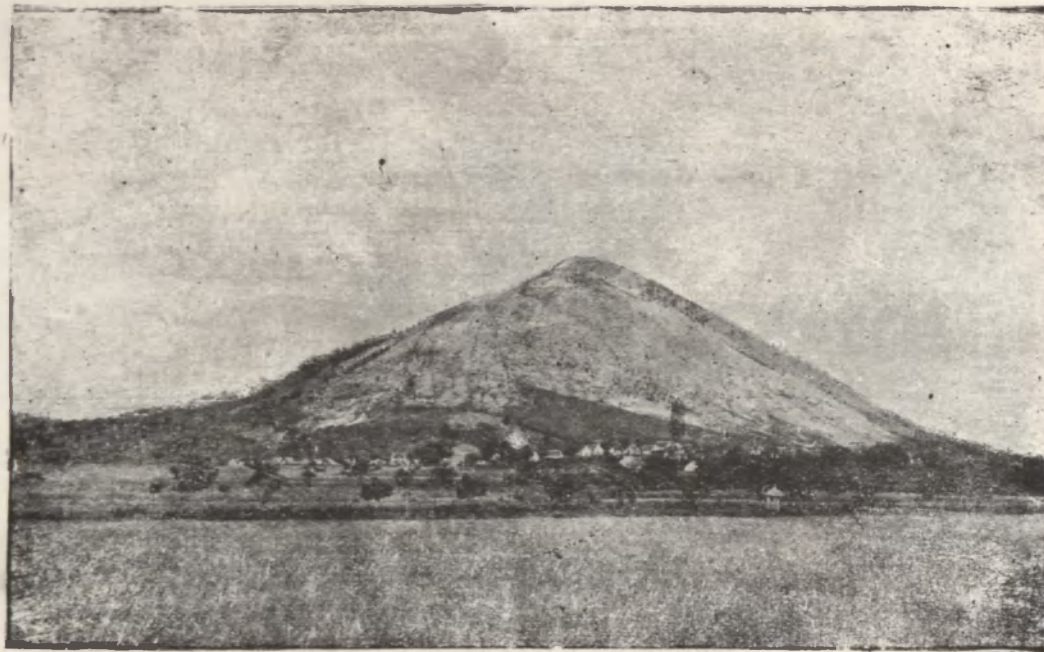
a 78. laphoz.

Siklós vára. Goldberger R. fényképe után.

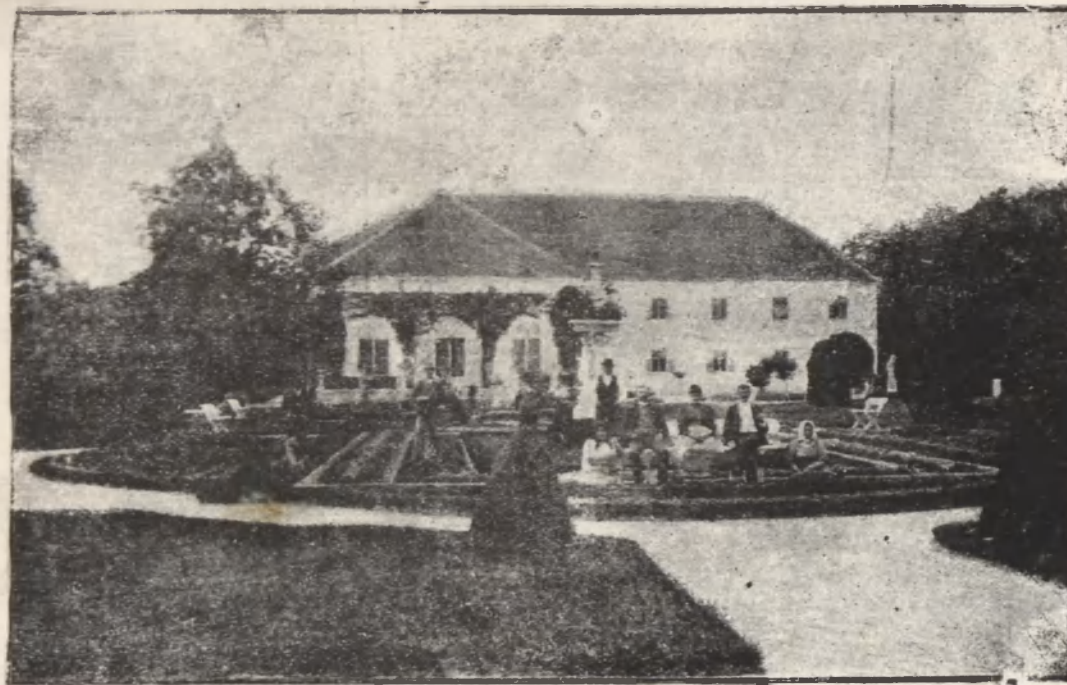

a 111. laphoz.

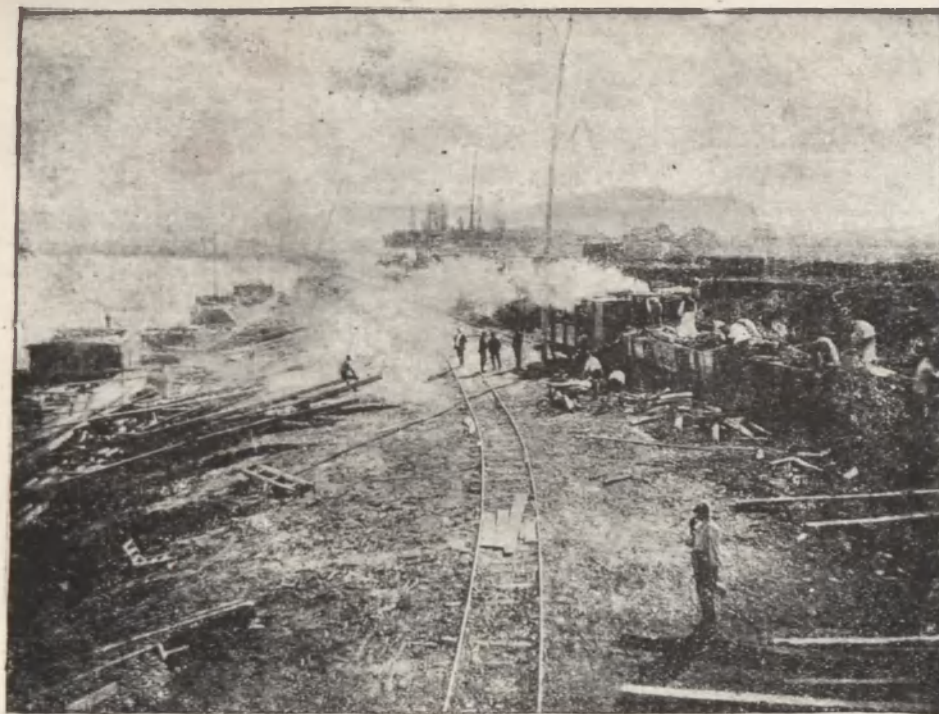
Harsányi hegy. Goldberger R. fényképe után.

a 114. laphoz.

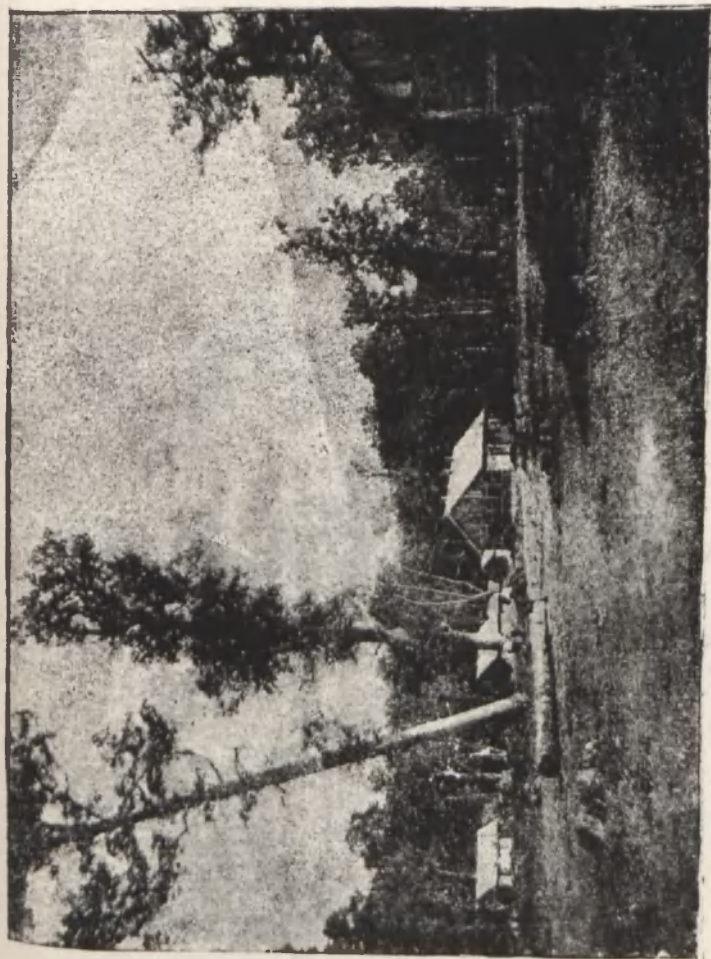
Harkányi gyógyterem. Goldberger R. fényképe után.

a 116. laphoz.

Belisce Bradna F. fényképe után.

a 121. laphoz.

Belisce. Bradna F. fényképe után.

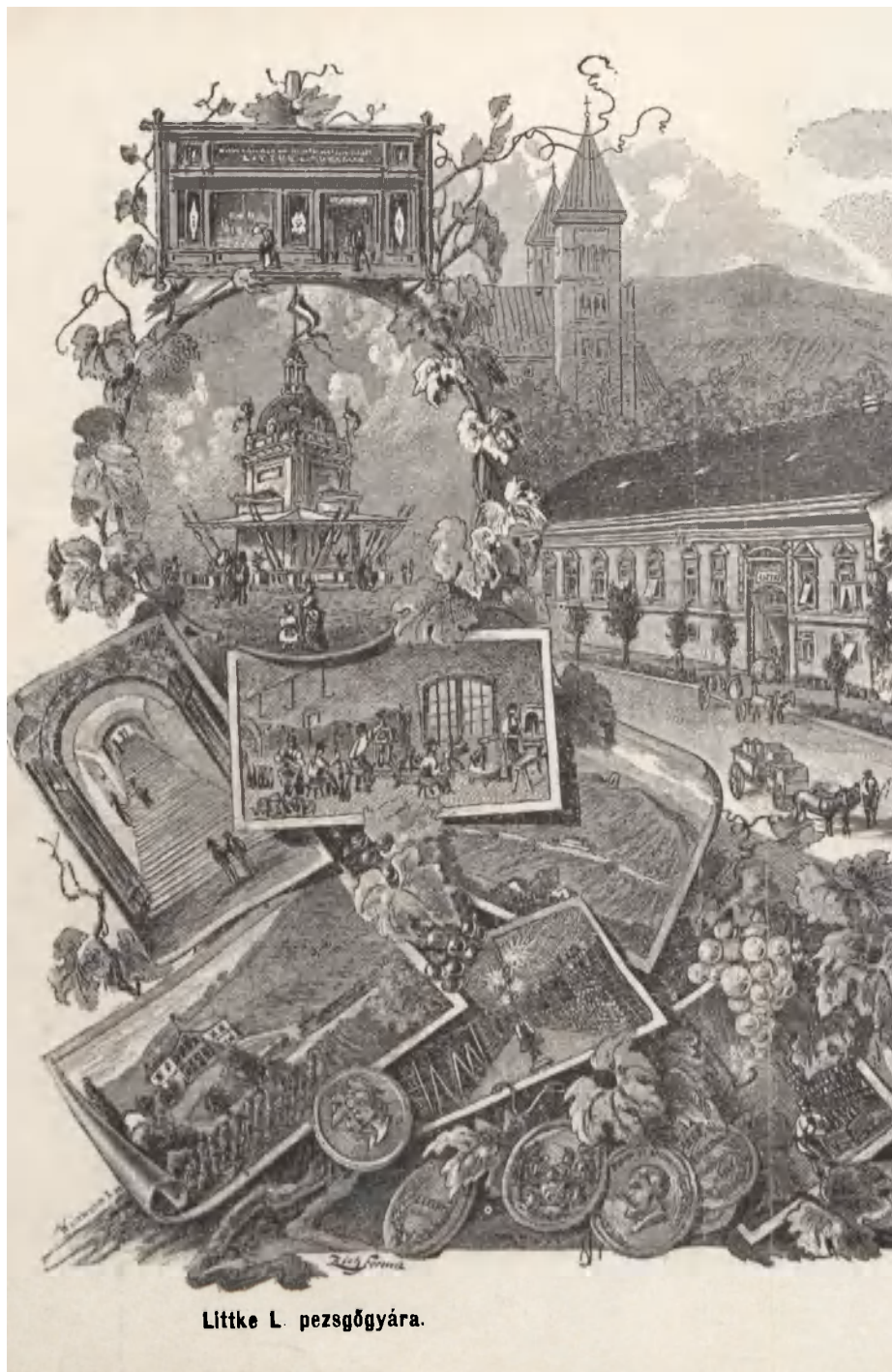

Részlet a mohácsi szigetről. Pátz Hermin fényképe után.

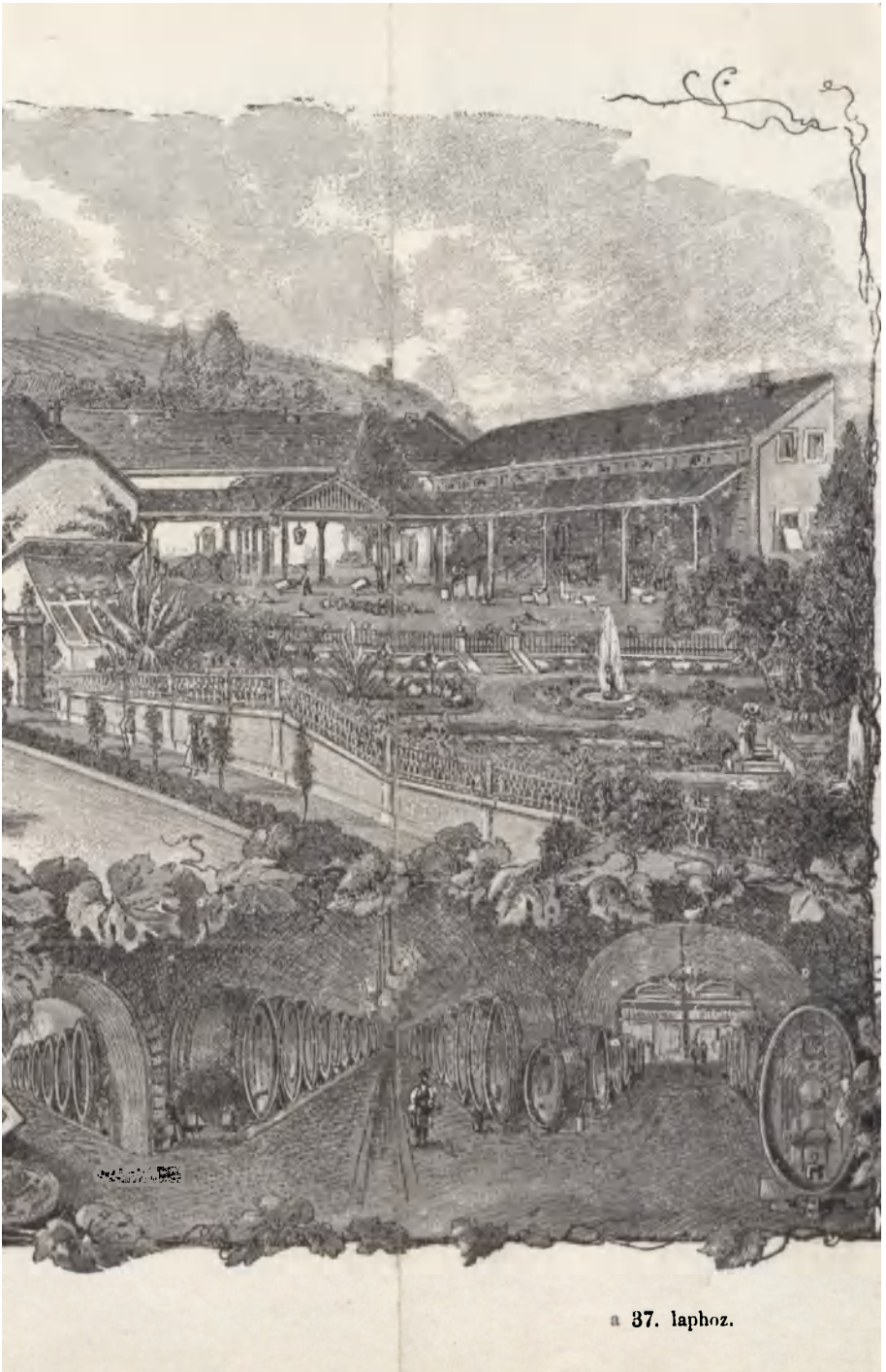
a 122 laphoz.

Lítke L. pezsgőgyára.

Littke L. pezsgőgyára.

Alapított 1785.

Ruepprecht Testvérek

Pécsett.

Ajánlják elismert kitűnő minőségű gyártmányukat:

Harangok, vasharangállványok.

Vas- és ércöntések. Tűzoltászati gépek.

Tűzoltósági segédeszközök és légénységi felszerelések.

Kender tömlők, tömlő-csavarok.

Szivattyúk és szivattyu-tervezetek. Vizvezetékek és vízvezetéki részlettárgyak.

Fürdő berendezések és árnyékszékí részlettárgyak.

Mosó- és facsaró-gépek.

Pinczészeti gépek és szerelvények, Kaucsuk-tömlők és kaucsuk-árak.

É R C Z - Á R U K

Teljes gőz- és vizimalom berendezések, malom-részlettárgyak.

Hengerek rovatkozása és csiszolása.

Gőzgépek, gőzkazánok.

Gőzmozdonyok, cséplőszekerek, gőzkazán szerelvények.

Gazdasági gépek.

Javításra minden e szakmába vágó munkák átvételnek, gyorsan és jutányosan kiszolgáltatnak.

SZÁLLÓ

az

„ARANY HAJÓHOZ“

—→+ Pécsert, király-utca. ←—

Elsőrangú szálló mintaszerű berendezéssel, a város legszebb, legnépesebb utcájában.

Kitűnő konyha; legjobb minőségű, saját termései hamisítatlan pécsi és más kiváló borok.

Szobaárak: 80 krtól 1 frt 50 krig.

Gondos és figyelmes kiszolgálásról kezeskedik

Müllherr Alajos.

Gazdák tejesarnoka

Pécsett,

király-utca 34. szám.

A gőzerőre mintaszerűen berendezett tejesarnok megtekintés végett a n. é. közönség számára egész napon át nyitva áll.

Legjobb minőségű

**tej, tejszin, habtejszin,
vaj, túró**

és a saját gyártmányú kútinó

gróji, limburgi

és más egyéb **sajtok** megrendelésre úgy helyben, mint vidékre pontosan szállíttatnak.

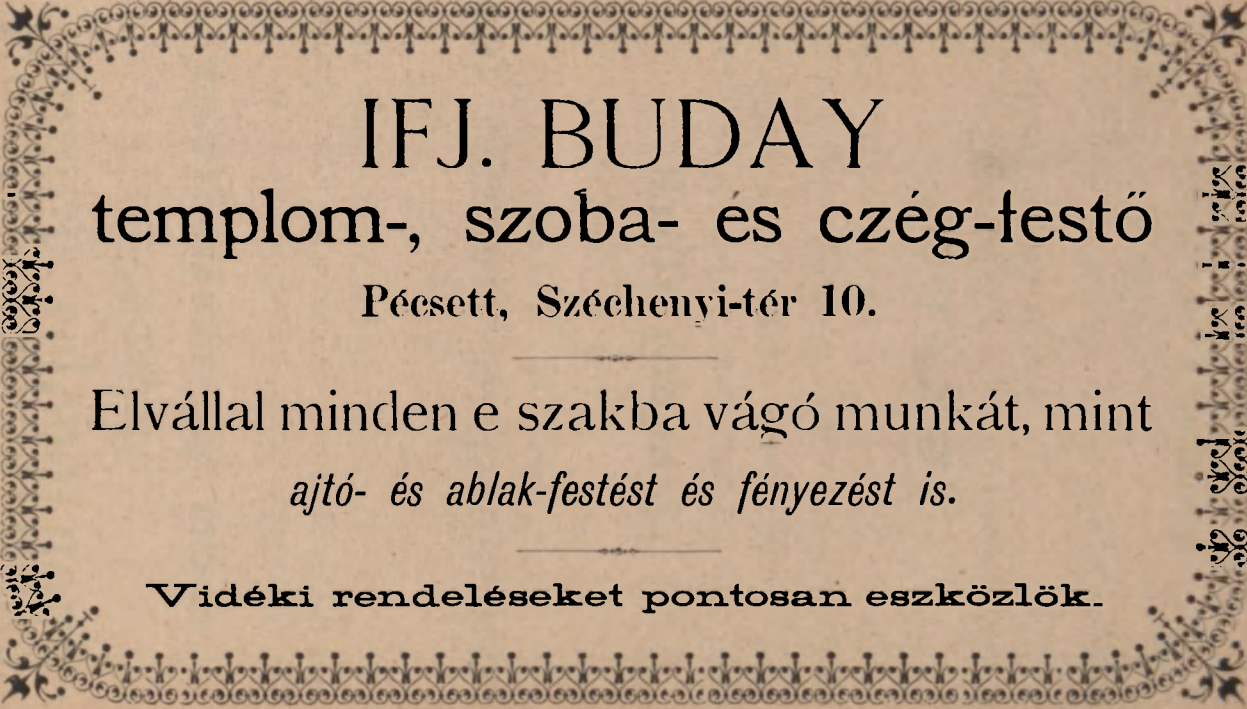
Különösen figyelemre méltó a tejesarnokban készült páratlan jóságú

tea-vaj,

mely nemcsak helyben, hanem a fővárosokban is már jelentékeny tért hódított.

Kávésok, cukrárszok, pékek s a tejtermékek elárúsításával foglalkozók

előnyárban részesülnek.

IFJ. BUDAY
templom-, szoba- és czég-festő

Pécsett, Széchenyi-tér 10.

Elvállal minden e szakba vágó munkát, mint
ajtó- és ablak-festést és fényezést is.

Vidéki rendeléseket pontosan eszközölök.

Nowotarski A. és Fia

kereskedelmi műkertészete,
magkereskedése és gyümölcsfatenyésztése

PÉCSETT,

Nepomuk-(posta)-utca 20. szám.

Ajánlja a legjobb minőségű konyha-
kerti magvakat, valamint a legkedvel-
tebb virágmagvakat.

Továbbá nagy választéku
gyümölcsfacsemetéket,

rózsatöket, disznóvénnyeket és nyári viráglántákat,
izlésesen készített

virágcsokrokat

és

KOSZORUKAT.

Vidéki megrendelések gondos csomagolás mel-
lett pontosan foganatosítottatnak.

Árjegyzékek kívánatra bérmentve.

GIRARDI JÓZSEF

fogtechnikus

Pécs, Apáczá-utca 19-ik szám.

Ajánlja saját készítményü, kiváló tartósságu,
az ép egészséges fogakat teljesen pótló

műfogakat,

kautsuk-, aluminium- és arany foglatban.

Obturatorok, mindennemű fogtömések (plom-
bok) és minden egyéb a fogtechnikához tartozó
munkálatok a legmegbízhatóbb kivitelben.

SZANDER A. M.

czipő-raktára

Pécsett, Király-utca 9-ik szám alatt.

Kitüntetve első éremmel Szegeden 1876-ban, pécsi
kiállításon állami bronzéremmel,

Londonban 1874-ben, Bécsben 1873-ban, Párisban
1878-ban és a pestmegyei kiállitásnál.

Ajánlja saját gyártmányu, elegáns és jószabásu
uri-, női- és gyermek-czipőit

a legjutányosabb gyári áron.

Wurster Antal
szab.
kampós szegélyü
cement-tetőcserép

gyára
Pécsett, király-utca 8. szám.

Szabadalmazva Ausztria-Magyarország, Belgium, Olasz-, Angol-, Orosz- és Franciaország, Schweiz, Spanyolország, Dánia, Svéd-Norvégország, Amerikai egyesült államok, Canadában stb.

A cs. és kir. **szab. kampós szegélyü cement-tetőcserép** Baranya, Tolna és Somogy megyékbeni gyártása és a árusításának kizárólagos jogát megszereztem és ajánlom ezen kitűnő házfedő anyagot a n. é. közönség becses figyelmébe.

Nagyobb megrendeléseknél a gép a megrendelés helyére szállítatik és a tetőlapok ott készíttetnek.

ENGESZER MIKLÓS

ékszerész,

órás, arany- és ezüstműves

Pécsett, király-utca 6. szám.

Ajánlja dusan felszerelt, a legkényesebb igényeket is kielégítő raktárát.

Nagy választék a legújabb disztárgyakból,

alpaca és ezüst tárgyakból.

Utazó kereskedők figyelmébe!

SZÁLLODA „a vademberhez“

Pécsett,

Siklósi-utcza, a belvárosi országút sarkán.

Van szerencsém a n. é. utazó közönség szives tudomására hozni, hogy az általam eddig bérben birt, a város közepében s a vasúthoz közel fekvő

„Vadember szállodát“

örök áron megvásároltam s a legújabb kor igényeinek megfelelően, teljesen újonnan átalakítottam.

Szállodámban, mely ugy a tisztaság, mint a pontos kiszolgálás által már eddig is a legjobb hírnévnek örvend. azon újítást hoztam be, hogy az igen tisztelt **utazó kereskedők** a már eddig is alkalmazásban volt leszállított szoba-árakon kívül **az általánosan ismert kitűnő konyhám** igénybevételénél, **ebéd és vacsora** alkalmával egyaránt kedvezményben részesíttetnek.

Főtörekvésem az igen tisztelt vendégeim minden irányban való kielégítése lévén, bátran merek nagybecsu támogatásukért esedezni.

K való tisztelettel

Mihálovics György,

szálloda-tulajdonos.

Ullmann M. Károly
bank- és váltó-üzlete
Pécsett.

Állampapírok, részvények, záloglevelek,
elsőbbségi kötvények, sorsjegyek, arany-
és ezüstpénzek stb. vétele és eladása.

Tőzsdeműveletek eszközlése.

Szelvények és kisorsolt értékpapírok be-
váltása és leszámítolása.

Előlegek nyújtása értékpapírokra.

Igérvények minden sorshuzáshoz. Utal-
ványok és hitellevelek eladása a bel- és
külföld minden nagyobb városára.

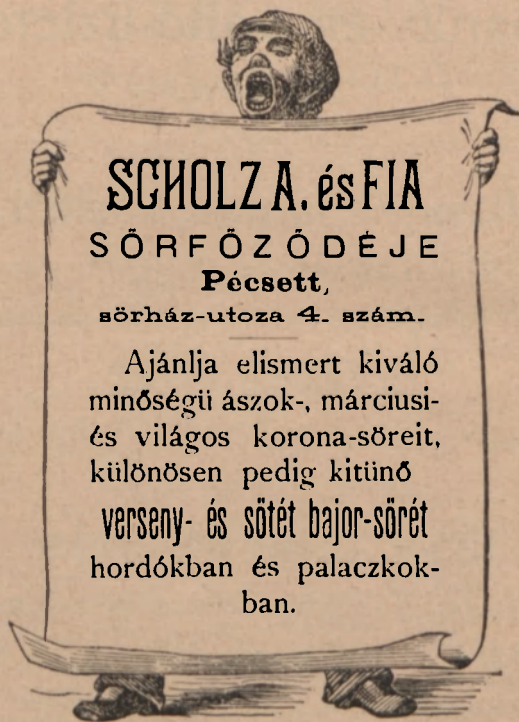
Sorsjegyek havi részletfizetésre

való eladása az 1883. évi XXX. t.-cz. alapján.

A trieszti

általános biztosító társaság (Assicurazioni Generali)

főügynöksége.

SCHOLZA. és FIA
SÖRFŐZŐDÉJE
Pécsett,
sörház-utoza 4. szám.

Ajánlja elismert kiváló
minőségű ászok-, márciusi-
és világos korona-söreit,
különösen pedig kitűnő
verseny- és sötét bajor-sörét
hordókban és palaczkok-
ban.

KEDELYES TARTÓZKODÁS.

Szálloda a „hét fejedelemhez“

Kossuth Lajos utca 16. sz.

Kényelmes és tiszta szobák felett rendelkező szálloda, olcsó árakkal.

Látogatott étkező helyiség és sörcsarnok. Egyik nevezetessége városunknak, mert helyiségeimből az unalom számüzve van.

Aki jól és olcsón akar étkezni, kitűnő pécsi bort, sört fogyasztani, annak a „Hét-fejedelem“-be kell menni.

Tisztelettel

Dollinger András

vendéglős.

OLCSÓ ÁRAK.

PONTOS KISZOLGÁLTÁS.

TISZTÁN KEZELT BOROK.

Weisz Kálmán és társa

minden rendszerű

VARROGÉPEK FŐRAKTÁRA

PÉCSETT,

Széchenyi-tér, a királyi tábla palotájában.

Ajánlják dúsan felszerelt raktárukat a legszebb díszítésű, minden rendszerű varrógépekből, mint: **Wheeler és Wilson, családi, Medium és 4-es számú Singer, Howe-féle, Anger, Circular elastique könyök gép,** és különféle **karikalujtó-gépek.**

3 évi jótállással.

Egyes alkatrészek minden rendszerhez, ugyanint: tű, czérna és olaj, továbbá bárminemű javítások saját árban számíttatnak.

„SPORT“ és „MONOPOLE“ Grand Vin Sec PEZSGŐK.

Vonatkozással Ő cs. és ap. kir. Felsége.
valamint Frigyes főherceg Ő Fensége
legmagasabb látogatása alkalmából a cs.
és kir. udvari pinczék, valamint a fő-
hercegi udvartartás részére történt meg-
rendelésekre, a fenti pezsgő-fajokat
kiválóan ajánlja

LITKE L.

cs. és kir. udvari szállító
pezsgőbor-gyár telepe

PECSETT.

Főraktára :

BUDAPESTEN :

Hatvani-utca 11. sz. a.

Bécsben :

Führichgasse 10. sz.

Prágában :

Seist József urnál.

Kapható továbbá minden elsőraugu
bor- és fűszer-kereskedésben, ugy-
szintén szállodák és étkező helyi-
ségeiben

HÖFLER TESTVÉREK ÉS TÁRSA

BŐRGYÁRA

Pécsett, siklósi-ut 54. szám.

Iroda és raktár: belvárosi országut 49.

Ajánlják legjobb minőségü talp- és fénybőr (blank)
gyártmányaikat.

Kindl Ferencz

gőzgép-,

mechanikai- és épület-felszerelési tárgyak gyára

Pécsett, Nepomuk-u. 33. sz.

Különös figyelmébe ajánlatnak a n. é. vevő közönségnek az eme gyárban a leg-szolidabban készülő tárgyak s egyéb munkálatok u. m.: **uj asztaltakaréktűzhelyek, fűtőkályhák, kazánok. Angol árnyékszékek. Vaskutak (szivattyúk), fürdő berendezések. Fürdőkádak** fürdőszerkezettel, légszesz-, víz- és gőzvezetékek. **Vasajtó- és ablak-redőnyök (Rouleaux), csillárok, falkönyökök, lámpák, villanyos jeladók, (szobatelegraf), telefon-berendezések Vécsey-féle szabad. Mikrotelephonokkal. Legujabb szerkezetű villámhárítók, kátrányozott tető-fedő. Sirkertek, vasfelülvilágítók (üvegtető), medenczék, pissoirok, teljes istálló-felszerelések. Épületbádogos- és szerková s munkák. Tüzmentes pénztárak szállítása, felállítása és javítása.**

Különösen pedig **gőz-kazánok, gőz-cséplő-gépek** és egyéb **gazdasági-gépek** s azok javítása.

Nagy raktár a legjobb minőségű angol s más gyártmányu

kerékpárokból

minden szükséges felszereléssel a legjutányosabb árak mellett.

Jól berendezett bicikli-javító-műhely!

Van szerencsém a n. é. közönség b. tudomására hozni,
hogy jó hírnévnek örvendő üzletem **király-utca**
21. szám. Blauhorn-féle házba (földszinten) a mai
kornak teljesen megfelelő, saját költségemen épült

műteremben

van elhelyezve. — Nem kiméltem semmi költséget, hogy
tisztelt látogatóimnak a legnagyobb kényelmére legyek.

Készítek minden alaku és legfinomabb kivitelű
képeket, u. m. platine-képeket, nagyobbitásokat — élet-
nagyságig — elavult képekről is. — Csoportképeket a
legfinomabb kivitelben és a legjutányosabb árak mellett
Mecsekegyesületi tagoknak árkedvezmény.
A labororium az egyesület amateur tagjainak ren-
delkezésére áll.

Műtermem a mai kor igényeinek teljesen megfele-
lően és kényelemmel van berendezve.

A n. é. közönség hecses pártfogását továbbra is
kérve vagyok teljes tisztelettel

Hamedli Gyula fényképész.

Zsilinszky Lajos

szállodája a „Magyar Királyhoz“

PECSETT

a király-(fő)-utczában, a Lyceum (Jogakademia) közelében,
ajánlja

ujjonnan és csinosan berendezett **szálló-
szobáit**, jó és izletes **konyháját**, kitűnő
asztali- és ó-borait, a helybeli Scholz
Antal-féle új sörgyárból naponta többször
frissen csapolt sport sört, és kőbányai
Dréher-féle **üveg-sört**. Azonkívül van ké-
nyelmes és látogatott **kávéház**, figyelmes
szolgálat és mérsékelt árak. Kocsi-félszer és
20 lóra istálló.

Kiváló tisztelettel

Zsilinszky Lajos szállodás.

Turisták figyelmébe!

KRAUSZE IGNÁCZ

Pécsett, Széchenyi-tér 17. sz.

Ajánlja gazdagon felszerelt raktárát
turisták öltözékéhez

tartozó mindennemű czikkeiből, u. m.: **turista ruha-
kelmék, ingek, harisnyák, övek** stb. Mindezen cik-
keket a **legjobb** minőségben és **elsőrendű**
gyárakból hozatva tartom raktáron, úgy hogy
az érdeklődő közönség nálam nemesak **nagy**
választékot talál, de a **kitűnő** minőségek
arányához a **legolcsóbb** árszámitással is szol-
gálhatok.

Egyuttal ajánlom

nagy raktáramat

rumburgi, irlandi és szepesi

vásznakból,

kész női és férfi fehérneműekben,

harisnyákban, eső- és napernyőkben.

Legnagyobb választék nyakkendőkben.

Legszebb
kirándulási hely!

Van szerencsém a n. é. közönséget értesíteni, hogy Pécs-bányatelepen

az „ezeréves gesztenyefához“

czimzett vendéglőm csinosan berendezett kerti helyiségében naponta izletes ételek és friss italok szolgáltatnak ki.

A város hegyes vidékének e csinosan fekvő kirándulási helyét a t. közönség pártfogásába ajánlja

tisztelettel

Gebhard vendéglős.

Négy kiállításon egyhangulag

Reisch Fános

czipész

PÉCSETT, Széchenyitér és kistér között.

Nagy raktárt tart mindennemű czipókból.

Csak saját készítmény.

Készítek legszebb, legjobb és legdivatosab
férfi, női és gyermekczipőket és czizmákat.

Sport-czipőknél különös árendedmény.

Különlegesség:

Gazdasági czizmák és czipők, vadászcizmák.

Kitüntetve szép és jó munkáért.

Négy kiállításon egyhangulag

Kitüntetve szép és jó munkáért.

Kül- és belföldi szakkiállításokon első érmeikkel kitüntetve.

Oroszy Sándor

— czukrász —

Pécsett, Jókai-tér 3. sz.

Ő cs. és kir. Fensége József Főherczeg

UDVARI SZÁLLÍTÓJA.

Ajánlja különleges készítményeit, mint

Pécsi Tortát

Dessert-sütemény és különféle legujabb
tortákat.

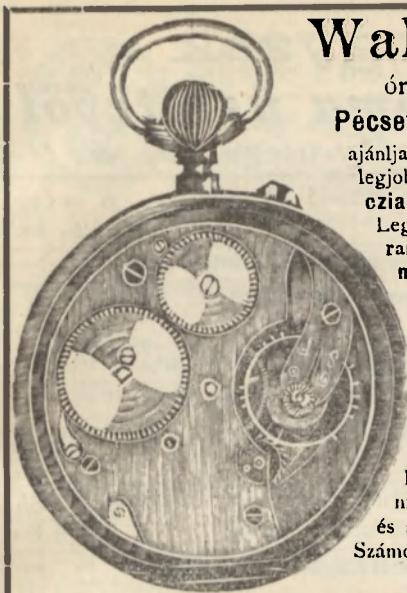
Confect Dessert-czukorkákat,

melyek utánozhatatlan kitűnőségük foly-
tán külföldön is keresett czikké váltak
s ottani udvari czukrászok által rendel-
tetnek.

Confect Dessert-czukorkák

különböző nagyságu elegáns disz dobo-
zokban csomagolva kaphatók.

Kül- és belföldi szakkiállításokon első érmeikkel kitüntetve.

Walla Ferencz

órász és mechanikus

Pécsett, Kossuth utca 4. sz.

ajánlja dúsan felszerelt raktárát a legjobb fajtájú **schvajczi zseb-, francia szalon- és iroda-óráknak**. Legjobb hírnévnek örvendő, első rangu **javitó és új készítmények** műhelye.

2 évi jótállás.

Kilometer-mutató, igen megbízható, kerékpárosoknak lépcsőmérő és egyéb turistatárgyak.

Electrotechnikus intézet, saját szerkezetű **villamos órák** készítése. Arany-, ezüst- és nikelezés minden fémalapra, tartós és szép kivitelben.

Számos látogatást és megbízást kér

Walla Ferencz

órász és mechanikus.

Zelesny Károly

Ő cs. és kir. fensége József főherczeg udv. fényképész

Pécs, Anna-u. 4. sz. saját házában.

Fényképészeti műterem arcz-, tájkép és építészeti felvételekre, platin, albumin stb. papirkivitelben.

Életnagyságu képek, pillanat felvételek, nagyítások és kicsinyítések elavult képek, olaj- és vízfestmények után.

Műtermen kívüli megbízások rendes árakkal számíttatnak, Vidéki megrendelések megegyezés szerint, kiváló gonddal és jutányos áron készíttetnek, nagyobb megrendeléseknél utiköltség nem számítatik.

Árjegyzék
Pollák Soma üzletéből
Pécsett, király-utca 10. sz.

Mosó voil kelme kitünő jó minőség, jó mosó
mtrje 25 kr.

Francia creton a legujabb minták mtrje 30 kr.

Creász vászon mosott és fehéritett, 30 rőföt tar-
talmaz frt 4.60

Rumburgi creász vászon 30 rőföt tartalm frt 4.25

Canavász 30 rőfös, jó erős minőség frt 4.40 és 4.80

Jutte függöny drapériával, mind a két oldalán
mintás frt 1.45

Hegyi vászon 32 rőföt tartalmaz erős minőség frt 5.85
30 rőföt tartalmazó, erős minőség frt 4.60

6 drb vászonsebkendő színes széllel jó mi-
nőség frt 1.25

1 selyem esőernyő csinos nyél és fogantyúval frt 2.45

Siffon végben 30 rőfös frt 4.50, 5.20, 5.80 és 6.50

Lepedő vászon varrás nélkül, 1 vég frt 6.50, 7.20, 8.50

6 drb törülköző kendő. damast frt 2.—

1 pár czérna keztyü hosszú, minden színben 15 kr.

Női gyapju ruhakelme dupla széles mtrje 38 kr.

Cheviot gyapju női kelme, tiszta gyapju mtrje 50 kr.

Damast szalvéta nehéz minőség drbja 25 kr.

Czérna csipke valódi jó mosó 10 mtr az egész
vég 15 kr.

Fodros napernyő fekete nyers selyem frt 2.60

Bouret készlet 2 ág- és 1 asztalterítő frt 6.50

2 ág- és egy asztalterítő Jutte kelméből
frt 2.80

Selyem kelme Blous-selyem igen szép minták
mtrje 50 és 75 kr.

6 pár harisnya férfiak számára, kötött frt 1.—

6 pár női kötött **harisnya** csikos pamutból frt 1.50

MECSEK-PAPIR 50 drb levélpapir és 50 drb levélboríték,
-legfinomabb csontpapirból (Ivory)
elegáns dobozban ára 1 forint.

Kapható: **WOLF MIKSA**
kenyér- és papirkereskedésében

Pécsett, király-utca 15. sz., hattyu-épület.

HOL kaphatók valódi karlsbadi női és férfi
cipők, angol gyártmányu kalapok, jó
minőségű fehérműek, sportcikkék stb.

RÓTH BÉLA

első pécsi kizárólagos uri divat üzletében.

SZABOTT ARAK !!

A PILSNERI polgári sörfőző-gyár

(alapított 1842)

Pécs-vidéki főraktára
PÉCSETT.

Ajánlja jelenleg a nyári évadban az elismert kitünő

ÁSZOKSÖRÉT

hordókban és palaczkokban.

Szétküldési telep:

Nick A. K. czégnél
Pécssett, király-utca 13. szám.

Ugyanitt a sörödében naponta minden órában frissen csapolt pilseni sör jön kimérésbe, s ennek kapcsolatában lévő **csemege-árak kereskedéséből** mindennemű **hideg ételek mérsékelt áron** kiszolgáltatnak.

Egy $\frac{1}{2}$ liter palaczkosör üvegestől 24 kr.

Egy pohár 10 kr.

➡ Nagybani vételnél előnyárok. ➡

Kalap- és szücsáru-raktár

SZÜCS-MŰHELYLYEL

Mandl Ármin

PÉCSETT

irgalmások utczája,

irgalmások épületében.

TAUSZIG ARMIN
DIVATÁRU RAKTÁRA

Pécsett, Széhenyi-tér, a Piátsek-féle ház sarok-boltjában.

Nagy választék a legujabb bel és külföldi

selyem-, gyapju- és mosó női ruhakelmék.

VALÓDI RUMBURGI

és minden más legjobb minőségű

VASZON, SIFON, PARGET ÉS OXFORD KELMEKÉBEN.

Ugy szintén

JACQUARD ÉS KAMUKA-ASZTALNEMŰEK.

Zsebkendők, férfi és női fehéreneműek,

pamlag-, futó- és ágy-szőnyegek, butorkelmék,

FÜGGÖNYÖK

csipke-, jutle- és gyapju-kelmékből, nem kevésbé

kész női felöltők, nap- és eső-ernyőkben.

Első pécsi kerékpár-raktár

Fichtl Károly

gépész és mechanikus

a „Pécsi kerékpár-egyesület“, a „Zombori kerékpár-egyesület“,
„Ujvidéki Bicycle-Club“ szállítója

PÉCSETT, Majláth-tér 6. szám.

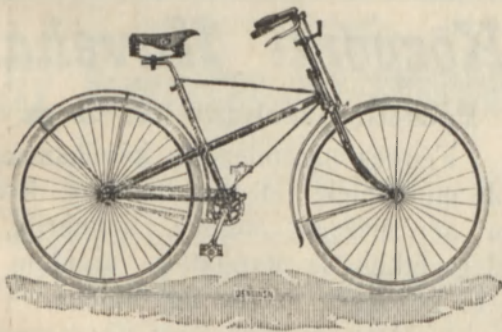
Ajánlja mint kitünő **uti- és verseny gépeket** a

Puch János és társa cég

gyártmányait, melyekkel a „Pécsi Kerékpár-Egyesület“
tagjai legszebb győzelmeket arattak.

Nagy választék angol és német kerékpárokban.

Teljesen berendezett kerékpárjavító-műhely.

Ajánlja magát mint szakmechanikus házi és szoba-telegraphok, láb-
beszélők (Telephon) villámhárítók és hasonló mechanikai munkák
végzésére.

Kerékpár- és varrógép-javításokat

a legelőnyösebb és jutányosabb árakon eszközöl.

Árjegyzék kívánatra ingyen.

Igen előnyös bevásárlási forrás!

Klein testvérek

Pécsett, király-utca 3. sz.

hol divatárak, ruhakelmék, selymek,
vászonneműek és canavasok, gyapjú-
kelme, fehérnemű, zseb- és nyakkendők,
továbbá
női kabatok, vallgallérok, köpenyek, füg-
gönyök, futó- és asztali szőnyegek
dús választékban

bámulatos olcsó áron kaphatók.

Az általunk forgalomba hozott áruk jó minőségeért kezeskedünk
Vidéki megrendelések gyorsan és pontosan eszközöltetnek.

Központi Kávéház

Pécsett, Széchenyi-tér 2. sz.

Fényes berendezésű kávéházamat,
hol mindentéle hűsítő italokon kívül
bor, sör, pezsgő, cognac, liqueurök és
hideg étek is kaphatók, ajánlom a
n. é. közönség szives figyelmébe.

Kitünő tekeasztalok.

Hetenkint négyszer zene.

Tisztelettel

Schiller József

kávész.

FÜRST ZSIGMOND

fűszer- és déligyümölcs-kereskedése

Pécsett, Kazinczy- és Perczel u. sarkán

a Polgári Kaszinóval szemben.

Ajánlom a n. é. közönség b. figyelmébe jól felszerelt **fűszerkereskedésemet**, hol is minden e szakba vágó cikket a legjutányosabb árak, valamint pontos és előzékeny kiszolgálás mellett lehet beszerezni.

1 kiló czukor süvegszámra 42 kr.

Különösen felhívom a t. fogyasztó közönség b. figyelmét

kitünő minőségű boraimra.

!! 1 liter vörös bor 26 kr. !!

!! 1 liter fehér bor 28 kr. !!

→ Rendelések 5 üvegen felül házhoz szállítatnak. ←

A t. közönség számos pártfogását kéri

tisztelettel

Fürst Zsigmond.

A tavaszi és nyári idényre a legszebb és legújabb divatu
parisi és bécsi

női kalap-modellek

megérkeztek.

A t. hölgyközönség szives figyelmét különösen felhívom azon körülményre, hogy nagy bevásárlási utam alkalmával sikerült nagymennyiségű

nyári kerti szalmakalapokat

megvennem, melyeket most rendkívül olcsón bocsátok áruba.

**Nagy raktár valódi amerikai
növénydrót derékfűzőkből.**

Kohn Katicza

divatárusné

(Pécsett, Széchenyi-ter.)

Bedő kávéház

PÉCSETT

a Vadember és Mátyás király szállodákkal
szemközt.

Szép **nyári kerttel** és elegáns beren-
dezéssel, kellemes tartózkodási helyül
szolgál.

Hetenkint négyszer **ezigény-zene.**

VOGL TESTVÉREK

KEZTYŰSÖK

Pécsett, főter 8. sz., a Sipőcz-féle gyógytár átellenében,
ajánlják dúsan felszerelt raktárukat mindennemű bel-
és külföldi bőrökből saját készítményü

glacé-, mosó- és szarvasbőr keztyűiket,
továbbá **prémes- és posztó keztyűiket** urak,
hölgyek és gyermekek részére minden színben és
hosszban, 2—20 gombosig.

Raktár sérvkötők-, nadrágtartók- és harisnyakötőkből, valamint

női derékfűzőkből

minden nagyságban és 4 színben (fehér, drapp, szürke és fekete).

Megrendelések minta szerint a legpontosabban teljesítetnek.

Vidéki megrendelések pontosan és postautánvét mellett esz-
közöltetnek.

Első pécsi bútor-, ajtó- és ablak-gyár

Hoffmann Károly. ©

BÚTOR-RAKTÁR

PERCZEL-UTCZA.

Mindennemű fa- és vas-bútor nagy választékban.

Thonet-féle székek.

→ → → → → Szabott árak. ← ← ← ← ←

Bútorszállítás zárt kocsikban minden irányban.

Bedő kávéház

PÉCSETT

a Vadember és Mátyás király szállodákkal szemközt.

Szép nyári kerttel és elegáns berendezéssel, kellemes tartózkodási helyül szolgál.

Hetenként négyszer **ezigány-zene**.

VOGL TESTVÉREK

KEZTYŰSÖK

Pécsett, főtér 8. sz., a Sipőcz-féle gyógytár átellenében, ajánlják dúsan felszerelt raktárukat mindennemű bel- és külföldi bőrből saját készítményű

glacé-, mosó- és szarvasbőr keztyűiket, továbbá **prémes-** és **posztó keztyűiket** urak, hölgyek és gyermekek részére minden színben és hosszban, 2—20 gombosig.

Raktar sérvkötők-, nadrágtartók- és harisnyakötőkből, valamint

☛ női derékfűzőkből ☛

minden nagyságban és 4 színben (fehér, drapp, szürke és fekete).

Megrendelések minta szerint a legpontosabban teljesítetnek.

Vidéki megrendelések pontosan és postautánvét mellett eszközöltenek.

Első pécsi bútor-, ajtó- és ablak-gyár

Hoffmann Károly. ©

BÚTOR-RAKTÁR

PERCZEL-UTCZA.

Mindennemű fa- és vas-bútor nagy választékban.

Thonet-féle székek.

→→→→→ Szabott árak. ←←←←←

Bútorszállítás zárt kocsikban minden irányban.

Hattyu vendéglő

PÉCSETT

király-utcza, hattyu-épület.

Van szerencsém a t. közönség b. figyelmét

bor-, sör- és étkező-termeimre

fölvívni.

Legszebb nyári és téli helyiségek.

Kitünő magyar konyha.

— LEGJOBB ITALOK. —

LAKODALMI EBÉDEK ÉS BANKETTEK

jutányos áron és pontos szolgálattal.

ZONA-REGGELI.

Számos látogatást kér

Skrobay István

vendéglős.

GANTER FERENCZ

PÉCSETT,

király-utca, a segélyző-egylet palotájában.

M. kir. honvédség, cs. és kir. hadsereg minden fegyvernemű egyenruha, önkéntes és tiszt uraknak, m. kir. pósta és távirda tisztai, a pécsi kerékpár-egylet és tüzoltó-egyleteknek egyenruha szállítója,

férfi öltönyök

készítője,
a legújabb divatu angol, francia és belföldi gyártmányu

szövetekből

szavatosság mellett

bámulatos

olcsó áron

készít.

Megrendeléseket

pontosan és kifogástalanul teljesít.

Gazdagon felszerelt raktárát

mindazoknak becses figyelmébe ajánlja, kik elegáns ruhát előnyös áron beszerezni óhajtanak.

JANKOVITS HUGÓ

bornagytermelő

bornagykereskedése

Pécsett, vásártér 6. sz.

Száz holdat meghaladó saját szőlőterületei
a pécsi legkiválóbb hegyekben.

Nagy raktár

ugy a saját, mint a legkitünőbb

pécsi és baranyai

fehér és vörös borokból,

az 1885. évi termésektől kezdve a legutóbbi
termésekig.

Egyéb kiváló borfajok is mindig készletben
vannak.

M e g r e n d e l é s e k

a lehető legmérsékeltőbb áron, gyorsan és
pontosan eszközöltetnek.

Az óriási kiterjedésű, modern berende-
zésű szép

pinczehelyiségek

megttekintése a n. é. látogatók szives figyelmébe
ajánlatik.

Kalauzolásról a tulajdonos készséggel gon-
doskodik.

Özv. Cafilisch K.-né

czukrász Pécssett, király-utca 30.

Van szerencsém a n. é közönségnek a kor igényeinek teljesen megfelelően berendezett

czukrászdámat

becses figyelmébe ajánlani

Üzletemben naponta kitűnő friss élesztős-, irós- és torta-sütemények továbbá mandula-sütemények kaphatók.

Nagy választék francia bonbonokban, caremel és selyembonbonban. Bel- és külföldi liqueur-ök, magyar és francia cognac, aszaborok.

Megrendelésre a legnagyobb pontossággal készítek formafagyaltokat, parfaitet, parfait-bombákat, crocambuscht, krémeket s az általánosan kedvelt Mignon dessert süteményeket u. m. navelt, ananas, mocca, deák.

bouldinez, Fedora, Tahiti, cocki stb.

Vidéki megrendeléseket pontosan.

és a legnagyobb figyelemmel eszközölök.

RIHMER JÁNOS

könyvkötő és diszmtíves

Pécssett, király-utca 22.

Felhívom a t. közönség b. figyelmét a kor igényeinek teljesen megfelelő berendezéssel bíró

KÖNYVKÖTŐ-MŰHELYEMRE,

hol is minden könyvkötő- és diszmű-munkákat, a legegyszerűbb kiviteltől a legfinomabb kivitelig a **legjutányosabb árak mellett** készítek.

Hímzési minta előnyomda nagy mintakészlettel.

Diszoklevelek és ornamentikai rajzok készítése.

Koszoru-szalagok nyomása.

Kremling Károly

kárpitos és diszitó-üzlete

PECSETT

József-utoza 28. szám.

Elvállal minden e szakba vágo **kárpitos** és **teremdiszitési munkát**, nemkülönb

szobák kárpitozását

továbbá kaphatók ugyanott

kész butorok

u. m. **pamlagok, ottománok, egész garniturák** a legdiszesebbtől a legegyszerűbbig, minden **a legjutányosabb árak mellett.**

Megrendelések vidékre is eszközöltetnek, úgy mindennemű javítások is.

Minták és árjegyzékek bérmentve.

Pontos és lelkiismeretes kiszolgálásért kezeskedik

Kremlig Károly.

Bösendorfer L., Lédeczy Sándor, Heitzmann fiai, »Lyra«, Kutschera K., Wirth Ferencz, Schweighofer fiai, Stingl, Kern Alajos, Hoffmann K., Proksch, Streicher J. B. fia, Mayer W. (Gottfr. Cramer), Becsi zongora-készítők I. Productivszövetkezete

képviselőjük **Pécsett**

Valentin Károly Fia

zongora-, pianino- és harmonium-terem

Pécsett,

Szechenyi-(16)-ter, bazár-épület 16. sz. II. em.

Zongorák, pianinok, harmoniumok bérbe adatnak vidékre is, havonkinti bérösszeg 4-5-6-7-8 forint.

Az eladott hangszerekért 5 évi jótállás vállaltatik.

Átjátszott zongorák ujkra becseréltetnek.

EURÓPA KÁVÉHÁZ

PÉCSETT,

Siklósi-utcza és országut sarkán.

Kényelmes, diszes kávéházi helyiségek, külön játszó-termekkel.

Gyönyörű, rendkívül kellemes nyári helyiség.

Hetenként háromszor zene, felváltva katona- és cigány-zenekarral.

Jó italokról és pompás hűsítőkről s egyáltalán a t. látogatók kényelméről a legfokozottabb mértékben gondoskodik

Sattler József

kávés.

VENDÉGLŐ
„MÁTYÁS KIRÁLY“-HOZ.

Kitűnő magyar konyha.

Hamisítatlan jó borok, a legkivalóbb borvidekekről.

Naponta frissen csapolva

a kőbányai polgári részvény-sörfőző

Szt.-István söre.

A pécsi s a vidékről jövő t. utazó közönség kedvencz találkozó helye.

Pontos és lelkiismeretes kiszolgálásról a n. e. közönséget biztosítja

Labrencz Gusztáv,
vendéglős.

Poszek Vilmos

PÉCSETT

király-utca 37. szám.

Ajánlja gazdagon felszerelt raktárát

KALAPOK,
tourista ingek és nyakkendőkből.

Vidéki megrendelések és javítások gyorsan és pontosan eszközöltetnek.

Zsolnay Imre

butorraktára és műhelyei

Ferencziek-utcája 11. szám

teljesen stilszerűen berendezett
alvó-, dísz- és ebédlő-szobák,

mindennemű **fa, vas- és kárpitozott bútorok, képek, tükrök, függönyök, függönytartók** és minden e szakmába vágó czikkek.

Abban a helyzetben vagyok, hogy **butorvásárlások** nálam ép oly **jutányosan** eszközhetők, mint Budapesten vagy Bécsben.

REINHARDT JÁNOS

ezelőtt Hügel Nándor

kocsigyártó-üzlete

PÉCSETT,

király-utca 30. szám.

Jó hírnevű, megbízható, régóta fennálló üzlet.